

64 ארבע
25 ואדסל
29 זאקווא
32 חענא
27 טלויז
21 פינטש
16 זיל
14 ש.ד.ו

לוחות זכרון

כולל

העתקות אבני המצבות בשדה הקברות בעיר קראקא הנוסד
כשנת שי"א. עם תולדות והערות חדשות ונצורות.

בלוית מחלקה "פליטת סופרים" הכוללת הערות והארות
מחוקרי דורנו הגדולים.

מאת

חיים דובעריש פריעדבערג
מקראקא.

הציבו לך צינים ורמיה ליעא.

דראהאביטש, תרנ"ז.
כדפוס ובהוצאות א. ה. זופניק.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

b. 1099.

לוחות זכרון

Lichot Sikoron

enthaltend

Epitaphien von Grabsteinen des israelitischen
Friedhofes zu Krakau

nebst biographischen Skizzen

von

Bernhard Friedberg

Krakau.

Drohobycz, 1897.

Druck und Verlag von A. H. Żupnik.

Nachdruck verboten.

לוחות זכרון

כ ו ל ל

העתקות אבני המצבות כשדה הקברות בעיר קראקא הנוסד
כשנת שי"א. עם תולדות והערות חדשות ונצורות.

בלוית מחלקה פליטת סופרים הכוללת הערות והארות
מחוקרי דורנו הגדולים.

מ א ת

חיים דובעריש פריעדבערג
מקראקא.

הציבי לך צינים (ירמיה ל"א).

דראהביטש, תרנ"ז.
כדפוס ובהוצאות א. ה. זופניק.

אל הקוראים!

בקצה מחברתי אשר חברתי על „רבינו יוסף קארו“* הבטחתיכם קוראים נכבדים לתת לפניכם את ספרי „לוחות זכרון“, והנה את אשר נדרתי בשלמה, והא לכם פרי תנובותי אשר עזרני ה' „לקבץ כעמיר גורנה מערמות שוכני עפר, גדולי וגאוני ק"ק קראקא, כרכא דכולא ביה, מצבותם ופרטי הייהם“ (לשון הפרופ' קויפמאן נ"י במכתבו אלי), אשר אריתי בשדה הלמודים, להקים מוסדות דור ישן, ולהוציא לאור תעלומות מתחת חגוי הסלע, ומן סתר סעיפי אדמה, וחקרתי אחרי תולדות הייהם, וקורות ספריהם, מפי סופרים וספרים ופנקסאות שונים אשר היו למראה עיני, לרגל מלאכתי, להקים להם שם שלא יאבד וזכרם מני ארץ, ושמש ינון לעולם! — והנה לא אכתד תחת לשוני כי איזה מצבות מעירנו כבר נעתקו פה ושם, ובכל זאת ימצאו הקוראים הדשות בדברי ובהערותי, כי מספר גדולי וגאוני ישראל אשר חיו, פעלו, ונפטרו פה רב הוא, וביחוד כי רבות עמלתי, ביגיעת בשר, עד אשר העתקתי הדברים ההרותים על אבני המצבות — ומפנקסאות — ככתבם וכלשונם, כי מהנה היו שקיעות בבטן האדמה, ורבות כבר העלו חלודה, או כי שן הזמן אכלתן, ואנכי אזרתי חלצי, ובכל מאמצי כחי יגעתי לתת לפני הקוראים דבר מתוקן, למען יתענגו על דברי הקוראים בכלל, ודורשי קדמוניות ישרון בפרט, והיה זה שכרי!

המחבר.

(*) על ספרי זה הקטן צנעומו וגדול באיכותו השגתי נכתני תהלה וחקרתי דרכי הגדולים, וכלם פה אחד יעידו ויגידו כי ונלאכתי ונלאה תן צעיניס, ואלעתיק פה צ' ונכתזיס קטנים ונצ' חכויים חוקרים נודעים, אשר כתבו לי על ספרי הכ"ל, הא' ונאת ידידי הרב שחז"ה כ"י, והשני ונחכס דר' הרבני נ"י. ח"ל הראשון: „רב שלום וברכה לירידי הרב החכם הנכבד כו' וי' חר"פ נ"י. קבלתי צרצ חודה ונחברתך הנחודה על רבינו יוסף קארו ושנחתי נאל עלים כי אספת וכל עבר ופנה וגם ונחון ספריו כל הטוגע לחילדתו וחקרת עליו זהסכל ודעת, ונאלד אשונח לשנווע כי צרלונך להו"ל ונחברתך לוחות זכרון צקרב היינים ויהי נועס ה' עליך ונעשה ידיך יכונן כנפטך ונפט ידיך הדו"ש ז' ח' האלברשטאס. ח"ל ונכתב השני: „חכס וסופר נכבד, קבל לא את חודתי עבור ונחברתך היקרה אדות וירן ששלחת לי צטונך, וצנועוף עין ראיתי כי נגולו לפניך הנוקרים הכאמיים לתולדות חייו, אף כי לצעח תנאל צמכנתך וינאלו גם אחרים עוד פרטים אחרים, ועוד חזון לנועד כי אשוב לקרוא את ונחברתך צעיון וצשום לצ ואניד לך את דעתי ונע' שאנאל להעיר עליה, ושלום רב ונאת ונכנדך וווקירך א. א. הרבני.“ וכן השגתי עוד ונכתני תהלה ונאת הפרופ' דוד קויפמאן נ"י, הרב החכם הגדול וי' שלמה צוצער נ"י ועוד רבים ונחכני זוננו, וקלרה היריעה ונחשטרע.

לוחות זכרון.

ראשי הישיבות.

א). שה פזורה ישראל, מפזר ומפורד בכל קצוי ארץ, מיום סור מעל אדמתו אדמת הקדש, והגלה הגלת שלומים, ופזר ונפיץ בין העמים, עוד לו דגל לתפארת, כי בכל מקום בואו הקים ה' ממנו יחידו סגלה, הנשארים מן השריידים אשר ה' קורא, והם נירו ניר בין בית ישראל, למען לא ישכח ישראל עושהו, וידע כי הוא אביהו עשהו ויכוננהו. — וכן באמצע המאה השלישית מאלף השש, הופיע אור חדש בישראל, ודרך ככב מיעקב, הוא הג"מ יעקב פאללאק 1) בר יוסף, מחבר „הגהות על סמ"ג" (שו"ת באר שבע סי' מ"ו). בראותו כי בעתות האלה — בימי ממשלת המלך ויגמונד הראשון 48—1506 — הרימו כנפי המסחר את ויז'ן במלא רחב הארץ, ואזלת יד בלמוד התלמוד ומפרשיו, וח"ו תשתכח התורה מבית יעקב מבני ישראל, אז קם מתוך העדה, וקבע בעירנו קראקא ישיבה גדולה, וישנם מתניו להחזיר העטרה, עטרת תפארת ישראל ליושנה, ונהרו אליו תלמידים רבים, בחוריו חמד וצעירי ימים, מכל אפסים, וישאבו ממעינו, מעין מים חיים, הם שטות התלמוד, אשר למד בעיון רב, ושקידה רבה, וקורות זמנו נדפס באריכות בסו"ס קריה נאמנה — מצד 306 והלאה — ועל אדות המתנגדים על הילוקיו ערך הח' דר' יעלינעק נ"ע מאמר ארוך, אשר פיו יקבנו בשם „קורות סדר הלמוד" — ונדפס בס' השנתי בכורים לשנת תרכ"ה—כ"ו — ויסע הג"מ יעקב פאללאק מפה ויחן בעיר פראג, וינהג גם שמה ישיבתו הרמתה, — הח' גראָטץ בס' G. d. J. ח"ט עמוד 6—63 — ובאתרית ימיו אוה למושב לו את העיר זובלין, אשר במדינת פולניא, ואף שמה השקה מכארו באר התבונה, לתלמידים המקשיבים לקולו, ויגוע ויאסף שמה אל עמיו, וזה תקוק על אבן מצבת קבורתו:

1). ונזכר אחר סהרצ'ן מורה צעירנו לפניו לא נדע, אף כי כבר גרו פס יהודים סביב שנת 1033, כי בשנת 1034 — אחרי נות הונך ויעטסיכלאו, Mieczysław — לא ונך ונך על פולניה, איש כל הישר צעיריו יעשה, וילכו יהודים רבים, והלכו לגור באשר ינלאה, ויבואו לעירנו וישנו זה שקטים ושלויס צאן ונכליס דבר, ויהי להם כח צ"ד כושטטס, והנהגת קהל ועדה כהלכתם, ובשנת ד"א תשל"ג (1033) בנו לנו בית הכנסת להתפלל ולשפוך שימס לפני יולרס, וזהיכל בית הכנסת בחוף הקיר נחרת הסרט „קול רינה וישוע".

בכני ובדמע אשורר,	„אבל וקינה אעורר,
הגאון מו"ה קופלמאן	על אשר פה טמון
טעמו ונימוקו עמו	ר' יעקב הלוי שמו
אשר שמו בכס נחתם	הוא אביר יעקב התם
ובפרט בששה סדרים	אשר הו' בקי בחכמת כל הספרים
ומי יוכל לספר תהלתו	ומי הרביץ תורה כמותו
הגאון מו"ה יעקב בר יוסף ז"ל	
נפטר כ"ג סיון ש"א לפ"ק.	

אחרי אשר נסע הג"מ יעקב פאללאק מפה, מלא מקומו בתור ריש מתיבתא, הגי"מ אשר, שכבר היה אב"ד בעירנו משנת רס"ו (1507), ומלבד ידו הגדולה בתלמוד ופוסקים, היה לו יד ושם גם בחכמת הנסתר, היא חכמת הקבלה, ויחבר בענין ההיא סי' אשר יכנה בשם „עמק הברכה" — אשר היה למראה עיני הרמ"א ז"ל, (תורת העולה היא פ"ד) — ונכרו המהר"ם לובלין הודיע אותנו — בתשובותיו סי' פ"ג — על אדות הסי' הזה, „כי מרוב קדושתו לא הביאו לבית הדפוס, כי כן ראוי שכל ספר קדוש כזה לא יובא לבית הדפוס שלא יבואו להשתמש בו בני אדם שאינם כדאים לו." עכ"ל. הרב הגדול והמקובל הלזה גוע ויאסף אל עמיו בערך שנת שי"ן, ואחרי מותו נתקבל על מקומו בתור ר"י הרב מ' משה שטארך, אשר הרב בעל צמח דוד חשבו בין ראשי הישיבות המפורסמים, ונזכר גם בשו"ת שארית יוסף (סי' ג'), ועל מקומו נתמנה אחריו הגאון מ' משה איסרלס — הרמ"א — ז"ל. הגאון הקדוש הלזה נולד פה בקצה המאה השלישית לאלף הששי, בימי עלומיו הוסיף לקח מפי הג"מ שכנא האבד"ק לובלין, אשר היה אחרי כן חתנו, כי לקח את בת רבו לו לאשה, (ד"מ יו"ד סי' ק"ו אות ד'), ואחרי מותה לקח לאשה אחותו של הג"מ יוסף כ"ץ, מחבר שו"ת שארית יוסף (בהקדמת סי' פי שנים, ד' אלטונא תצ"ה). בשנת ש"י פרש רבינו משה חרמו על המדפיסים ספרים מוטעים (בת' סי' יו"ד). והנה רבינו משה גם בעודו היה רך בשנים, כבר היה מלא דעת וקני חכמים, ויאהב אפלטון גם אריסטו וכל ספרי הפילוסופיא, ועל זאת הוכיחו שארו הרש"ל, אכן הוא כראי מוצק עמד על מכונו, ויחזק במעו, כי גם כל הרוחות שבעולם אין מנשבות אותו ממקומו כי כסלע איתן שרשיו חזקים, כי כבר מלא כרסו במעדני התורה ובכולא תלמודא, ויהיו אצלו התירה והפילוסופיא משולבות ומצומדות אשה אל רעותה, ומה נוכל להוכיח כי בצדק חקקו על מצבתו „ממשה עד משה לא קם כמשה". כי הוא היה חכם תלמודי, רבן של כל בני הגולה, ויפירוש מפה על ד' חלקי ש"ע, ונתפשטו פסקיו והוראותיו בכל תפוצות ישראל, וכלנו תלמידיו השותים בצמא את דבריו, אשר מפיחן אנו חיים, וכל מעשי תקפו וגבורתו ופרשת גדולתו חרות על כנפי הנשר — שנה א' — ובמבוא לסי' כלידת יופי ונקרא לשמים מעל בשנת שלי"ב, ועל מצבתו חרות לאמר:

ה"ה נר המערבו הגאון הגדול בדורו מ' משה רועה אבן ישראל, ביום ג"ל למספר בני ישראל, גלה כבוד מישראל, משה היה רועה צאן ישראל, צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, הרביץ תורה בישראל, העמיד תלמידים לרבבות אלפי ישראל, ממשה ועד משה לא קם כמשה בישראל, וזאת תורת החטאת האשם אשר שם משה לפני בני ישראל, שנת של"ב לפ"ק. (2).

(ב). אחרי שנקרא לשמים מעל הרמ"א ז"ל, נתעלה במקומו לר"י הגי"מ מרדכי בר יעקב (פנקס הח"ק דף ל"ז ע"ב), אשר כפי עדות בעל צמח דוד היה נקרא בשם "זינגער", ממשפחת טבא הרב האדיר הזה הופיע בעורנו באור תורתו בין ארזו לבנון הם אדירי התורה, אשר הלקת שאריתם פה, ופיץ מעינותיו תוצה, ולדעת הח' צונץ הוא מתבר ביאור על משלו (ד' קראקא שמ"ב), ועל איוב (ד' פראג שניז), וכפי הנראה צדקה השערתו המחכמה. וזה הרשום עלי אבן מצבת קבורתו:

פה נקבר, איש נבר,

לפרט מוהר"ר מרדכי טבא, בחכמת הטבע היה שר צבא,
גם היה נגיד בדרדוק בקבלה בדרשות כרב חביבא,
בימי בחרותו נסתפק במועט כרב הנינא בקב תריבא,
מרגא בפומיה כל מה דעביד רחמנא למבא,
לעת זקנותו כשהיה לאיש שיבה נהפכו כלם לטובה,
הגאון מ' מרדכי רועה אבן ישראל בר יעקב נעדה זצ"ל,
במצבה הלז חקיקה, נשמתו יצאה בנשיקה,
והראיה גם עד, שצדקתו עומדת לעד,
ממרדכי ועד מרדכי, לא קם כמרדכי,
למוב עמו דורש, כל רו פורש,
כיקיא בן אגור, היה הכל בפיו שגור,
י"ג ביום ה' י"ט טבת, שנת של"ו, תנצב"ה.

(ג). אחרי האסף אל עמיו הגי"מ מרדכי זינגער, כהן פאר במקומו

(2). ועל אכן נלכד הרמ"א חרות: "רבים ישתונוו גם יתפלוו איך לעת אשר גלי ים הזון קבנו גם קבנו, ונרבה אל רעה ילאונו, גם לחפור את הארץ באתו, כנעט הניס הזונוס טטפוטו, וננועט רגע רוח ילאה ונלפני ה' ויאמר סכו גליו, אונס איך להפליא ונהביט אל ונעונות אריות גדולים חקרי לנו, אשר כל איש ישנע ונפרי פי תזנחס, היא טעונה לנו זכות חנעטס ותיחסס, סנה כי כן נתעוררו צעלי חנרל קדישא, חוברי חנר ודורשים אל הנותים, ועל פי הסתדלות הנותנדים צעס נחמדשו הלינויס הסנה לנען זכר הגלונויס הסנה לא יסוף ונזעס, נחחדס נחדס תנוח סנת חק"ד".

בתור ריש מתיבתא הג"מ יוסף בר גרשם כ"ץ 8), הנודע בתבל ע"י ספרו היקר שו"ת שארית יוסף, אשר הביא תחת מכבש הדפוס בעירנו בשנת ש"ן, שנה אחת טרם האספו אל עמיו, וינהג פה ישיבתו עד זקנה ושיבה, וזה הקוק על מצבתו:

„בזאת המערה נקבר האיש האלהי האלוף התורני מ' יוסף בה' מרדכי גרשון כ"ץ זלה"ה, היה אב"ד (?) וראש הישיבה פה ק"ק קראקא יותר מתששים שנה, ויוסף להיות עניו מכל אדם, הוא הרביץ תורה והאיר עינינו בתשובותיו שארית יוסף, ובאורים חשן משפט, ובאורים על המרדכי ונפטר ביום ב' ג' שבט שנת נש"א את ראש בני גרשון, ועל החכם הסמוך הנוכר טמונה, אשה חשובה והגונה, וזגתו הרבנית מ' שפרינצא בת הקצין פרנס ומנהיג הנכבד כמר משה עברליש זצ"ל, כל ימיה עסקה בגמילות חסדים ובביקור הולים ולבעלה היתה עטרת ונפטרה ביום א' ד' טבת של"ה לפ"ק, ועליה נקבר נינה הקטן גרשון בן הר"ר משה בנה, ועליהם נקבר הגאון מ' תנחום 4 בהג"מ יוסף כ"ץ היה כל ימיו דיין וגבאי נפטר יום ד' ז"ך ונקי בחדש שבט שנת שע"ח לפ"ק.

ד. ער מקומו נתעלה לר"י הג"מ משה מרדכי בר שמואל מרגליות, תלמיד הרש"ל, (צונץ בס' סינאגאאלע פאעזיע' 421), אשר טרם בואו לקריתנו היה אב"ד בקרית מלך רב ווינא רבתי (שם 420), ואחרי כן כאשר נתקבל פה לאב"ד, הביא תחת מכבש הדפוס בעירנו — בשנת ש"מ"ט — ספרו „חסדי ה" על היג מדות, וגודל יקרתו בעיני רבני זמנו

3). כן הוא לדעת צעל עיר הלוק, אצל נ"ס נעשה עם הדברים הסודיים על הונצח „שהיה פה ר"י יותר ונחנטיס שנה" ? לכן עלתה דעתי הסערה לוונר, כי יוכל להיות שהגאון צעל שארית יוסף היה פה ר' יוסף ונחנטיס שנה, אצל הוא נהג פה ישיבתו של אנטעס ראשי העדה ונחנטיס, כמו הג"מ אליעזר טריוס אשר הרביץ פה תורה בתור ר"י, אצל סכר לא נתן לו נקופת העדה, אכן אחרי נות הג"מ מרדכי זינגער נתקבל הגאון צעל שא"י לר"י עפ"י ונחנטיס העדה וראשיה, ושכרו קצבו לו נקופת הקהלה, כי זה דרכם נוזא לתת נשען כסף לאיש אשר הרביץ תורה צדקים, וילמוד תורה עם תלמידים הנקטיבים לקולו, לתפארת עירם, ולטובת הנחורים אשר חיו ללמוד תורה, ואין ידם נשגת לקצבו סכר לנלמד להועיל. וכפי הנראה הסעתי ככונה נאלד.

4). הג"מ תנחום הלזס הוא אביו של הג"מ פסח, אביו הג"מ נעשה שהיה אנדק"ק לויק, ושנה הסכים על ס' עניינים שנעשה (ד' פראג תל"ד), ואחרי כן הרביץ תורה צדקים קהלות אחרות (עיר תהלה 182), ויהי גיסו של הג"מ וינה תלמידי עמנו ס' קיקיין דיונה, חתן הג"מ נאיר צו' שאול וזאל, כענזאר בס' גדולת שאול דף כ"ד.

נוכל לשער כי גם אליו פנו רבני איטאליא, למען יחווה גם הוא דעו על אדות הטקוה מים דרוויגו (העובי צד 11) הגי' משה מרדכי נאסף אל עמיו ביום השיק יו"ד כסליו, ונקבר למחרתו ביום א' יא כסליו שנת שע"ז (פנקס הח"ק דף ע'). ובנו אשר היה שמו בקרבו נפטר פה גם הוא, ואלה דברי פנקס הח"ק (דף ק"ה): „ונשמת האלוף החסיד מו"ה משה בן מ' משה מרדכי מרגליות תנצב"ה יום ג' ד' אייר שצ"ט. וזה חרות על מצבת הר' משה מרדכי:

„יו"ד כסליו שע"ז לפ"ק,

זה קבר איש אלהים קדוש יאמר, מצות ד' שמר,
שר וגדול בתורה, בפלפול ובסברא,

במקרא במשנה ובגמרא, הגאון ריש יתיבתא מוה"ר
מרדכי בן מו"ה שמואל מרגליות ז"ל תנצב"ה.

(ה). אחריו נתעטר בעטרתו הגי' נתן נטע בהרב מ' שלמה בן הגאון מ' נתן שפירא בעל מכוא שערים הרב הזה גוע ויאסף אל עמיו לדאבון לב כל בית ישראל, בעודו היה בימי עלומיו, בשנת שצ"ג, ואחרי מותו הרפיסו יוצאי חלציו ספרו היקר „מגלה עמוקות" (ד' קראקא שצ"ו), ואבן מצבתו תאמר:

„פה נטמן איש אלהי קדוש מן הקדמונים, מגלה
עמוקות רזין ומטמונים, הוא שאומרים עליו שדבר
אתו אליהו פנים אל פנים, הגאון אב"ד (?) ור"מ
מו"ה נתן נטע בן מו"ה שלמה שפירא זצ"ל, נפטר
ביום ד' י"ג אב שצ"ג לפ"ק תנצב"ה.

(ו). אחרי האספו אל עמיו, נקרא הנה למלא מקומו הגי' משה ר' מענדלש, שכבר הרביץ תורה בהרבה קהלות גדולות — כמבואר בס' עמודי העבודה צד 227 — ויהי הנה עד ערך שצ"ט, והרב מ' דוד טעבלי מפוזנא יספר בספרו „שערי ציון" — דפוס האמבורג דף ב' ע"ב — כי בעת היותו בשנת שצ"ה בקראקא, ויהי האב"ד הגי' וואל, והרי"מ הגי' משה ר' מענדלש, והם צוו על השמשים להכריז בכל בתי כנסיות שתיקה יפה בשעת התפלה, וכן נדפס ד"ת בשמו בס' „גתמות ציון" (ד' פפד"ט תל"ז) בדף מ"ב ע"ב, בזה"ל: „וזה ששמעתי מפי מורי הרב הגדול מו"ה משה ר' מענדלש ר"מ ואב"ד (ו) בק"ק קראקא יצ"ו. וכן הסכים בעת

(5). הנה הרב צעל כ"י רלס להוכיח „ונכחצי בקרת" לד' 39 זהערה, כי הוא הרב וי' נטע המוכר נטיות מהר"ו לונלין קי' פ"ח, נטע „אצ"ד דגליל" קראקא, ופס נכחנות ליון הוא טעות הדפוס או טעות סופר ול"ל „אצ"ד דגליל" קראקא. אבל דע קורא נשכיל כי דבריו קשים להלום, ונזכ"כ שנה נאד, כי כפי שהבאנו פה עיינו רואות שהג"ו נטע היה צלמח ר"ו פה, כי אלקינו סהותא דחיי סהדי, רק נכחנות ליון ניוחר תיבת „אצ"ד", והוא כתב כן לחאר כבוד, כאשר עיינו רואות חרות על נלנת הרב צעל שארית יוסף ועל נלנת צעל „ונגלה עמוקות", וצלמח לא היו רק ראשי ותיבתא לנד, וסכות על הונלנת ספריו על המדה, וכ"ז כבוד.

היותו פה בחברת האב"ד הג"מ יואל בעל הב"ח על סידור שער השמים מהגאון בעל של"ה ז"ל, וכאשר נתקבל לאבד"ק פוזנא, עזב את כס הר"מ בעירנו, ויסע לפוזנא, ויבא הנה הג"מ יהושע ב"מ יוסף, לשבת על כס הר"מ בעירנו בשנת ת', והוא הנודע בתבל ע"י ספריו היקרים המאירים כספירים, ה"ה שו"ת פני יהושע ומגיני שלמה", וקורות ימי חייו, וכל מעשה תקפו וגבורתו ערוך וארוך בראש ס', כלילת יופי"ה ח"ב, וזאת חקוק על מצבתו:

„פה נקבר אדומ"ר מופת דורנו גאון תפארתנו
הגאון מ' יהושע בן מ' יוסף זצ"ל, בשבת ז"ך
מנחם ונקבר ביום א' כ"ח מנחם ת ח לפ"ק תנצב"ה,
נתחדש בשנת תקנ"ו לפ"ק בהתפעלות והוצאות
נכדי הגאון האמתי רשכב"ה בעל מגיני שלמה
ושו"ת פני יהושע.“

פה עמוד עמדי, קורא משכיל! רגע קטנה, ואודיעך דבר נחוי, הלא תדע כי לכל ריש מתיבתא היה גם ב"ד קבוע מלבד הב"ד די"ר שהיה להרב אב"ד, וברבות הימים נכנס כל אחד בגבול רעהו, וע"ז זה התעוררו ביניהם ריב ומדון, ולכן שמו מנהיגי עירנו לב לתקן המעות הזה, ויקבלו עליהם לחק שלא לתת עטרת הרבנות האב"ד, וזולת על האיש אשר יהי ראוי גם לאיצטלת הר"מ, ויתנו בעת ההיא — אחרי מות בעל מגיני שלמה — עטרת הר"מ על ראש הגאון בעל תו"ט שכבר היה פה האב"ד, לשאת על שכמו את שתי המשרות הנכבדות האלה, ועתה אעצרך עוד זמן קטן, ואסדר לפניך הרבנים שכהנו פאר בקהלתנו בתור אב"ד עד הגאון בעל תו"ט, וממנו והלאה הרבנים שהרביצו פה תורה בתור אב"ד ור"מ.

הרבנים האב"ד.

ז. הרב הראשון הנודע לנו ששמש בעירנו בתור אב"ד, היה הגאון והמקובל מ' אשר — אשר הזכרנו אותו בס"י א' — אשר לדעת הר"י חיים מיכל מהאמבורג בספרו „אור החיים" צד 257, הוא מחבר באור על סדר הקינות לתשעה באב, (ד' קראקא שמ"ה), ומ' לחם אבירים, — אשר בעל ש"י מיהסו להר"י אשר בר יוסף הי"ד. — ולדעתי הוא הרב אשר אמר לדבק טוב, ואזה לתת לבנו לאשה, בת הרב הר"י משה ראשקאוויטש מבריסק, והמלך זיגמונד הפר ברית החתן מפני טעם כמסו (וואסחאד משנת 1884 נ"ו 1), — ואחרי מותו נתעטר בעטרתו הרב מ' משה פישל אשר היה גם רופא בחכמת הרפואה, ובשנת רפ"ג (1528) כבר השתדל עבורו הכהן הגדול מפוזנא (ערצבישאף) ויתן לו המלך זיגמונד מכתב מיוחד לפטור את היהודים החוסים תחת ממשלתו מכל תשלומי המסים אשר להם לשלם שנה בשנה לאוצר המלך, ועל כסאו ישב הגאון המפורסם

מ' יצחק בר דוד הכהן שפירא שהיה בראשונה ר"מ בעיר קרעמניץ, ונדפס ממנו מכתב בס' נתיבות עולם (נתיב הלשון פ"ט), אדות אשר בנוי משפחה אחת בשם גנאי, נאדליר". גם נדפס בשמו ד"ת בסוף מסכת בבא מציעא על סוגיא דתגרי לוד, והוא חותן הגי"מ מאיר מלובלין (מהר"ם) אשר התימר מאד בכבוד חותנו, וברוב תשובותיו חתם א"ע: "חותן-המלך הגאון מהרי"ץ כ"ץ". ובנו הוא הרב מ' יעקב מחבר ס' (אבן יעקב) באר מים חיים (ד' קראקא שלו"ם, הח' צונץ בס' צייטשריפט פיר דיא וויססענר שאפט דעם יודענטהומס, ד' ברלין 1822), ותפרד נשמת הגי"מ יצחק מביית הוטרו בשנת שט"ב, ותשם קנה במרומי שמים, בין מלאכי שחק, וגוו הטמן בעפרות אדמת עירונו, וז"ל אבן המצבה העומדת על קברו:

"ויצא יצחק לשוח בשדה בשם טוב ליצירה, הוא הגאון ר"מ נ"י ע"ה המעומר בשלשה כתרים, בכתר של תורה, וביראת ה' מהורה, ובכתר של כהונה, ידו ולבו אמונה, בכתר של מלכות, ממשלתו להיות ולזכות, הלא שלשה הן ובכלם זכה מ' יצחק הכהן בהמנוח מ' דוד שפירא זצ"ל, ושמו הטוב עולה על גבוהן, כי נפרש בשם, ברוך הבא בשם, ונשמתי עלתה לשמים יום א' י"ו אלול בו תנצב"ה אמן. פנה זיוה והדרה, משיבי מלחמת של תורה, משיב לכל בחכמתו המפוארה, במשנה בתלמוד בקבלה ומקרא, גאון נשיא כהנא רבא, נגוע בעון הדרא, עוקר הרים ומשבר סלעים בספרא, שפתי כהן ישמרו דעת ומפיהו יבקשו תורה, וישב יצחק עם באר לחי ראי לפ"ק."

(ח). על מקומו ישב אחריו חתנו הגי"מ מאיר מלובלין מהבאר ספרים מאירים כספיר, ונדודים לשם, אשר הובאו תחת מכש הדפוס ע"י בנו הר' גדליה האבד"ק לובמלא 6), ויגוע הרב מ' מאיר ויאסף אל עמיו בעיר לובלין, העיר אשר ישב בה על כס הרבנות, באחרית ימיו, ט"ז איר שנת ש"ע"ו (פנקס הח"ק פה).

6). לזכרה היא עיר עתיקה ליוניס, והרצ הדאשן אשר ישב שנה על כס הרבנות בתור אב"ד, היה הגי"מ הירש, המזכר זל"ד ובספ"ד, ואחריו נתעטר בעטרתו עטרת תפארת הרבנות, הגי"מ אברהם פאללאק — חתן הגי"מ יצחק בר זללאל ונלאדמיר — המזכר צ"ה הגי"מ ס' ד', והוא אחד וכן הנוכחיים על הפירוש ונתנות כהונה על הודגם רבה, ואחריו נתונה זנוקונו הגי"מ שמועץ וואלף אויערבאך, כי עזב את כסאו צטורצ'יק, ואחריו זמן קט עזב גם את כסאו זלזובלא, כי נקרא ועדת לזבלין, לכהן פאר זראש עדתם. [ואחריו כן עזב גם את העיר לזבלין ואת כל העונה ושאינה, ויסע לעיר פרעוויסקלא, וישב שנה על מוולכתו, ויורה צין דס לזס וצין דין לדין, וכה שפט זלדק ונמשט את עדתו, ונמשך זמן היותו שנה אב"ד זל גם הוא על התחום צין

אחריו מלא מקומו בעירנו הגאון ישעיה מנחם בר יצחק מחבר ס' «באורים כבדו ה'» (ד' קראקא שס"ד). הרב הזה היה בראשונה ר"מ בק"ק שעברשין (מתנות כהונה ויקרא רבה ס"י ב'), משמה נתקבל לאביד בלאדמיר, ואחריו בן נתעלה משמה לשבת על כס הרבנות בעירנו, ובלאדמיר מלא מקומו הג"מ יהושע ולק כ"ץ מחבר סמ"ע (בקונטרס סמ"ע, ד' זולצבאך תנ"ב), וגודל יקרתו בעיני גאוני דורו נוכל לדעת כי גם הוא בא על החתום בין החתומים על החרם שלא לקנות הרבנות בכסף (הלבנון תרכ"ז גליון 24). — וכן הסכים על ס' «לוח הדקדוק» בחברת הגאון בעל הלבוש והמהר"ל מפראג, בשנת שנה, ולא ארכו לו פה הימים, כי נקרא לשמים מעל, ביום ב' כ"ה מנחם אב שנת (פנקס הח"ק דף נ"ד), ויגמרו מנהיגי וראשי עירנו אומר, וישלחו מכתב הרבנות אל הג"מ ישעיה הלוי הורוויץ מחבר ס' של"ה (בהקדמת הג"מ שבתו שעפמיל לשל"ה, וראה גל עד חלק האשכנזי צד 31), תלמיד הסמ"ע (של"ה דף ע"ו ע"ב), אכן הוא נזר אחור מלקבל על עצמו משרתו זאת, כי נכסוף נכסף לנסוע לארץ הצבי, וישלחו את כתר הרבנות לעיר בריסק, אל הג"מ פייבוש — רבו של הב"ה, ובעל דמשק אליעזר. — והסכים פה על ס' יש נוהלין

הנסכיינים על ס' יש נוהלין. — ונראה נתקבל לאב"ד פזנא, כי הוא צענט דקרו נשך עליו עיני רואיו, וגם שנה הסכים על ס' סיח ילחק (ד' באזיליאה שפ"ז), ציוס י"ט לירח שבט שנת שפ"ז. — ונראה נתקבל להיות אב"ד ור"מ בקרית וולך רב וויזן הצירה (עטרת זקנים ס"י תקפ"ה), ובאחרית ימיו נתקבל להיות אב"ד פראג, ושנה האסף אל עניו ז' ונרשקן של"ב, וד"ת עוננו נוצח צם קצ הישר פרק ס"ה.] ובלובנאל נבחר תחתיו לאב"ד ורי"מ אב"ד יואל סירקיש מחבר הצ"ה, וכאשר נתעלה ונשנה לאב"ד ונעזבו, ישב שנה על כסאו הרב וי' ונשה הנפטר שנה, צענט שעי' והספידו הגאון בעל היתק האזרחי נכספו (ס"פ נשא) אחריו נתעטר צענתו ונקבלת לובנאל אב"ד גדליה בן הנהר"ס לובלין, ובנוסף הזוין אשר כהן שנה פאר הניא תחת נכנס הדפוס צעיר וויניליאה (שנת שעי"ט) שאלות ותשובות אשר הריץ אב"ד הגאון ז"ל לגאוני דורו, כי הלא היו לריכים למרי חייאל, וכן הסכים שנה על ס' עץ שתול, הוא באור ספר העקרים ונה"י גדלי' ליפשיץ, ואחריו נותו נתעלה לשנה על כסאו אב"ד ונשה בעל ונודורא נחרא, חתן רבינו הנהרש"א, והסכים שנה על הדפסת הס"ך על יו"ד שהדפיס אב"ד שנתו כהן בעלנו צעירנו שנת ת"ו. — ונראה נבחר לאב"ד לובלין, ובלובנאל נתקבל לאב"ד אב"ד אליעזר בר נחום תרגליות האב"ד פרעמיסלא, והסכים שנה על ספרא דלניעותא דיעקב (ד' אב"ד תכ"ט), ואחריו נתעלה צענטו אב"ד יעקב — בר נירככי אחיו לו ניסו של הרי ארי' ליב אב"ד אב"ד דוד לידא — והסכים שנה על ס' ונגדל דוד ונהגו דוד לידא, צענט „במגדל דוד צוארד", ועל ס' קנה חכונה צועד יערסלצ ציוס עוב"ד אלול ת"ס אחריו נתעטר צענט האב"ד ונקבלת לובנאל אב"ד לזיר, אשר ד"ת נדפס בשנתו צם' «נעודה דוד» (ד' אלטונא תל"ו) דף יו"ד, ונחת נכרו הרב אב"ד דוד צב"ג ונשה חר"ז ואחריו בן נתעלה שנה לאב"ד אב"ד ישכר צער וולובלין אשר בא בהסכונה על ס' זרע ישראל (ד' ווילנערשדארף ת"ז) שנת תפ"ב, ובשנת תפ"ד על ס' בית לחם יהודה, ובזמן האחרון הרביץ שנה תורה אב"ד ישראל יונה לאב"ד, שנתקבל ונשנה לאב"ד קענפנא, ושנה הניא תחת נכנס הדפוס ספרו הגדול ועין הצרכות (ד' דיהרנפורט תקע"ו) על נכסת צרכות.

בשנת שע"ו, ונפטר בעירנו ביום ג' ב' דחזה"ט סכות שע"ה לפ"ק (פנקס
הח"ק דף ע"א), ואבן מצבתו — וכן מצבת הג"מ מענדיל הנ"ל — נאבדה
בארץ הזמן, ולא ידע איש את קבורתו, ושמו ינין לעולם! —

ט). אחרי האסף אל עמיו הגי"מ פייביש, נקרא ממרחקים תלמידו
המובהק הגאון האדיר מ' יואל סירקיש, אשר זכרו הטוב לא יסור מאתנו
עד עולם, על ידי ביתו החדש (ב"ח) והגדול אשר בנה בישראל, והעמיד
תלמידים רבים, ומגדולי תלמידיו היה הגאון בעל שו"ת צמח צדק, וחתנו
לוקח בתו היה הגי"מ דוד הלוי בעל טו"ו, ויאסף אל עמיו בשנת ת',
ומצבתו ארוכה בענינה :

„בתר תורה

בעל המחבר ס' בית חדש התחלת חכמתו בחוץ
תרונה בק"ק פרוונא חזק ואמץ בישיבה בק"ק
לוקבא אור תורתו על כלה בק"ק לובמלא הון
לתת בזבו בק"ק מעויבו עדיף מחוזה מים חיים
הזה בק"ק בעלזא מלא אחרי ה' ככלב בק"ק
שירלוב (7) הודיע הקת התורה ומשפט " בק"ק
בריסק דליטא נפוצו מעינותיו כבן יקא בק"ק קראקא.
צעקה עד לב השמים, אי חסיד ועניו היה מאיר
עינים, לנו ולבית ישראל שבק חיים, ומאיר
לעולם כלו בכבודו, אכסניא של תורה, בעונותינו
נעדרה לארץ ולדרה זרת. . .

7). גם שידלוב היא עיר עתיקה ליינים, וגם שנה הרבילו תורה גאונים ופורסמנים
ז"ז, ואלה הם: הג"מ נשה ר' ווענדלס (ראה ונה שכתבנו על אדוהו פס"ו וח"ו)
כמוכר בת' ונשאת בנינין (ס' ע"ו וק"ט), וכאשר נבחר ונשנה לאבד ק פס"ו נתקבל
לאבד"ק שידלוב הגאון בעל הב"ח, וכאשר נתעלה ונשנה לשנת על כס הרבנות בק"ק
צריסק, ונלא צשידלוב ונקונו הג"מ ונחס ונאנים חיות — בן הגאון הנודע מ' ילחק
חיות — (טיב גיטין שנות נסים אות ג' ס' ז'), וכאשר נקבע ונשנה לכסן פאר
צוילנא, נבחר לשנת על כסאו הג"מ ונחס ווענדל, והסכים על ס' אהבת ליון (ד'
לובלין של"ט) שנת של"ד, וכאשר נתקבל לשנת על כס הרבנות בפרעמיסלא נבחר צשידלוב
על ונקונו הג"מ נפתלי הירץ אשכנזי אחי הגאון בעל דושק אליעזר, שהיה נקרא בשם
ר' הירץ ונגזע לבי, והסכים שנה על הש"ך על יו"ד (ד' קראקא ת"ו), והסליף
תשובותיו עם אחיו בעל דושק אליעזר (ראה שם דף ע"ו ע"ד). אחריו נהל עדת
שידלוב בחר לב"ד ור"מ הג"מ דוד אשר צא בהסכמה על ס' לב חרים (ד' ווילנורשדחף
הל"ד) שנת תל"ד, בן נבחרו גאוני הזמן שהוא. ואחרי כן נתקבל שנה לאב"ד הג"מ
שמואל — חתן הג"מ לייב הנבזה — שהסכים על ס' עיר בנינין (ד' פסד"א תכ"ח),
וכן נדפסה תשובה אחת אשר ערך ונשנה בשו"ת שנות יעקב (ד' האללי ת"ע) ח"א
ס' ע'. ונשנה נתקבל לאב"ד ור"מ צעיר פיורדא, ושנה הוליח לאור את ספרו בית
שמואל על ש"ע אבן העזר, אשר נספרו זה האיר את התבל, כי הוא תועלת גדול
לגורים ושופטים, ובשידלוב נתקבל תחתיו לאב"ד הג"מ יוסף יאסקי ונלבו, הוא היה
בראשונה אב"ד בק"ק וואדעסלאב, כנרשם ברשם הסכמתו לו"א (ד' דיהרנפורט תכ"ב),

המצבה תדום ותחשה מלהודיע שם ויום מות הקבור תהתיה, כי כפי הנראה נאברה אכן המצבה מעבר השני אשר עליה היה חרות שמו ויום מותו, ובפנקס הח"ק מפה (דף ק"ז) נרשם שהג"מ יואל נפטר עשרים לירח אדר ת'.

יוד). אחרי מותו נתנו את כתרו וכתר הר"מ על ראש הג"מ יו"ט ליפמאנן בר נתן הלוי וואלערשטיין, וכל הקורות אותו, ע"י ההלשנות אשר הלשינו עליו אל המלך, כתב בעצמו עלי ספר בקראו שמו "מגלת איבה", ולהבוריו יש להוסיף "הגהות" (כ"י) על ס' נפתולי (ד' קראקא שנג), אשר היה ביד הר' חיים מיכל בהאמבורג. (אוצרות חיים נז' 5314). וחתנו לוקח בתו היה הרב מ' צבי הירש, שהיה חד מבי די"ד פה, ונפטר בימי עלומיו (נזכר בתוס' יו"ט כלים פרק כ"ב מ"ד), אשר בנו הרב מ' משה הו"ל ספר "אסיפת הכהן" כולל חדושים ובאורי מקראות ששמע מרבותיו ואבותיו (ד' אמ"ד תצ"א), וזה תאר מצבת הגאון בעל תוס' יו"ט:

"פה נגנו ונטמן הגאון הגדול מופלג בדורו במהרה"ר גרשון שאול יו"ט ליפמן העל"ר בן מו"ה נתן הלוי זצ"ל אשר צלל במים אדירים וחבר כמה ספרים הלא המה נקובים בשמותם ספר צורת הבית ותוספות יו"ט על שתא סדרי משנה ומעדני מלך ולחם המודות על האשרי ותורת האשם על תורת החטאת, והרביץ תורה בשראל בכמה קהלות קדושות הלא המה מפורסמים בק"ק וויען ובק"ק פראג, בסוף ימיו היה תופש ישיבה במדינות פולין בכמה קהלות קדושות ופה ק"ק קראקא נתבקש בישיבה של מעלה יום [ד'] (ב) ו' לחדש אלול 8) תי"ד לפ"ק."

והיה לו חליפות טו"ת עם הג"מ אהרן שמואל קאידנובר, (ראה צפ"ס זרכת הזמח, אחרי נוסכת קינין, נחודשים על הרנב"ס) ונסתה נחת לביית האגד"ק שידלוב, והסכים בשנת תני"ג, צועד לובלין (י"ד גרלניץ), בין רבני הועד על ס' עניני זהב, ובשנת תני"ו על ס' חלק שנועין (ד' פראג תני"ז), אחרי כן נצטרך בנקומו הג"מ יהודה ליצנס שידלוב, אשר צא שנה בהסכמה על ס' עניני שלמה (ד' אג"ד תצ"ד), בשנת תע"ג, וכאשר נתעלה ונסתה לצ"ד צעירנו ונלא שנה נקומו בחזקת אכסתא צנו הג"מ יהושע, ושתיים צלו בהסכמה אחת על ס' פנים ונאירות על נס' זכחים (ד' אג"ד תע"ה), וקמתו: "שצלו על החתום כלז וננו הרועים כאחד ונלטרפין ציוס ג' כ"ז אדר תע"ד לפ"ק." וזה האחרון היה סופר ונהיר, ונעלא ת"י ונרדכי (ד' ריווא דיטרונוטי טי"ת) ועל הסער ננלאת חתימתו כזה "סכני ה' העעיר יהושע צן א"א ע"ו הרב הנלחר הדול עו"ה יהודא ליב ושידלוב כ"י." ולא האריך ימים על וננלכתו, כי נקעף בעורו בצלו, ובזמן האחרון הציץ שנה תורה הרב הג"מ נחום אשר הליע ספקותיו לפני הגאון צעל כתר כהונה (כננולר שנה צסי" ס"א).

(8). כן ל"ל, כי כן נרשם בפנקס הח"ק (דף קכ"ה), אכן על הנלצה שנתחדשה נחת בשנה "יום כ"ו".

(יא). אחרי אשר גברו עליונים על התחתונים, ונשבה ארון הקדש, הגאון בעל תוי"ט, נתמנה במקומו לאב"ד ור"מ הג"מ אברהם יהושע העשיל, הנודע בתל בשם הכבוד "רבי ר' העשיל". מחבר ספר "חדושי הלכות" על ג' בבות, הוא נהל בראשונה את עדת ברוסק, אחרי כן מלא מקום אביו בלובלין (9), ובא שמה בהסכמה על סי' פירוש על המסירה, ומשמה נתמנה

(9). לשועלת הקוראים הדורסים בחקירות קדמוניות ישרון אנחתי לערוך פה הרבנים שכהנו פאר זמ"ז צעיר לובלין, אשר עתיקה היא ליינים ושנים, ונקדם קדושתה הרבניו שנה תירס רבנים אב"ד גאוני ישראל, ואדירי התורה, וחלם הם: הרב הראשון הנודע לנו ששונס שנה נבחר הרבנות ובתור ר"נ, שנים יחד, היה הגאון הנודע בשם ז"ל. תלמיד הג"מ יעקב פאללאק, רבו וחותן הונך הג"מ ונשה איסרילס ז"ל. (ד"מ יו"ד סי' ק"י אות ד'), וכאשר גוע ויאסף אל עמיו שנה — ר"ה כסליו ט"ט — ונלא נקונוו צנו הג"מ ישראל (שו"ת הרנ"א סי' כ"ה ז"ה), ואחריו נהל עדה לובלין בתור אב"ד ור"מ הג"מ שלונה לוריא (הנהרש"ל), ונחבר ים של שלונה, הכונה שלונה, ועוד הרבה ספרים יקרים, ונשנתו עלתה שנה לנורווי שנים י"ב כסליו של"ד, ונבחר תחתיו לאב"ד הג"מ נורדכי יפה, ונחבר עשרה הלבושים, והסכים על סי' נחמות כהונה, וכאשר נתקבל ונשמה על כס הרבנות בקרענען — ונשם נבחר להיות האב"ד פראג ואחריו כן נתקבל לאב"ד פוזנא, ושנה היה הראשון בין החתונוו על הדפסה "הראב"ן" (ד' פראג ט"ע), ציוס ה' י"ג ונחם אז ס"ט, וכן ננלא וננוו ונכתב צם' נתיבות עולם (נתיב הלשון ט"ט), וחתם ח"ע: "נורדכי נקרא יפה" — נחונטה אחריו לאב"ד לובלין הג"מ יוסף בר שמואל, שהיה נקרא בשם ר' יאסקי ולובלין, אשר נזכר ד"ה ונשנוו צם' סיינחא דשני"א (פרשת וישב), וכאשר נקע ונשמה לבונה, ישב על כס הרבנות בלובלין הג"מ שלונה בר יהודה, הנכונה ר' שלונה ר' ליבוש"ס ולובלין, רבו של הצ"ח והשל"ה, אשר גם הוא היה אחד ונן עשרה השליטים אשר הסכימו על ס' נחמות כהונה, וכן נדפס וננוו ונכתב צם' נתיבות עולם, נתיב הלשון פ"ה, ונא גם הוא על החתום בין הרבנים על החתום, שלא לקנות הרבנות בצסק, ותשובה אחת נדפסה ונחתו צשו"ת הרש"ל (סי' ע"ט), אחריו נתקבל תחתיו לאב"ד הג"מ שניעון וואלף אויערנאך, אשר כנר הרבנוו הדבור על אדותו לעיל (בהערה 6), ואחריו ישב על כסאו אחריו הג"מ נאיר ולובלין (הנהרש"ס), ונפטר שנה שנת שצ"ו, ונחונטה תחתיו לאב"ד הג"מ שמואל בר אליעזר הלוי, ונחבר הנהרש"א על הש"ס, כי נקרא שנה נוראשי עדה לובלין, וננוכוו שנתו בק"ק חעלנא, וננושך זנון ישבו שנה על הכסא. זא בהסכמה על סי' יש נואלין (וראה ת' הצ"ח החדשות סי' ל"ז), וישב אחריו על כסאו הג"מ יעקב, — אצ"י הג"מ העשיל — כי הוא (הגאון בעל הנהרש"א) עז את כסאו, ויסע לעיר אוסטרא, ויכוון שנה ישיבה גדולה, והג"מ יעקב הסכים על סי' קול יהודה (ד' פראג ת"א). צנת היותו האב"ד לובלין, ונלא נקונוו אחריו הג"מ נפתלי כ"ץ (הראשון) בתור אב"ד, ונשנת ת"ה זא שנה בהסכמה בין גאוני הזנון ואדירי התורה על השי"ך יו"ד (ד' קראקא ת"ו), וד"ה נדפס שנה בהסכמה בין גאוני הזנון הנודע רבה (צראשית פרשה י' אות יו"ד), והג"מ העשיל צה"מ יעקב הנ"ל היה הר"ש נתיבחא, ואחריו כן נתקבל הג"מ העשיל גם לאב"ד, ננוקוס הג"מ נפתלי כ"ץ הבי"ל, וישא על שכנו שמי הנותרות הכנדות האלה (ראה ת' גאוניס צחא"י סי' ז'), ואחריו כן נתקבל לאב"ד קראקא, נבחר לשנת על כסאו צעיר לובלין הג"מ ונשה נחבר סי' נהדורא צחא"ל, חתן רבינו הנהרש"א, והסכים שנה על סי' עמודים שבעה (ד' פראג של"ד), ציריד גראנויך שנת תכ"ד, ועל נקונוו נבחר תחתיו הג"מ נפתלי הי"ס, חתן הג"מ העשיל, וינא שנה בהסכמה על סי' עולת התמיד, לקט שמואל ועוד על ספרים

לאב"ד ור"מ בעירונו, והרביץ פה תורה, ומתלמידיו המפורסמים אשר זכו לשם היו הגאונים מ' שבת' כהן מחבר שפתי כהן, מ' אהרן שמואל קארינובר בעל ברכת הזבח, ומ' הלל מחבר ס' בית הלל על יו"ד, ועוד גאונים מצוינים, אשר האירו את התבל. נפשו שבה אל בית אביה שנת תכ"ד, וזה תאר מצבתו :

שוים, ונדפס ד"ח בשמו נס' ידי נוסה, (דברים רבה נחא, פרסה ז' אות ג'). ונספר צרכת הזבח (למס' זמנים דף ל"ג ע"ג), אחרי מותו כהן מחתיו פלר הג"מ לבי היש צו' זכרה וענדיל, אחי הגבול האנדק"ק קראקא, והסכים צומח צומח שמה על ספרים רבים, וביניהם על ס' לפית פענת מדע (ד' פסד"א תנ"ד), בין באוני ועד דר"א, ולפני נחשלה נשמה לשנת על כס הרצנות כלצוב, נחקבל הג"מ ועדכי זסקינד צר נוסה ראטינובורג, לאב"ד צמקונו, והוא הגאון הנודע נחבל צספרו היקר סו"ת יתהר"ס זסקינד. אחרי כן נהל עדת לובלין צתור אב"ד וד"מ הג"מ שנוסה כהן רפאפארט, ונא שס צהסכמה על של"ה (ד' פסד"א תנ"ז), והוא אבי הגאון הנודע צסס מ' חיים כהן מלצוב, ומספר סו"ת ר"ח כהן, וכאשר נקרא נשמה נעדה לצוב, לצוא אליהם ולכתן פלר צראסס, צתור אב"ד, נקרא נעדה לובלין הג"מ עחיר צר צנינוץ וואלף. צהרצין מורה צהרצה קהלות — כאשר נביא הלאה — צומשך הזמן אשר יש צס על כסא הרצנות, צא צהסכמה צסנת תפ"א על ס' דרש נוסה ומסג"מ נוסה דרשן וקראקא, ועל ס' זרע ישראל (ד' ווילנהרשדארף ס"ץ) צסנת תפ"ג, ולצנת צין רצני הועד נצחר ונקלהת לובלין ה' אצרהס צר ישראל אפרל, וישנ צסנת תפ"א צראס הועד אשר הסכינו על ס' דמשק אליעזר עה"ת, ואחרי שנעדר שמה הג"מ עחיר נצחר תחמו הג"מ ילחק אייזק צר אריה יתורה לבי, שהסכים שמה על ס' בית למס יתורה סנא תל"ג ער"ח צנט, ועל ס' יפה מראה (ד' אונטרדס תפ"ז), צועד יערסלצב, והג"מ חיים כהן רפאפורט האנדק"ק לצוב נחמוס צהספרו עליו, ונדפס צין יתר דרושיו היקרים הנקראים צסס "זכר לחיים" (דרוש כ"ג), ועוד הרבה באוניס הדבילו שמה מורה אחרי כן, כאשר נלחץ צמקוס אחר צרלות ה' דרכנו, ולרגל העלילה אשר לצנינו יחי' לע"ע די צה. והנה צהתחלת הערה זו הצאנו שהג"מ שלמה צר יתורה רבו של הצ"ח היה הראשון צין המחמויס על התקנה שלא לקנות אח כחר הרצנות צכסף, והכני להעתיק לך קורא נשכיל! התקנה הנ"ל, צלי שוס סינוי כלל, ואף כי צבר נפסמת צמקוונות רבים, צכל זאת הכני צמקותי כי שנלס חפץ צדצרי, כי הנה יפלו אור צהיר על איזה רצנים אשר חמונו על התקנה הזאת, אשר עד הנה היה ערפל מחולתס, כי לא ידעו מי הס. וז"ל התקנה :

"ילסה תקנה צנת סני"ז ציריד גראונוץ צלובלין שלא ישתל שוס רצ להשיג נוסרת הרצנות ע"י הלוואה או נחנה הן ע"י עלמו והן ע"י אחרים ולא יחזק צרצנות ע"י כסף וחסד, ולא ע"י נמוון מוקדם או נאחר, וזו ע"י איזה ענינים אחרים, קרובים ומחוקים הנוביאים הגאח מויון, וכל איס וליס אשר יקטיח לצו ויאיסס אזנו נשמוע צקול התקנה הזאת, לא יאצה ה' סלוח לו, והיות כי צאים אמתנו צצרות וצאלה, ומעצלים עלינו צקטר חזק ואמץ, ללאת צמערכה נד המסרצ לרפסה עד חרונה לדחמו צסתי ידיס, ולהדילו מכל קבל הנולה ונכל קרונת ישראל, כי יחי' ננודה נשני עולמות, גם נפרסס קלנו צרבים זולה שאר עונסיס קסיס ולקשומע ינעס ונצא עליו צצרת עוב, והתקנה תקוס לדור דורים, עד עמוד כהן לאורים, צהסכס באוני ארץ, גודרי הפרץ."

„פה נשמן ונגנו ארון הקדש צדיק יסוד עולם כבוד
מוהר״ר העשיל ר״מ ואב״ד דק״ק קראקא, בן הרב
הגדול רבן של כל בני הגולה כמו״ה יעקב ז״ל
ר״מ ואב״ד דק״ק לובלין, נפטר יום א' ד' תשרי
תכ״ד לפ״ק תנצב״ה. נתחדש בשנת תקנ״ג לפ״ק
בהתפעלות והוצאות נכדו (10) הגאון האמתי ר״ר
העשיל״.

שנת ש״ן נחזקה התקפה בדבר רבנות שלא לקנות הרבנות אשר העיר, כאשר נעשה
נאלץ ונקדם ציינים הסם, צייני כהנ״ג צניח שני, לזאת עשינו קללות וקייגים גזירות
וקנסות על הדבר הרע הזה, ונאלו על החתום, וכל עת צריח רב, מוכרחים החזן
והשמש לקרא הכרוז.

הק' שלמה מלובלין (הוא הר' שלמה ר' ליבוש׳ס אשר דברנו על אדותו בראשית
הערה זו), הק' יושע ולק כ״ץ צעל הסו״ע (תלמיד הרנ״א והרס״ל, ורבו של השל״ה,
נפטר בלצ״ב י״ט ניסן ש״ע, ראה אנשי שם ס׳ קל״ז), הק' נאיר מלובלין חתן הג״מ
ילחם נקראקא (הוא המהר״ם לובלין), הק' שמואל אידלש צנ״י יהודה הלוי (הוא
הגאון צעל ומהרש״א על ש״ס, וצא על החתום בין הרבנים אשר הסכימו על הדפסת
הראש״ן (ד' פראג ש״ע), בפוזנא י״ג נחמס ש״ט, וחס א״ע: ״נאס שמואל אליעזר
צן מוכר״ר יודא הלוי זל״ה״), הק' צנינין אהרן חריף ״טוקטין, הק' זכריה דער
אלטער, הק' אייזק מלוצ״ב (היה ר״ע ונשיא בלוצ״ב, וצא על החתום בין עשרה השליטים
אשר הסכימו על הס' מתנות כהונה, וחמס א״ע: ״ילחם צר יחיאל הי״ד, וכן נדפס
ד״ת בשמו בסי' לידה לדרך סי' בשלח, נפטר בלוצ״ב י״ט תשרי ש״ט), הק' ליב איילענבורג
(היה אנד״ק צריסקא דליטא, וחצר סי' גדול עי״ת בשם נחמס יהודה ונדפס בלוצ״ב
ש״ס״ט), הק' חנוך הענדל (צנ״י שוריה, וחצר סי' ננוח הלצ״ות (ד' לובלין ש״ו),
נפטר בלוצ״ב א' דר״ס ש״א), הק' וואלף אויערבאך (ראה עה שכתבנו על אדותו
בהערה 6) נפוזנא, הק' דוד נשעברטין (נחצר פירוש על התרגום יונתן וירושלמי
ד' פראג ש״ט), והסכים על תקוני הזמח להר״ם צרוינשווייג שנת ש״צ), הק' ילחם
כ״ץ ר' נטעם (היה נקרא בשם ר' ילחם הקטן, ונהרג ביחד עם צמוד אחד צעיר
לוקצא אשר בפולניא, ותולדותיו כתב בארכוס הח' דר' כרמולי בהשרון להכרזת משנת
תרכ״ז לד ש״א), הק' יעקב כ״ץ צר ילחם (נחצר סי' צאר נייס חיים הנדפס בקראקא
ש״ו, וראה נ״ס אדותיו צבי ז'), הק' צנינין צינוס, הק' יהודה ליב ננריסקא דליטא
(הנזכר בח' מהר״ם לובלין סי' פ״ח), הק' יוסף קאזי (היה האנד״ק לוצ״ב, כנזכר
בח' מ״צ סי' כ״ג, ובח' מהר״ם לובלין סי' פ״ח), הק' שמואל צר בללאל נקדעוויץ
(אחי המהר״ל נפראג, והיה האנד״ק קדעוויץ, ונצא בח' הרס״ל סי' כ״ה, והסכים
על סי' מתנות כהונה, ועל הדפסת הראש״ן שנת ש״ט), הק' זעליג ננעלז, הק' ננשה
צר אהרן נוליעא, הק' יהודה סג״ל צר שניאור, הק' אפרים איס לונטעין (נחצר סי'
עוללות אפרים כלי יקר ועוד הרבה ספרים יקרים. וצא בהסכמה על הדפסת הראש״ן
שנת ש״ע, ואחרי כן צא על החתום גם על הדפסת ספר יש נוחלין, ונפטר בפראג
שנת ש״ע״ט), הק' ננשה (הוא הגאון הנודע בשם הר' ננשה נח״ צר אצרהס, או
הר' ננשה איס חי, ויהי האנד״ק פדעוויסקא, וחצר סי' ננשה ננשה, והיה תלמיד הרס״ל,
נפטר שנת ש״ו, כנזכר בח' נשאת צנינין סי' כ״צ), הק' ישעיה צנ״י אצרהס הלוי
הורוויטץ (נחצר סי' של״ה, ותשובה אליו ערוכה צבי נחלס יעקב ד' פאדונה ש״ג),
והסכים על סי' נקוד חכמה הגאונים מהר״ם יפה, ומהר״ם כ״ץ, ונפטר בטריא
שנת ש״ץ). הק' ננחם ננענדל ר' אביגדורס נקראקא (ראה עה שכתבנו על אדותו

יב). אחרי שנקרא הג"מ העשיל לשמים מעל, נתקבל אחריו לאב"ד ור"מ הג"מ אריה ליב הנקרא, „הויכער רבי ר' ליב“, כי נקרא הנה מעיר פרעמיסלא, ובא הנה בשנת תכ"ה, ובשנת תכ"ו הוציא לאור ספר קטון בשפת אשכנזית לתועלת ההמון בשם „תקוני תשובה“ (ד' קראקא תכ"ו), ובא בהסכמה על ס' חלקת מחוקק (ד' קראקא ת"ל), ועל ש"ך על הוי"מ (ד' אמ"ד תכ"ג), והוא אבי הגאונים מ' זכריה מענדל האבד"ק בעלזא מחבר באר היטב על ש"ע הוי"מ ויו"ד, שהסכים בין גאוני ועד דד"א על ס' הלוקא דרבנן, ומ' אפרים פישל שהיה פרנס הדור ונשיא העדה בק"ק לאדמיר, ובא גם הוא בהסכמה על ס' עין יעקב (ד' אמ"ד), וחתני לוקחי בנות הג"מ אריה ליב היו הגאונים מ' שמואל, מחבר בית שמואל על ש"ע אה"ע, ומ' יהושע פייבל תאומים בהג"מ חיים יונה בעל קקיון דיונה; וזה הרת על מצבת הג"מ אריה ליב:

„פה נטמן וצפון חלקת מחוקק,

איש טהור שבעתים מווקק,

לתורת ה' כסף ושקק,

ה"ה הגאון הגדול המופלג בתורה כמוהר"ר אריה ליב

זצ"ל, אב"ד ור"מ דק"ק קראקא והגליל יע"א נפטר בשבת

קדש ט"ו אייר ונקבר יום א' ט"ז אייר תל"א לפ"ק.

יג). אחריו כהן פאר במקומו הג"מ אהרן שמואל קאידנובר מחבר שו"ת אמונת שמואל, ברכת שמואל עה"ת, וימי ממשלתו פה לא ארכו, כי כאשר נסע בעניני הועד, בשנת תל"ו, לעיר המעלניק, אשר במדינת פולין, שבה נפשו הטהורה השמימה, וזה תאר המצבה העומדת שמה על קברו לנס:

„פה נטמן, צנצנת המן, איש אלהים משה נאמן, כמשה

ושקול כאהרן ושמואל, הגאון המופלא בדורו אשר רבץ

והרבה תורה בישראל והעמיר הרבה תלמידו חכמים,

שריחו נורף כשמן אפרסמן, נר המערכה אב"ד ור"מ

דק"ק קראקא והגליל מוהר"ר אהרן שמואל בהר"ר

ישראל קאידנאובר, נפטר ונקבר ביום וא"ו י"ט תמוז

תל"ו לפ"ק. (ועל עבר השני): כתר תורה כתר שם טוב,

כס"י ח'), הק' בניינין חלקה צר אליהו ז"ל, הק' אברהם צר שלמה פחנער, הק' נאיר נאניש, הק' קאפל כ"ץ וונגרש לעוננערנ (היה אצ"ד בחוץ לעיר, ונזכר בחטובות חיתן האזרחי ס"י ה'), וצא בהסכמה על הסו"ע עדוס הרשטון, וראה אכסי סס ל' 100).

10) צנצנת חרות הולנדה, נחרת צטעות „נכדו“ חמת „נכדי“, ולכן שנה צן הרב חיד"א גדולה (ראה סה"ג ח"א אות ע"י נו' 98), ושלל כדס הסיג עליו הס' כנעולי בהעונ"י ל' 30. —

גברה יד העליונים, על התחתונים, בהלקח ארון אלהים, הנהונה לפני ולפנים, תורתו אמת כנתנה למשה פנים אל פנים, ונתבקש רבינו בישיבה של מעלה לשמוע דברים כנים, ביום השך לנו והאיר לעליונים, יום ששי ייש תמוז תליו שנים, אוי ואבוי כי נפלה עטרת ראשנו יקרה מזהב ומפנינים, ראש ואב לכל החכמים, תבורו ברכת הובח שלמים, וספר ברכת שמואל על תורת משה צדיק חי העולמים, החוש המשולש לא במהרה ינתק, ספר אמונת שמואל על פוסקים, וגפית בטוב מעמים, בת קול דומה במדרשו של שמואל שר הפרתמים, מי יוכל לספר שבחו אלו היו כל בני אדם סופרים ודיו ימים, הגאון אב הרבנים, בגן עדן יהי תמים."

(יד). על מקומו נבחר תחתיו הג"מ יצחק ב"מ זאב, הנקרא ר' יצחק חריף, רבו של הג"מ אברהם ברודא (11), הוא היה בראשונה האבד"ק

(11) הרב „גאון ישראל אשר הם נגמחו כל הימים להקים עדות ציעקז ותורה סס צישראל" (1) עו"ה אירס צרדא, נולד לאביו הרי שאול צראשית הוואה הרביעית לאלף הששי, נעיר צונקלא אשר צודינת צעהען. עודנו ציני שחרותו כזר שקד על דלתי ציהמ"ד, וישלחו אביו אחרי כן לעיר קראקא, לנען ציני שאוב ונועין תורת הג"מ יצחק צר זאב, המלכה ר' יצחק חריף, שהיה פה צעת הדיא האב"ד והר"ם, ואחרי אשר נורו סעך ירו עליו כי רב יחקרי, נסע לציתו, ועד נהרה דרסה אחריו עדת ליכענעשטאדט וישימו עטרת תפארת הרבנות על ראשו, אולם לא האליך שנה יעים על נעלכתו כי ראשי ונוטהי עדת רודניץ קבלו אותו לנען כהן פאר צראש עדתם, צתור אב"ד ור"מ, ויצא סס צהסכונה ציוס ג' טבת תנ"צ על ס' מנן אברהם (ד' דיהרנפורט תנ"צ), ולחונת לצבס נקרא נועדת פראג. לצוא אליהם ולתקן טוה ישיבה, ויוולא חפס, ויצא אליהם, ויסד ישיבה גדולה. ונהרו אליו תלמידים לצבנות חלפי ישראל, ויסקים שנה צעת הדיא על ס' נחת יה (ד' ספד"א תנ"ו), ועל ס' יפה ענף (ד' ספד"א תנ"ו). ואחרי כן צא שנה צהסכונה על ס' ציה יהודה (ד' דפסייא תנ"ח). צעת הדיא התעורר שנה ריב צינו וצין הרבנים המונצקהים ויוטצי על עדין צק' פראג צעת הדיא, על אדות אשה אחת שהיתה חלונה, והיתה ענינת, והרופאים שפטו כי חלצה הוא ארסי, ויאקרה הג"מ אברהם להנשא תוך כ"ד חדש, והג"מ וואלף ספירא החיר אותה לאיש (ראה שו"ת שנות יעקב ח"א ס' ל"ז, חכס צני ס' ג') (2), וכן הפיחו התלמידים ריב ועדון צינו וצין הג"מ דוד אופנהיים (הר' פנחס קא"צ צס' יש נעמילין צ" ס' פ"ו), לכן נגרר רבינו אברהם אונר, לעזוב את העיר פראג ואת

(1) לשון הג"מ יהונתן אייבשיטץ צהסכונתו לסי אשל אברהם — (2) ואחרי זמן רב קרה נקרה כזה, וישאל הג"מ יהונתן אייבשיטץ צרופאים. וישיבו גם סס צרבני הר"א צרודא, וישיבו צאנולע צשונתו להג"מ עקינא איגר הראשון אדות דבר הזה, וזה יכתוב שנה ידו: „... אין הקציה נציא תקלה ללדיקים, אשריך רבינו (הר"א צרודא) את הספיקות שלך כד, הודאות שלך עאכר"כ." (ראה צק"ס צני אהונה) —

אפטא, ובשנת תל"ד, בא שמה בהסכמה על ס' מגדל דוד מהג"מ דוד לידא, ומשמה נתקבל בעירונו לאב"ד ור"מ, ובא בהסכמה בשנת תל"ט על ס' ברכת שמואל, ועל ס' זרע אברהם (ד' זולצבאך תמ"ה), וימי ממשלתו

כל המונה ושאוה; צעת ההיא נסע לעיר האמזינג על חג אפריון בנו הג"מ נסע עם צה הר ישראל פירטע, וידרום שנה צניח"כ הגדול דרום כחמד ונעיס, ואחרי גמרו הדרום קרא אותו הרב ז' זלמן וירלש לציטו על הסעודה אשר הכין לו, ושמה הקפיד עליו הרב צעל חכם לצי, כי הוא היה צין הרבנים המתירים את האטה המינקת הכל, ואחרי כן כרתו שנה צרית האהבה והשלום; אחרי כן סג נשמה לפלאג עיר מוסבו וינחרארי ריב הפיחי עדן צנייהס דצרי ריבות, לכן עזב גם צפעס הזאת את העיר פלאג, וכאשר נקרא ונחאשי עדת ניץ לציא אליהס למלא נקום הג"מ גצריאל ונקראקא שיהם האב"ד שנה, שנחקבל לאבד"ק ניקלשצורג, ויסע שנה צראשית שנת תמ"ט, ויכסן שנה פאר חוטם שנים, ונתקבל לאבד"ק פראנקפורט אשר על נהר ניין, כי אחרי הסריפה הגדולה אשר הייתה שנה, נלט הג"מ נפתלי כ"ץ על נפשו, ויקצע אהלו צעיר אופטרא, ושמה נתן הסכמתו על ס' נסגרת השלמן (ד' צרלין תע"ג), וחחס ח"ע: "אוד מוולל ונאס נפתלי הכהן". ויכהן הג"מ אצרהס צדורא פאר על כסאו, וגם שנה קצע ותקן ישיבה גדולה, וילמוד עם "תלמידים נחמדים, ובר רומדי חבמי דורו שתו מבארו באר מים חיים, ואין נוספר לגדודיו ונצאיו לצלות לאן קדים אשר העמיד צתיו, צכל פלך ופלך." (לשון הג"מ ויסק שטיינהארט צהסכמתו לס' תולדות אצרהס), "כי הוא העליא הלמוד, החריף וחלוקי צרבנן הנהוג צדורחיו כו' להלייב הלצנות, למען לא יכנו נחלי אס אהבת התורה, וחסקת לעודה." (מוט העשולס תולאה חדשה דך ע"א). ומגדולי תלמידיו אשר זכו להיות מורי הוראה צישראל, הם: הרב ז' יונה לנדוספר, נחצר שו"ת מעיל לדקה, הר' נתנאל ווייל נחצר ס' קרבן נתנאל, ו' שמריה זלמן נחצר ס' אצני טהס עה"ת — הנדפס ציחד עם ס' נחלת יעקב — ועוד רבים וכן שלמים, כי התמיד כ"כ צלמודו, סכונעט צרביעה שעה ערס ניתתו חדש חדשים (ראה צס' תולדות אצרהס צחדיו לפ' המדיר דך ע' ע"א), ומלצד זאת גדלה נאד אהבתו לתלמידיו חכמים, וכאשר צא צעת הסוף לפלא"ג הרב ז' יחזקאל צן הגאון ז' פנחס האבד"ק וולאדווי, עם הס"י ונאספר צרית שלום נאח אציו הגאון ז' פנחס הג"ל, נצר הג"מ אצרהס שני תלמידים הגונים נצני ישיבתו לסדר הכ"י לדפוס וכה הגיד להר' יחזקאל הג"ל: "אס ארעה הס' צרית שלום חרות צעט צדול ועופרת עלי לוח, אז תהי' שנחתי כאשר ראיתי דצרי חקוקים צדפוס." (צרית שלום צהקדמה), אצל ההל' ה' לוח, עלי אלי ההרה, ויגוע ויאסק אל עניו צפתע פתאום, אחרי נחלה קלרה. ציום א' א' דר"ח אייר שנת תע"ז לפ"ק, וכה עשתה ניתתו רושס צעולס, כי צכל נקום אשר הגיעה השמועה האיומה קשרו עליו נוספר זור, ואצל כצנות יענה, וגם פה צעירנו קראקא ספרו עליו, הוי אדון, והוי הודו! כי גם פה היו ותלמידיו של אצרהס, וגם צפנקס חמ"ק, הנרשונים צו הנפטרים נעירטנו, נרשס צחוכו (צדך רל"ג ע"צ). כי הג"מ אצרהס צדורא נעדר, ועדת פלא"ג נור חייילל כי נפל שר וגדול צישראל, נורס נאורס וחלופס אין, ההל' על האצרה הזאת שאין לה חזרון, כי תורה אונת הימה צפיהו, פה עפיק ערגליות וכה זיכה את הרבים, רבים אונרים לנפשו צטוב תלין, והניח אחריו צרכה נאל וגדוה, עשה ספרים הרבה על יס התלמוד, וכל הפוסקים הראשונים והאחרונים ושו"ת עד אין נוספר אשר הגה יונס וליכה, כו' שונעתיה נעדרין צעלנח דתין ושפטותיו דוצנות צעלנח דחתי, כו' וציתו של אצרהס היה פתוח לרוחה, הנכנס כשהוא רעז ילא כשהוא צעע רתן נחלתו לחס אצירים אשר כתן טעמו ונמוקו עמו והרבה תלמידיו היו אוכלי

פה לא ארכו, כי מת שנת תמ"ג, בהיותו כבר זקן ושבע ימים, ומצבתו בשם קהלתנו מר תקונן:

'יחרד ויתר לבבינו בחלחלה, 'צפירת תפארת ועטרת הושפלה, 'חשוך חוון ומאורות הואפלה, 'קרן ישראל ועדים נוצלה, בשנת תמ"ג ביום חבוט ערבה, רתת וחיל אחזתנו על המדהבה, נר אלהים וישראל כבה, על זה לבנו דוה, על פטירת אדומ"ר הגאון מוהר"ר יצחק במוהר"ר זאב וצ"ל אב"ד ור"מ דקהלתנו והגליל שנפטר והלך לעולמו ועמו נסתמו מעינות התורה. כחמשים שנה היה תופש בישיבה של מטה, ונחמד לישיבה של מעלה, ביום הששי הושענא רבא שנת תמ"ג."

לחנו וננסונוי שלחנו שלמן הסוד נדי טנת נשנתו והזיל נכספו סך רב והיטיב עם לונדי תורה הספיק להס וניס ונזון נפרטות לחונטי ציהנ"ד שלו כו"י" (נס' הזכרונות ונפסא"נ), ויקצרו אותו נקצרות הגאונים שנים, זין קצר הג"נ יוסף שנואל, והגאון והסרס"ך, ועל קצרו הענידו ליון, ומרות כזאת:

"הגאון אב"ד ור"מ בפה הקהלה החסיד מ"ו אברהם וצ"י ברודא מפראג נפטר א' א' דר"ח אייר תע"ז לפ"ק. פנה זיוה והדרה אראלים ומצוקים אחזו בארון הקדש, איש צדיק תמים היה טהור וקדוש הרביץ תורה וחכמה ומאיר עיני ישראל עם קדוש אור תורתו ורח בכמה קהלות הקדש רבן שר כל בני הגולה ושמעתתיה מברדין בעלמא הדין והניה אחריו ברכה מלא וגדוש ונשמרתו אתי למעלה בצל כסא רחמים."

הג"נ אברהם הסאיר אחריו שני בניו ונת אחת, בנו הראשון הג"נ נעשה, היה חמן הקלין נ' ישראל פירטט ונאלטונא, ואחריו כן נתקבל להיות אב"ד ור"מ זק"ק הענא, ונולדוהו היתה פרוסה על ק"ק טוקטין, כנו שחחס א"ע נסוף הסכנתו על ס' נרית שלום (ד' פ"פ א"נ תע"ח), שנת ער"ט, נעשה נתעלה לשנת על כס הכרנות זק"ק באונצנרג, ונסוף יניו נתקבל להיות אב"ד ור"מ דק"ק ווירמייזא, ושניה גוע ויאסף אל עניו זיוס ז' כ"ו נחדט ככליו שנת תק"ז — וליון נולדו נעתקה זס' נפשות לדיקים (ל' 81) ונאח ידידי הרב הסכס השלם נ' יהודה ליב נ"י הסוכה דר' ל. לעווזאסן אשר הוא כעת רב ונטיף נטטאקהאלס, נרית שוועדען — ונדפס ונענו נגהות על ס' אשל אברהם ונאח אביו, נקראי שנים "אשל נעשה". וגם הוא זכה לזן גדול בתורה הוא הרב נ' שאול, אשר הביא תחת ונכנס הדפוס הס' אשל אברהם כאשר נביא הלאה. ובנו השני של הג"נ אברהם היה הרב נ' שלום זלמן, אשר לא נדע ונענו ונאוונה, ונולדו חתימתו נראש ס' נרית שלום כזה: "זלמן זן א"ח הגאון הגדול והחסיד נ' אברהם נרודא זל"ל" (וראה גם זס' אור החיים ל' 18), ונתו היחידה של רבינו אברהם היתה אשת נ' יוסף נעשה נרעסלויא, נק"ק ויילשויען, שהיה אח"כ האנד"ק באונצנרג. על ניקוס גיטו הג"נ נעשה סכ"ל, והוא נחבר ס' חק יוסף (אונ"ד ת"ץ) שרס יוסף (סס ת"ץ) וס' נחנת יוסף, הנדפס נפיונדא תקכ"ט, נידד עם הס' תולדות אברהם ע"י בנו הרב הגדול נ' אברהם ויילשויען. ועשה נסדר פה ספרי הג"נ אברהם נרודא:

ט"ו) אחרי האספו אל עמיו שלחו מנהיגי עדתנו מפה מכתב רבנות אל הג"מ משה מחבר ס' תפארת למשה (ר' ברלין תקל"ו, ושם בהקדמה), שהיה בעת ההוא האבד"ק הוראדנא, ומפני סבה הבלתי נדע שחרה בושש משה לבא בשערי עירונו, ונשאר הכסא פנוי, ועירונו קראקא, רבתי בעם ובדעות, נשארה בדי מורה ומנהל, ובין מלכא ומלכא, היו אז דייני עירונו, בי די"ר, ועליהם היה הראב"ד הג"מ משה בהג"מ יהושע בעל מגינו שלמה, וכאשר נפטר פה כ"ח אדר ראשון שנת תמ"ח (פנקס הח"ק דף ר"ה) (12) נתמנה תחתיו לראב"ד הג"מ משה בהג"מ נפתלי הירש שור, שהיה נקרא בשם ר' משה ר' ענזילש (פנקס הח"ק דף רמ"ו), ונקרא לשמים מעל ה'

א) חרושי גאונים. על נוסכת צנא קנא צ"ע וסנהדרין, וצפרט נהר' אברהם צרדא, (נדפס צלוסיצאך שנת תפ"ג).

ב) חרושי הלכות גיטין. סדרם והציאם לדפוס — תלמידו — הר' יונתן צר יחזק אייזק סג"ל (נדפס צוואלנצעק תל"ח).

ג) שמעתא חדתא. חדושים וצאורים על נוסכת כתובות, ופ"צ ונוסכת גיטין (הנדפס בצנזר ובלנזל צחושי הלכות סג"ל, נדפס ע"י תלמידיו הר' ירמיהאל צנז' ונחם נחום, צפפד"מ תל"ז).

ד) אשל אברהם. חדושים יקרים ונפלאים בנוסכתות פסקים חולין צ"צ גיטין, וקלח על פ' איזה נטף הסייך ליו"ד הלכות רציה, עם הנהגות וזננו הג"מ נחמה סג"ל, הוצא תחת נוסכת הדפוס ע"י הר' שאול צהג"מ נחמה סג"ל, צפראנקפורט דונין תק"ז, צהסכנות הגאונים ו' יעקב יושע צעל פני יהושע, ו' יחזקאל קאליניעלצוויץ האבד"ק אה"י נחצר כ' וי"ס יחזקאל, ושו"ת כנסת יחזקאל, ו' יהונתן אייבשיץ האבד"ק וי"ץ נחצר כ' אורים ותומים, ועוד גאוני ישראל, אשר כלם פה אחת יתנו עדיהן וילדקו טהג"מ צרדא היה חד צדרא, והעמיד תלמידים לרצנות אלפי ישראל, אשר נחם ילאה תורה ואורה, לכל בני ישראל.

ה) תולדות אברהם. חדושי הלכה על תוס' קדושין וכתובות, נדפס צידה עם ספר כתובות יוסף נחמנו הר' יוסף נחמה סג"ל, הוצא לדפוס ע"י נכדו הר' אברהם צנז' יוסף נחמה סג"ל ונייליהויען, צפירדא תקכ"ט, צהסכנות הגאון ו' יוסף שטיינהארט נחצר כ' כח שור, עה"ת, וחכרון יוסף על שו"ת.

ו) ד"ת נדפס צשמו צס' לקט שוטיים (ד' יעסניץ תפ"ג) צהרצה וקוונות, ותשובות נפרדות נדפסו וננוו צח' חכס לצי כ' צ', וצסוף ח' נוהרמ"ז רוטנצורג כ' כ"ח ותשובה לתשובות והשגות נהר"ם נר"צ צס' ל' וצס' נעיל לדה ס' א', וצס' חינוך צית יהודה ס' ק"ל, ועוד נדפס ד"ת צשמו צס' אספת חכמים (ד' צפד"מ תפ"ה), וכן וציא הרצה חדושים צשמו תלמידו הר' נתנאל ווייל האבד"ק קארלסרוהע צס' קרצן נתנאל.

12) צעל עה"ל העתיק צספרו טס (נד 182) צסס סה' וואלף טהג"מ נחמה הלזה נפטר כ"ח אייר תנ"ח, וכן וציא גס הרצ נו"ה סחן דענציטלר צס' כלילת יופי, והנה על הראשון לא אחפלא, כי הציא דעה זאת צסס וואלף, אזל על האחרון אשמועס איך ואלא לצו לכתוב דבר צסס פנקס הח"ק, אשר לא כן צדי, ואלה דברי פנקס הח"ק (דף ר"ה): „האלוף צתורה, טר הציירה, זקן וצטע ימים, והיה כל ימיו (?) לאצ"ד, התורני הר"ר נחמה צן הרצ הגדול נהר"ר יושע ז"ל י"ג הטעורה ציום א' כ"ח אדר ראשון תנ"ח לפ"ק."

ימים לירח אב' שנת תנ"ד, ונתעלה אחריו לשבת על כסאו הג"מ מרדכי דייכעש שבא בהסכמה על ס' „מקור חיים“ (ד' פיורדא תנ"ו), בחברה הגאונים מ' יוסף שמואל מקראקא, שהיה אחרי כן אבדיק פפא"מ, והגאון סחבר ס' עולת תמיד, אשר היו פה בעת ההוא בין בי ד"ר, ונפטר פה ער"ח שכש תס"ו, ואלה דברי פנקס הח"ק פה (דף רכ"ו ע"ב): „א"נ הזקן ושבע ימים האלוף בתורה, שר הבירה, ממש עליו נאמר שלא הניח כלום מתורת משה לשמרה, ראש המדברים, ראש הדרשנים, ראש הבתי דינים, הדיין המצוין בהלכה, ממש עליו השכינה היה נתה, ממש על לימודו היה צמא וצחה, כ"ש מ' מרדכי במ"ה שמעון מהליש בו“ ומצבה אחת לו, ולהג"מ משה הנ"ל, וזה נוסחה:

„פ"נ הגאון מ' משה ראש ב"ד דקהלתנו, בהחבר ר' נפתלי הנקרא ר' משה ר' ענוולש נפטר ה' אב תנ"ד, ועליו נגנו המופלג מ"ה מרדכי דייכש ובנו המופלג מ' ירוחם (13) ונכרו מ' אברהם ובתו הצנועה מ' קרינדל נפטרת ר"ח השון תקל"ו“.

ט"ז) במשך הזמן שלא היה בקהלתנו רב אב"ד, נבחר מעדתנו הרב הג"מ שאול קאצינעלבונין האבדיק פינטשוב, בתור מבורר, לשבת בין רבני הועד, ובא בהסכמה על ספרים שונים, וביניהם על ס' נפתלי אלה שלוחה (ד' פ"פ א"מ תנ"ב), אחרי שנים מספר שלחו מפה כתב רבנות להג"מ אהרן תאומים מחבר ס' מטה אהרן על הגדת פסח, אשר ישב בעת ההוא על כס הרבנות בוורמיווא, ולא האריך ימים על ממלכתו, רק ערך איזה שבועות, כי בנסעו לוועד הגליל לק"ק חמעלניק, נהרג שמה ביום השי"ב מנחם אב ת"ן לפ"ק, (פנקס הח"ק דף ר"ח), ויקברו אותו בעיר פינטשוב, וזה חרות על מצבת קבורתו:

„פה נטמן לו תבואה אוהב בהמון, תורק שמו כשמן הטוב יורד על זקן אהרן, להגיד שבחו כי יסופר לא יאומן, מופלג הדור על עם ה' היה חופה ככפה ואגמון, ה"ה הגאון אב"ד ור"מ דק"ק קראקא והגליל יצ"ו הקדוש כמורה"ר אהרן דרשן בהרב מהר"ר משה א"ץ תאומים, בעון הדור גשבה ארון אלהים בשבת ב' אב ת"ן לפ"ק, וכותו יעמוד לעולם אמן“.

י"ז) על מקומו נבחר הג"מ אריה יהודה ליב מחבר ש"ת שאנת אריה וקול שחל (ד' שאליניקו תק"ו), בן חורגו של הגאון בעל טו"ז,

(13) ה"ל ירוחם הל"ה היה נ"כ ח"ד ונ"י ד"ר נפה, וכל גס הוא על המחוס בין זי ד"ר ונפה על ס' זרע צירך שלישי על ונסכת זככות ציוס ז' כ"ג ט"ז תל"א, וכן נמללח חסיונתו נהרבה וקוונות, נפנקסאות ישנים פה, ורלח לדונמח „בקדמוניות“ ז' 52.

כאשר שלח אבי חורגו הנ"ל את בנו הר' ישעיה לטהות על קנקן משיח השקר ש"ץ שר"י (ראה בס' ציצת נובל צבי דף כ"א), נסע גם הוא אתו והסכים פה על ס' הלכה כרורה (ד' ווילמרשדארף תע"ז), ואחרי כן הרביץ תורה בהרבה קהלות, ובסוף ימיו היה אב"ד ור"מ בק"ק בריסק דליטא, ושמה שארית אדמתו, אכן מקום מנוחתו לא נדע, כי גם מצבתו נהרסה, בעת המלחמות, אשר עברו על העיר בריסק ותושביה (כמבואר בעיר תהלה צד 212), ובעירנו נתמנה במקומו הג"מ שאול בהג"מ העשיל, אשר תשובתו אדות כסא הרבנות נרפסת בסוף שו"ת הרמ"א, וגם הוא הרביץ תורה בהרבה קהלות, כההולך לפניו, ובאחרית ימיו ישב בתור איש פרטי בעיר ברעסלא. בעת ההוא נפטר באמ"ד הג"מ ליב חרוף (י"ט שבת תס"ז), שהיה שמה האב"ד דקהל אשכנזים, ונקרא הג"מ שאול מראש עדת ההיא לבוא אליהם, ולכהן פאר בראש עדתם, והוא נרצה למבוקשתם ויסע מברעסלא לבא למקום חפצו, ובאמצע דרכו, הפקיד נפשו הטהורה ביד אל כל חי, ביום י"ז אייר תס"ז (פנקס הח"ק פה דף כ"ח), ויקבר שמה, וכבוא לעירנו השמועה האיומה כי מורם נעדר, קשרו עליו מספר מר, ובפנקס ביהכ"נ דקופה כתבו אליו אמ"ר מיוחד וזה נוסחו: „אמ"ר שוכן מרומים החופף בכנפי יונה, המציא מנוחה נכונה, תחת כנפי השכינה, במעלות קדושים וטהורים כזהר הרקיע מאירים ומזהירים, את נשמת אדוננו, גאון עוזנו, מופת דורנו, האב"ד ור"מ ור"ג מורנו ורבנו הרב המאור הגדול מ' שאול בן מורנו הרב המאה"ג הרב מ' אברהם יושע העשיל, מזה בן מזה, מחזה שדני יחזה, שר התורה ושר הבירה, קולע את השערה, במלחמתה של תורה, סיני ועוקר הרים, צלל במים אדירים, אשרי העם שלו ככה, אשר הרבה תלמידים בכל שמורה וערוכה, והאיר עיני חכמים בהלכה. ראש המדברים וראש הדרשנים, ולו יד ושם בכל החכמות ובחכמת התורה מראה פנים, כנגלה ומטמונים, אוי איך נפל גבור בגבורים, בחדש זיו חשך עולם בעדינו וכבה (? ונכבו) התארים, הבקי והחרוף שאול, לא השיב ריקם להשואל, בן איש חי רב פעלים מקבצאל, נפשו ונשמתו בצרור החיים תהא צרורה, באספקלריא המאירה, בוצינא דנהורא, עמיה שריא, לסדר ושברתי את גאון עוזכם, הורם העטרה הוסר הנזר תפארת ישראל כלכם, ועל אלה אנחנו בוכים, אוי איך שקעה החמה שלא בעונתה וכהשמש בצהרים עד אשר יצא לאור נפש פני אלהים מלך חיים, ולכן בעל הרחמים, יסתירנו בסתר כנפיו לעולמים, מקום ישרים חסידים ותמימים, ונפשו ורוח (רוחו?) ונשמתו תזכה למקום מחצבה ובוועדת חברים יושבי גנים בצל שדי מתלוננים, לו תהא ישיבה ומיתת הצדיק על הדור מכפרת, עולה כליל ועלה לרצון על מזבחך כקטורת, יבא שלום לקראתו, וינוח על משכבתו, ה' הוא נחלתו, ונאמר אמ"ר. במשך הימים אשר גר הג"מ שאול בעיר ברעסלא, נבחרו מעירנו בתור מבוררים הג"מ בנימין זאב הנקרא ר' וואלף סירקיש, האב"ד ק וואדעסלאב 14) והג"מ יהודה ליב שידלוב, ובאו שניהם בהסכמה על

14) העיר וואדעסלאב עתיקה מאד ליימיה ומשנת ת' היה שמה האב"ד הג"מ זאב

ספרים שונים, ובשנת תע"ג הסכימו בוועד יערוסלאב על ספר ברית שלום (ד' פפא"מ תע"ח), וכתב רבנות שלחו בעת ההוא אל הג"מ אליעזר איטינגא האבד"ק העלישווא, ובעת קבלו הכתב ההוא שכב על ערש דוי ואחרי ד' ימים נקרא לשמים מעל (עדות ביוסף דף ב' ע"א), וישלחו כתב הרבנות אל הג"מ שמשון ווערטהיימער האבד"ק ווינא וכל ארץ הגר, אכן הוא נסוג אהור מלקבל על שכמו ימשרת רבנות קראקא אחרי כי כסאו אשר ישב עליו, היה אחד מהמפורסמים בעולם (בהקדמת סי' פרח לבנון, ד' ברלין תע"ג), וכאשר ראו מנהיגי עדתנו כי הג"מ שמשון הנ"ל פנה למו ערף, הסכימו כלם פה אחד וישימו עטרת תפארת הרבנות על ראש הג"מ

בר נד (ראה החוקר שנה ב' צד 72). והרביץ שמה תורה כ"ב שנה ויגוע ויאסף שמה אל עמיו ג' תמוז תכ"ב, ועל מצבתו מתאר: המאור הגדול האלוף בתורה הצדיק והחסיד הגאון כ"י (ע"ה צ 182). אחרי מותו מלא מקומו הג"מ מנחם ציון בהרב מ' זלמן ראבינו שהיה נקרא בשם ר' מנחם ר' זלמן נכאיש מקראקא מחבר סי' מנחם ציון (ד' פ"פ אי"מ תל"ז), וכאשר נתקבל להיות מביד"ר בפה נבחר במקומו לאבד"ק וואדעסלאב הג"מ יוסף יאסקי מלבוב, והסכים שמה בשנת תל"ב על ס' מגן אברהם (ד' דיהרנפורט תנ"ב), ומשמה נתקבל להיות אב"ד ור"מ בק"ק שידלוב (ראה הערה ז'). וימלא מקומו הג"מ שמואל שהסכים בין מבחרי רבני הזמן ההוא על ס' חלק שמעון (ד' פראג תמ"ז) מהאלוף מ' שמעון ממגורשו ווינא ואייזענשטאדט, ואחריו כהן פאר תחתיו הג"מ בנימין זאב הורוויץ הנקרא ר' וואלף סירקיש, הוא היה בראשונה חד מדיינים הגדולים פה ואחריו כן נתקבל לאבד"ק וואדעסלאב והסכים שמה על ס' מסגרת השלחן (ד' בערלין תע"ג), ומחסכתו על ס' לקח טוב (ד' פפד"א תס"א), יתראה שחבר ס' תשובת פנים חדשות. אח"כ כהנו שמה פאר גאוני ישראל ואדורי התורה, כמו הג"מ אליעזר הכהן הנזכר בת' שמן רוקח (ה"א ס' ל"ז בשם 'מחותני' ובת' כתר כהונה ס' י"א, וכן הסכים שמה על ש"ס (ד' נאוידוואהר) בשנת תקמ"ג. אחריו מלא מקומו הג"מ ישראל כ"ץ אשר תשובה ערוכה אליו בת' כתר כהונה ס' ה' ואחריו נתקבל במקומו הג"מ שאול הכהן שפירא הנזכר בת' ברית אברהם (הא"ח ס' כ"ב), אחריו מותו נבחר במקומו לאבד"ק וואדעסלאב הג"מ בעריש כ"ץ בהג"מ אר"י מחבר ס' קצות החשן (ראה ת' ברית אברהם הא"ח ס' ל"ט), ובכרם המד (חלק ששי צד 171) מביא ניסו הג"מ שלמה ליב ראפפאשארט זצ"ל ד"ת בשמו, וזה חרות שמה על מצבתו (מעשה ידי הרש"ל הנ"ל):

יוסף אינגו כי נאסף אל עמיו י"ט אדר שנת תר"ג.

"יום נהי וצוקה יצא מהעיר הדרינגו" וזכרוב הסוכך מגן היה בעדנו.

"סמר שערתנו כי חוסר עדינו. פלאים הורדנו עלה מות בחלוננו.

דוב ערב היה לנו מנופת צופים היה הרב הגדול הגאון כליל היופי

מ' יוסף דוב הכהן וללה"ה בהגאון בעהמ"ח קצות החושן הנצב"ה.

וכן מצאנו שמה על בית עלמין הישן מצבת קבורת הרב מחבר ס' דרישת הזאב, ומקום קבורת הרב מו"ה חיים בהגאון בעל מגן אברהם, אשר הו"ל ספר אביו בדיהרנפורט תנ"ב, ומצבת אדונו אבי זקני הג"מ משה תלמיד הגאון בעל קצות החושן שהיה שם ראב"ד ונפטר כ"ח תמוז תקצ"א, ומצבותיהם וכן מצבות שאר רבנים אשר הנן ת"י בהעתק. נוציא לאור ברצות ה' דרכנו.

יהודה ליב משירלוב הנ"ל אשר נבחר זה זמן כביר למבורר, כאשר הזכרנו, ובעת היותו עוד אב"ד ור"מ בשירלוב בא בהסכמה על הדפסת ספר מגיני שלמה (ד' אמ"ד תע"ה) מאת זקינו, וכאשר נבחר להיות אב"ד ור"מ בעירנו מלא מקומו בשירלוב בנו הג"מ דוד שמואל שמעלקא, ויבואו שניהם בהסכמה על ס' פנים מאירות על מסכת זבחים (ד' אמ"ד תע"ד), וכאשר גוע הג"מ יהודה ליבוש אל עמיו בעירנו לערך תצ"א, נקרא הנה בנו הג"מ דוד שמואל הנ"ל ובא בהסכמה על ס' גאון צבי בשנת תצ"ג, וכן בא גם הוא בחתום על החרם נגד הרי משה חיים לוצאטו (הנדפס ב"כרם המד" ח"ג), ורבים מראשי עדתנו, אשר היו עד כה אוהביו, נהפכו לו לאויבים וישטמוהו, וכאשר לא היה זמן קט בביתו מהרו וישלחו עמרת הרבנות אל הג"מ יצחק יוסף — בהג"מ חיים יונה מחבר ס' קונטרס ר"ה יונה (ד' לבוב תקס"ז), בהג"מ יהושע פייבל, בהג"מ יונה מחבר ס' קיקיון דיונה, בהרב מ' ישעיה — תאומים, הוא היה בימי חורפו אב"ד בעיר סלוצק (15) ושמה הסכים על ס' מרי צבי (ד' זאלקווא תק"ד), משמה נתקבל פה

15) בעיר סלוצק כבר הרביצו תורה לפני רבנים מפורסמים. ומן הנודעים לנו אלה הם: הרב הג"מ ויחאל זקנו של הרש"ל אשר ערכה אליו תשובה בת' מהר"ם פדוואה (ס' פ"ג). היה שם אב"ד לפני קדם קמתה. ואחרי זמן רב היה שם האב"ד הג"מ נחום התן הג"מ מאיר בהושר מ' שאול וואהל, ואחרי מלא שמה מקומו הג"מ משה בהג"מ פסח — בהג"מ נחום בהגאון בעל שארית יוסף (וראה הערה 4) — וכאשר נבחר להיות אב"ד ור"מ בק"ק לויצק, כמבואר בהסכמתו לס' עמודיה שבעה (ד' פראג תל"ד). נבחר שמה לאב"ד הג"מ הירש גינצבורג. ובזמן ההוא היה שמה הר"מ הג"מ יעקב מטאמשוב, אשר תשובה יקרה נדפסה ממנו בס' ברכת הובח (למס' מנחות דף ע"ב ע"ב). וז"ל הרב בעל ברכת הובח לפני התשובה ההיא: "אמר שמואל המחבר הנה היה לי משא ומתן בזה עם גדול אחד מופלג בדורנו ושמו הגאון הרב מ' יעקב מטאמשוב הי"ד, שנהרג על קדוש השם בניירת פולין בק"ק צומי"ד (? צומי"ד) מ' וז"ל הרב הקדוש הנ"ל אות באות בכתב ידי חתני הרב מ' נחום כ"ץ יצ"ו בעת שיצק על ידו מים חיים בישיבתו הרמה בק"ק סלוצק." עכ"ל. והיו כאשר הוקן הג"מ הירש גינצבורג הנ"ל, ויתאו אנשי ק"ק סלוצק תאוה לקחת לעירם עוד רב, ויבחרו כלם את הרב מ' בנימין מחבר ס' נחלת בנימין שהיה אז אב"ד בלאנדסבורג אשר היתה תחת יד הדוכס מבראנדבורג. והיו כאשר בא לסלוצק וילך אל הרב מ"ה הירש הנ"ל לשאול את פיו אם ירשה לו לשבת על כס הרבנות, וימאן הג"מ הירש הנ"ל, וינהוג הרב בעל נ"ב את הרבנות ביד חוקה. כי חננו ה' בהון ועושר, ולכן היה אהוב מאד בעיני הדוכס מבראנדבורג, ואחרי עבור ירח ימים ויפול בעל נ"ב למשכב, ויסדר צואתו לאשתו ולבני ביתו, ויגוע דאסק אל עמיו (כ"ז נרשם באריכות דברים בכ"ז באמ"ד ראה החוקר שנה א' צד 154) ואחרי מותו הוציאו יוצאי הלציו לאור את ספרו אשר נפל להם לירושה מנחלת בנימין (ד' אמ"ד תמ"ב). וראשי עדת סלוצק לא קבלו עליהם רב אב"ד עד אחרי מות הג"מ הירש הנ"ל. אז עטרו בעמרתו עמרת האב"ד את הג"מ יצחק מאיר פדענקיל בן הגאון בעל קיקיון דיונה. ובא שמה בהסכמה על ס' דעת חכמה, וכאשר נבחר בשנת תסמ"ך להיות אב"ד ור"מ בק"ק פינסק, נבחר על מקומו בסלוצק הג"מ שלמה במו' אלחנן מזאלקווא, והסכים באותה שנה בועד סעליץ על ס' ראש יוסף, ועוד בא שמה

לאב"ד, ואחרי מות אביו בעיר ברעסלא, עזב את עירנו ויסע למלא מקום אביו והסכים שמה על הרבה ספרים, ושמה עזבה נשמתו בית חומרו, ותשוב למקום מחצבתה, וגוו הטהור הטמן שמה בטי"ז מרחשון תקנ"ג. — כאשר עזב הג"מ יצחק יוסף את עירנו בא הנה הג"מ דוד שמואל שמעלקא הג"ל, וישב על כס הרבנות ביד חזקה לזרות עיני כל שונאי נפשו, אולם גם בפעם השנית עזב את עירנו ברצונו הטוב, ויסע לעיר דזאלישין אשר במדינת פולניא, אשר היתה בעת ההוא גליל העליון מקראקא ובא שמה בהסכמה בשנת תקי"א על ס' מרכבת המשנה, ובשנה ההוא נקרא לשמים מעל ויקברו אותו שמה, וזה חרות על אבן מצבת קבורתו:

„דוד מת באב שכאהפ"ט (?) תקי"א לפ"ק. אילנא שבא —
ורברבי קברניתא דספינתא קדם מלכא עייל אלקפת וריש
גלותא צנא מלא ספרא וספרי ותוספתא ה"ה כבוד אמ"ו
הרב הגאון המפורסם מופת הדור אב"ד ור"מ דק"ק
קראקא והגליל מ"ה דוד
(וזה חרות על עבר השני):

דוד שמואל שמעלקא זצלה"ה בהמנוח הגאון המפורסם
מוהר"ר יהודא ליב זצלה"ה בעבור שהרביץ תורה
בישראל והעמיד תלמידים.

יח). אחרי אשר נסע מפה הג"מ דוד שמואל שמעלקא וישב בעיר דזאלישין אשר היתה גליל העליון ומצורתו היתה פרוסה על עירנו והגליל, נקרא הנה הרב הג"מ אליקים געציל מראקוב, העיר אשר ישב בה בתור אב"ד ור"מ, ויהי פה ראב"ד, והג"מ ברכיה בירך האבד"ק קלומנסוב העיר עליו בספרו זרע בירך שלישי (דף ט' ע"א) (בזה"ל: וכאשר ראה הרב החסיד מ' אליקים געציל מקראקא כשהיה אב"ד בק"ק ראקוב כמה שנים, וכשבאתי לשם קרא כמה דפין בחבורי במה שכתבתי לאסור, והתחרט

בהסכמה על הרבה ספרים, ואחריו ישב על כסאו אחריו הג"מ אריה ליב, חתן הג"מ זכריה מענדיל מחבר ס' באר היטב על ש"ע י"ד, וחתם גם הוא בין החתומים על ס' ברית שלום (ד' ספא"מ תע"ח), וכאשר נבחר משמה לאב"ד ור"מ בק"ק הוראדנא נתקבל לאבד"ק סלוצק הג"מ יהודה ליב בהג"מ אשר ענוול, שהיה לפניו ר"מ באסטראה כנרשם בראש הסכמתו על ס' זרע ישראל (ד' וילמהרשדארף ת"ץ), ואחריו כן נתקבל במקומו הג"מ חיים כהן ראפאפורט, וכאשר נתעלה משם לשבת על כס הרבנות בלבוב מלא מקומו בסלוצק הג"מ יצחק יוסף תאומים, והסכים במשך זמן ישבו שמה על ס' מרי צבי (ד' זאלקווא תקד), וכאשר נתקבל משמה להיות ר"מ ואב"ד בעירנו קראקא. עיר גדולה ורבתי, נתעלה לשבת על כסאו בעיר סלוצק הג"מ אברהם קאצינעלבונין — בהג"מ דוד האבד"ק קידאן בן הג"מ יחזקאל האבד"ק אה"ז מחבר ס' מים יחזקאל ושורת כנסת יחזקאל — ויכתוב שמה את מכתבו הנדפס בס' לוחות העדות, וכן נרשם בראש הסכמתו לס' מנחת אהרן (ד' נאווד-ווארד תקנ"ב), וכאשר נתקבל לאבד"ק בריסק דלוטא נתמנה במקומו בסלוצק הג"מ שלמה זלמן ליפשיץ ובשנת תקל"א כבר ישב שמה על כסאו (ק"נ צד 272) ובשנת תקמ"א הסכים על ספר מצמח ישועה (ד' נאוודווארד תקמ"ב), ודי בזה לע"ע. —

מצמח ישועה על ספר מצמח ישועה (ד' נאוודווארד תקמ"ב) 272

מאד על שנטל שכר דיינות ובפרט מגיטין ומחליצה, ומאותו יום והלאה לא נטל שום פרוטה לא מן הדיינות ולא מגיטין ומחליצה. עכ"ל, ומזה נוכל לדעת גודל צדקו וענות רוחו, ונפטר פה בשנת תקי"ח, וזה נוסח אבן מצבתו:

[פה נטמן הרב המאוה"ג מ"ה אליקים געציל שהיה אב"ד דק"ק ראקוב נפטר בש"ט בליל ש"ק יו"ד טבת תקי"ח] (16) ועליו נגנו חתנו (17) הרבני המופלג מ' יהודא ליב בהרבני מ' אליהו מראקוב נפטר ביום ב' יו"ד ניסן תקט"ב, ועליו טמון בנו הירא וחרד לעשות רצון אביו שבשמים רך בשנים המופ' מ' יהושע בהמנוח מ' יהודה ליב ג' אייר תקנ"ג.

יט). כאשר היה עוד הגי"מ אליקים געציל הרב"ד בחיים חיתו, נקרא הנה ממרחקים הגאון האדיר מ' יצחק לאנדא, הוא נולד לאביו הרב הנגיד מ' צבי הירש (אשר נדפס ד"ת בשמו בס' אבני שהם פ' ויצא) בעיר אפטא, ואחר שנתגדל ועשה חיל בלמודו שמו מנהיגי עדת טרלא משרת הרבנות על שכמו, ואחרי זמן מה נתעלה משמה לשבת על כס הרבנות בעיר מולדתו אפטא ויבא שמה ביום י"ט שבט תע"ט, ובשנת תפ"א הסכים על ספר דרש משה עה"ת, ובאהרית שנת תפ"ד ישב בויער יערוסלאב בעת אספת גאוני ארבע ארצות שהסכימו אז על ספר יפה מראה (ד' אמשטרדאם תפ"ז), ויבא גם הוא על החתום ועודנו כהן פאר באפטא, בשנת תפ"ט בא בהסכמה על ס' גור אריה מהגי"מ ליב קאליש אבד"ק אמ"ד, וכבר היה אב"ד בק"ק זאלקווא (18), ובמשך הזמן נתעלה משמה

16 המצבה נשברה לרסיסים, והחסרון השלמתי מס' עיר הצדק.

17 גם היה בן אחד בשם מ' יהושע, אשר לא נדע ממנו מאומה, ובפנקס הח"ק

פה (דף רנ"ז) מצאנו זכרו.

18 העיר זאלקווא היא עיר ואם בישראל, וישבו שמה כסאות למשפט גאונים

מפורסמים, כמו הגי"מ יצחק מאיר פרענקל בן הגי"מ יונה תאומים מחבר ס' קיקון דיונה, והסכים שמה על ס' זבחי טוביה (ד' אמ"ד תמו"ג). וכאשר נתעלה משמה לשבת על כס הרבנות בעיר סלוצק, מלא מקומו הגי"מ הלל בר נפתלי מחבר ס' בית הלל על יו"ד (ד' דיהרנפורט תנ"א) — שהיה לפניו האבד"ק ווילנא — והסכים שם על ס' חלק שמעון (ד' פראג תמ"ז) בשנת תמו"ו ויועז ויאסף שמה אל עמיו כ"ב טבת ת"ן לפ"ק (בהקדמת בנו לספר אביו הגי"ל), ונתעטר בעטרתו הגי"מ ישכר בעריש בהקדוש מ' עובדיה הי"ד שהיה האבד"ק גלוגא (והסכים שמה על מ"א ד' דיהרנפורט תנ"ב). וכאשר נבחר משמה להיות אב"ד ור"מ בק"ק קרעמזור (כמבואר בהסכמתו לס' בית יהודה, ד' דעסויא תנ"ח). נתקבל במקומו לאבד"ק זאלקווא הגי"מ אברהם בר מרדכי — הנקרא ר' מרדכי ר' ליבושים פרנס דד"א — שהיה נקרא בשם ר' אבלי, ובא שמה בהסכמה על ס' ברכת יעקב (ד' לבוב תקמ"ז) שנת תע"ח ועוד על ספרים שונים, ונדפס ד"ת בשמו בס' אדני פז (פ' ח"י) ובס' לקוטי שושנים (ד' יעסנין ת"פ, דף ט' ע"ב), ונבחר אחריו במקומו הגי"מ יצחק לאנדא, וחד מבי דו"ר שמה היה הר' משה בר דניאל מחבר ס' סוניות התלמוד, וכאשר נבחר הגי"מ יצחק

על כס הרבנות בגליל לבוב והסכים שמה שנת תצ"ו על ס' בית שמואל, וכן הסכים שמה שנת תצ"ט בועד יערסלאב על ס' ברכת יעקב ועוד על ספרים שונים, ועל כלם חתם א"ע: "הקי יצחק סג"ל לנדא חונה בגליל לבוב." (19) משמה נתקבל לאב"ד ור"מ בעירנו עיר מטרפולין של כל מדינת פולין, והג"מ יהונתן אייבשיטץ מתארו בספרו לוחות העדות בשם: "ראשון שכראשון לגאוני הזמן שאין למעלה הימנו". ונהוג הרב הזה פה נשיאתו ברמה ערך עשרים שנה, ומצבתו תהגה נכאים, כי:

"לתוגה נהפכה שמחתנו, גלה כבוד מישראל, נפלה עטרת ראשינו, כבוד הרב הגאון המפורסם מופת דורנו, מו"ה יצחק לאנדא סג"ל אב"ד ור"מ דפה והגליל, לאמונה גבר בארץ, נהג את עמו באמת ובתמים ויגוע יצחק וימת ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים, ויצא יצחק רשוח

לאנדא להיות אב"ד בגליל לבוב נתקבל לאבד"ק זאלקווא הג"מ שמריה שדוה בראשונה אבדק"ק וויסאקי, כמבואר בהקדמת ספר פנים מסבירות. אחריו נתעלה לשבת על כסאו הג"מ זאב וואלף בהרב הנודד מ' יושע העשיל, ובא בהסכמה י"ג תמוז שנת ת"ק על הדפסת ספר ראשית חכמה (ד' זאלקווא ת"ק). אחריו כן ישב על כסאו הר' נפתלי הערין הורוויטץ שהסכים בשנת תק"ה על ס' נטע שעשועים (ד' זאלקווא תק"ה). אחריו מותו לא היה בעדת זאלקווא שנים מספר רב אב"ד, והר' גדל"ג במ' בנימין וואלף היה הראב"ד, ונמצא ממנו מכתב בס' לוחות העדות, ואחריו כן נתעטר בעטרת האב"ד הג"מ שמשון מייזלש שהסכים שמה על ס' אבן שהם (ד' לונדון תקל"ב), וכאשר נתעלה משמה להיות אב"ד ור"מ בק"ק צעשנוב — כמבואר בראש הסכמתו לאבן שהם הנ"ל, ולס' עיר דמשק אליעזר (ד' זאלקווא תקכ"ה) — נתקבל במקומו לאב"ד הג"מ אברהם מרדכי שהסכים על ספרים שונים, ועל ס' האלשיך (ד' זאלקווא תקכ"ה) בציוף בית דינו וחתמו זא"ז: "אברהם מרדכי אב"ד צבי הירש מזאלקווא. גדליהו בהרב מ' בנימין וואלף זצ"ל, ונאם הק' ישראל מרדכי בר ברוך יצ"ז מזאלקווא." אחריו נקרא מראשי עדת זאלקווא הג"מ צבי הירש מייזלש ממכון שבתו ק"ק לאנצהוט לשבת על כס הרבנות בק"ק זאלקווא, העיר אשר בהן בה אביו פארי, ובא בהסכמה על ספרים רבים, והאר"ך ימים על ממלכתו, והגיע לזקנה ונקרא לשמים מעל בערך תקנ"ה, וימלא מקומו הג"מ יעקב ארנשטיין מחבר ישועות יעקב והסכמתו נדפסת בראש ספר תקון השלחן שהביא הר' אלעזר פאוור ספרא מתא דיש תחת מכבש הדפוס, וכאשר נקרא משמה להיות אב"ד ור"מ בעדת לבוב הי' שם הבי דיני הרבנים מ' יוסף שטערן, מ' אפרים שיינערט, מו"ה יצחק שמשון בר פסח שדוה אבדק"ק ראווא, ומ' יוסף אלעזר נאטטליעב, ויבואו ארבעתם בהסכמה על הדפסת ספר זהר חדש. כל זאת רשמתי עבור הרב החכם מ' שלמה באבער הי"ו, בעת אשר הודיעני כי יש את נפשו לערוך בספר תולדות רבני עיר זאלקווא, ולטובת הקוראים אמרתי לרשום פה את דברי אשר הודעתי להרב הנ"ל, והנני בתקוה כי הקוראים היקרים ימצאו הפין בדברי, ויברכוני טובים.

(19) ומה שהעיר בעה"צ בספרו שם (צד 164) כי מה שכתב עליו הג"מ יהונתן אייבשיטץ בראש מכתבו הנדפס בלוחות העדות: "שהיה אב"ד בגליל לבוב", היה רצוני על עיר זאלקווא, טעה, כי רבנות זאלקווא לחדר ורבנות גליל לבוב לחדר, ומצאתי און לי בספר "אנשי שם" מהרב החכם השלם מ' שלמה באבער נ"י.

בשדה חקל תפוחין, רוח אפינו, נלכד בשחיתותינו, נפטר
אור ליום הששי שמחת תורה שנת תקכ"ח לפ"ק.
כ. על מקומו נבחר הג"מ אריה ליבניץ שמואל מטארנאו אשר בא
בהסכמה על ס' מכלל יופי (ד' פפא"מ תקל"ה), והגאון הצדיק מ' עוזיאל
מיוזלש קנן עליו מספר מר, ונדפס בסו"ס עץ הדעת טוב עה"ת, ועל אבן
מצבתו חקוק:

"אריה רבי עלאה אל על מלין ימלל, במקרא במשנה
בתלמוד בלול, ה"ה כבוד אדמו' הרב המאה"ג המפורסם
בקצו ארץ וים רחוקים, מושל ביראת אלהים, הגיד
אומר ומקים, כד ואין (?) עין העדה חכם חרשים ומבין
הודה נ"י פ"ה ע"ה מו"ה אריה ליב זצ"ל אב"ד ור"מ
דקהלתנו והגליל יע"א, שנפטר ונקבר בו ביום, יום ה'
ח' ניסן תקל"ו."

כא. אחריו מלא מקומו הג"מ יצחק הלוי — בהג"מ מרדכי הלוי
בן הגאון הקדוש מ' יהושע רייצעס הגהרג על קדוש השם ביחד עם אחיו
הג"מ חיים בעיר לבוב בערב שבועות תפ"ה 20) — חתן הג"מ אריה ליב

20) הג"מ חיים היה ר"מ בלבוב ויהי בן מ"א שנים במותו ואחיו הצעיר הג"מ יהושע
היה בן ל"א שנים במותו ובספר מצבת קדש — ח"ד' ובס' אנשי שם צד 64 — נעתק
מפנקס דקהל לבוב סבת הדבר מדוע נחרנו: איש יהודי מארץ אחרת שהמיר דתו בא
לקהל לבוב לנחם על רעתו ולשוב לאמונת אבותיו צור ממנו נחצב, אך כאשר נודע הדבר
לחכמים נתפס והושם בכלא, וכאשר שאלו את פיו מי הוא אשר הסית אותו לדבר זה?
השיב שאיננו מכיר, אך אם יעברו לפניו כל תושבי לבוב יכירו במהרה ויצא חכרו בקהלת
לבוב מטעם החכמים, להציג את כל תושבי לבוב שורות שורות במקום רהב ידים, וכן עשו,
והוא עבר בתוכם, וכאשר פגעו בהרבנים מ' חיים ואחיו מ' יהושע הגיד כי אלה הם אשר
הסיתו אותו לעזוב אמונת הנוצרים, עד מהרה הושמו הרבנים במאסר, וישבו בחשך מ"א
יום, ובערב שבועות לעת מנחת ערב נשרפו לעולה, וסבת שריפתם עשתה רושם נמרץ
בתבל, ובכל מקום אשר הגיעה השמועה המעציבה אבל גדול ליהודים, צום בכי ומספד,
וגם בעירו קשרו עליהם מספד מר, וכתבו בפנקסי בתי כנסיות אמ"ר מיוחד לכבודם, וזה
נוסחו: אמ"ר כרסי שביבים הנורא, המציא מנוחה נכונה תחת כנפי השכינה, במעלת
קדושים וטהורים, כצאת השמש בגבורתו מזהררים, את נשמת האחים היקרים המשלמים
באהבה מצומדים הקדושים שקבלו את נור דינם ומסרו את גופם לשריפת אשרדת למו,
על קדושת השם הגדול, אה הגדול המיוחד הרב הגאון והקדוש מורנו הרב ר' חיים הלוי
לוויית בעבודת הש"י ואת תורת העולה על מוקדה, בדין קשה ומרה, הוע הגדולה, עינו נשא
השמים לשוכן ערבות הוות נשמה, אליו פקודי והיה הלך וטפף בשמחה, ואחיו הקטן
מורנו הרב ר' יהושע הקדוש שהיה מושך את עצמו מכל מזגי מעדנים, כמה שנים, ומדי
יום ביום בתענית היה יושב, לעת ערב שירות, ולא בא בפיו שום דבר מן החי כמה שנים,
ובבית הסוחר השך וצלמות ברזל יושב בתענית היה עד שנשמתו יצאה צה ואדום בקדושה
ובטהרה, ואחר זה הוציאו אותו וקשרוהו בנזב הסוס וראשו נגדר ונירף, ביבין ונפצע ראשו
ואחיו אחריו יצא למיתה דחופה כי ראה כי גדול בזון אחיו על פניו נפל ומר צוח בפני

שהיה באחרית ימיו אבד"ק אמשטרדאם בקהל אשכנזים. בימי עלומיו נתקבל להיות אב"ד ור"מ בעיר לעשנוב, וכאשר בא בהסכמה על ס' תכונת השמים (ד' אמ"ד תקט"ז) בהיותו עוד באמ"ד בבית גיסו הג"מ שאול מחבר ס' בנין אריאל כבר התם א"ע: „האבד"ק לעשנוב". ולא האריך שמה ימים על ממלכתו כי במשך הזמן נקרא מראשי ומנהיגי עדת העלמא (21)

אזם וגורא אוי זו תורה וזו שכרה. ורבים הסתוהו שם אחרים להוכיחה. וצעק במר נפש הניתוהו (? הניתוה) להיות כליל לעולה. לעת המנחה בא כי הניתוהו קרבן נפש אחיו על המוקד לריו ניחה. שם נפשו בכפו פרושת שמים והתפלל תפלת המנחה שלמה בלב שלם נשבר ונדכה שיקובל לציון לפני ה'. וכאשר נתחווה לנתח נתחוו לארבעה, שפך תחינה לפני הסרדיוט וברציון כסף למהר העברה. ויחיש מעשהו מיתה המורה. עד לא נטו הצללים פן יוכל אחד מאבריו למלט אשר לא תוקד איש לבואו (? להביאו) לקבורה. ופתח פה קרוש „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" וזה מאריך עד שהסרדיוט כיון נגד דופן הלב להוציא במדקירה אחת. ויצאה נשמתו באחד. ועדיין מפרפר ומפרנס. ודמו רותח והוסס. ומחין ראשו בקרדום לשנים וגופו לארבע רבעים וזרק הכל לבית המוקד אשר הבערה ללהב יצאה עד השמים ומעט מועד נשאר מאמוריהם מוצל מאש בקבר אחד. והנה המאורות לוקים על שני אחים שנשרפו (דמם) כאחד. פרים וכבשים הנשרפים ויום טבוח היה ערב שבעות שנת פחות ופחד ושבר יחדו והמה למנוחה וגדול הצעקה שהרבה לעשות. צדק לפניו יהלך יבא בשלום פני מקום לבר ליוזיא כו'.

21 בעיר העלמא הרביצו תורה מימי קדם קדמתה אדירי התורה. וכפי עדות הרב בעל צמח דוד וסה"ד היה שם האב"ד ור"מ הראשון הג"מ שמעון הבלתי נודע לנו ממקום אחר. ואחריו מלא מקומו הג"מ שלמה זלמן אשר הרשיל מזכירו בתשובותיו — ס' ק"א — בזה"ל: „שלח אלי נ"י (ר"ת נר ישראל!) ראש ישיבה אשר שמי בקרבנו מזה בן (? מזה מהר"ד שלמה מחעלם). אחריו נתקבל שם תחתיו לאב"ד הג"מ אליעזר פערלס (המזכיר ח"ט צד 118) וכאשר נסע משמה לפראג מלא מקומו הרב הגאון והמקובל המפורסם מ' אליהו בן ר' אהרן יהודה שהיה נקרא בשם ר' אליהו בעל-שם. התחום עם נאוני דורו היה הרשיל ומ' יצחק בר בצלאל בעסק עגונא אחת בשו"ת ב"ה החדשות ס' ע"ז. ונכדו הג"מ צבי מזכירו בתשובותיו (ס' צ"ג). ויספר שם מעילת תהלת זקינו אשר ברא אדם עפ"י ספר יצירה. ואם קבלה היא נקבל. ואם היא רק אגדת ההמון אין לשים לב לשטותים כאלה. כי בעת ההוא שלטה עוד רוח הפאנאטיזם באותן תקפה. ויאמינו בדברים טפלים כאלה. ות"ל כי בימינו אלה נגלתה המסכה הנסוכה מפני הלוט הלוט. וראה מ"ש הרב בעל מצודת ציון בפירושו לישעיה י"ג על הפסוק „ישעירים ודקדו שם". וכנראה החזיק במעוז הרה"ק כנודע). אחרי מות הג"מ אליהו נתמנה במקומו הג"מ שמואל ב"מ אליעזר הנקרא המהרש"א. והופיע שמה באור תורתו משנת שס"ה עד שעה. וכאשר נקרא משמה לשבת על כס רבנות ק"ק לובלין. שרת בעדת העלמא הג"מ יצחק הלוי — אחיו ורבו של המ"ד ומחבר שו"ת הרי"י הלוי — כי נקרא ממכון שבתו ק"ק לאדמיה. וכאשר נתקבל משמה להיות ר"מ בפונזא. ישב תחתיו על כסאו הג"מ משה קאצינעללבונינק. נכד הישר וואהל. ואחרי מותו נתמנה במקומו בנו הג"מ שאול שהיה אחיו כן אבד"ק פינטשוב ומבורר מקראקא. כאשר הבאנו. ובהעלמא היה האב"ד הג"מ יקותיאל בר' הושע אהרן מלובלין ובא שמה בהסכמה שנת תל"א (כ"ז אלול) על ס' לב אריה עה"ת מאת בן משפחתו. ואחריו נבחר לשבת על

לשבת על כס הרבנות בערתם, וימלא בקשתם, ובא שמה בהסכמה על ספרים שונים ובתוכם על שו"ת גבעת שאול בשנת תקכ"ט, וכן בא שמה בהסכמה בשנת תקל"ו על ס' ברכת יעקב (ד' לבוב תקמ"ו). בראשית שנת תקל"ו דרשה אחריו עדת קראקא, כי זה כמחצית השנה אשר נפקד מהם אלוף ראשם, הגי"מ אריה ליב מטארנאוו, כאשר הבאנו, והוא נרצה למבוקשתם, ונתקבל ברוב כבוד והדר לאבד"ק קראקא ויתן הסכמתו הראשונה על ס' קרבן ראשית שנת תקל"א. משנת תק"מ והלאה בא בהסכמה על ספרים שונים ובשנת תקמ"ג בעברו דרך עיר ווארשא הסכים להרפ"ס הש"ס בעיר נאוידוואהר במשך ג' שנים. בעת ההיא התפרצה בעדתנו ה"חסידות" כבוא הנה הרב המקובל מ' קלמן עפשטיין מחבר ס' מאור ושמש, והגי"מ יצחק הלוי פרש חרמו עליו ועל כל הנלוים אתו, ביום כ"ה תשרי תקמ"ו, וביום י"א סיון שנת תקנ"ז שבק חיים לכל ישראל, ובפנקס הח"ק מפה (דף ש"ג) נכתב עליו כדברים האלה: „גלה כבוד מישראל כי אבד תסיד מן הארץ אשר מכבודו האירה, משמת רבי בטלה עונה ומתה פרשות וטהרה, הי תסיד הי עניו וצנא מלא ספרא, אור ישראל וקדושו חד בדרא כבוד אדומ"ר הגאון הגאון החסיד האמתי מאור הגולה הדר הדור ונשיאו פאר החכמים ונזרם המפורסם מ' יצחק הלוי וצלה"ה

כסאו הגי"מ הלל במ' יונה הלוי נין ונכד להגי"מ אליעזר אשכנזי מחבר ס' מעשה ה' והסכים שם שנת תמ"ח על ספר עולת יצחק (ד' פפד"מ תנ"ב). וכאשר עזב את העיר העלמא — כי נבחר לאבד"ק ווילנא — נתקבל על מקומו הגי"מ מאיר במ' בנימין וואלף — במ' אברהם במ' ליפמאן מלובלין, ראה אנשי שם צד 284 — ובא שמה בהסכמה על ס' נתיב הישר (ד' דיהרנפורט תע"ב) שנת תס"ז. וכאשר נקרא משמה להיות אב"ד ור"מ באפטא. מלא שם מקומו הגי"מ שלמה בהגי"מ שמחה הכהן רפאפורט ויתן שמה הסכמתו על ס' זרע ישראל (ד' ווילמהרשדארף תי"ן) שנת תפ"ב כ"ה תמוז. ובתור מבורר לשבת בין רבני הועד נבחר הרב מ' צבי הירש בר' זעליג. והתם על הרפסת ספר דמשק אליעזר עה"ת בועד ריציוואהל תפ"א — ואחריו מותו נבחר במקומו הגי"מ שאול מרגליות שבא בהסכמה על ס' קרן עור — ועל כסא הרבנות לדון ולהורות בין דין לדין ובין דם לדם היה הגי"מ שמואל שהסכים שם על ס' בית לחם יהודה על ז"ד שנת תפ"ד. וכפי הנראה האריך שמה ימים על ממלכתו, ואחרי אשר גוע ויאסף אל עמיו ישב על כסאו הגי"מ שלמה מחבר ס' מרכבת המשנה ויבא שם בהסכמה בשנת תקי"ד על ס' הליכות עולם (ד' זולצבאך תקמ"ז) והגי"מ יצחק הלוי נתעלה לשבת על כסאו, וכאשר נתקבל לאב"ד ור"מ בעירו נבחר לאבד"ק העלמא הר' הירש בר' יוסף וויציא לאור בשנת תקמ"ט מחברת „רעיונות ע"ד. תקון מצב היהודים בפולין ואופנים נאותים איך לעשותם לתושבים (בירגער) מועילים לארץ מולדתם" (קריה נאמנה צד 308) ואחרי מותו נתעטר בעטרתו הגי"מ יצחק בן הגי"מ יוסף מחבר ס' משנת חכמים כמבואר בהקדמתו לספרו שו"ת זכרון יצחק, וכאשר נקרא אביו לשמים מעל בעיר זאמושטש נתקבל הוא על מקומו לכהן פאר בראש עדתם, ויסע שמה ויגוע ויאסף אל עמיו שנת תקפ"ה, וכאשר עזב את העיר העלמא בלי מורה ומנהל, ויבחרו בהגי"מ יוסף קעזים וכאשר נתמנה משם לאבד"ק יאנוב בא אריהם בהזקת אבהתא בנו הגי"מ אריה ליבוש נייאהווי שבא בהסכמה על ספר אור לשמים עה"ת מאת חותנו ההגי"מ מאיר האבד"ק סטאבניץ ואפטא.

אב"ד ור"מ דקהלתנו כו"מ מהרב המפורסם הזה לא נמצא בדפוס מפרי תנוכתו וילדי שכלו, רק בסו"ס בית יעקב (ד' לבוב תק"ן) נדפסה ממנו תשובה שהשיב להג"מ אריה ליב האבד"ק אפטא, וד"ת מובא בשמו בס' פנים יפות (פ' במדבר), ותשובות אליו ערוכות בשו"ת כתר כהונה (סי' נ"ט), מאיר נתיבים (סי' ל"ז), ברית אברהם (חאה"ע סי' ק"ו), ופרי תבואה (סי' נ"ב), וי"נ מצבתו אשר קנן עליו בנו הג"מ צבי דוד זצ"ל במר נפשו:

„אם מבחר ברוש אומלל אשר בסעיפותיו עולפו מי יחויק במעזינו, אם אין מזה עוד מי ישביע בצחצחות נפשינו, הוי אדון והוי הודו אבד חסיד גאון עולם משוש דוד והארץ האירה מכבודו, ה"ה כבוד אדומ"ר הגאון מאור הגולה החסיד האמתי מו"ה יצחק הלוי אב"ד ור"מ דפה והגליל בן הגאון החסיד מו"ה מרדכי הלוי אב"ד (?) (מלבוב 22) וחתן המלך הגאון מאה"ג מי אריה ליב אב"ד מאמ"ד, י"נ בקר"ט יועש"ק י"א סיון תקנ"ט."

כב). אחרי האספו אל עמיו נקרא מראשי ומנהיגי עדתנו הג"מ יוסף מחבר ס' משנת חכמים לבא הנה, ולא אבה למלא בקשתם ויקראו להג"מ משה שלמה זלמן — אחיו של הג"מ צבי הירש מחבר ס' תפארת צבי — ממכון שבתו בעדת קארעץ לבא ולשבת פה על הכסא, ובמשך זמן היותו בעירנו הריץ מכתבי שו"ת עם אחיו (שם ח"א סי' כ"ח), וכן הסכים פה על ספר שבילי תורה (ד' ווארשא תקס"ה) ועוד על ספרים שונים, ואחרי דרשו פה דרשתו הראשונה נתעורר עליו ריב ומחלוקת, ויסע לווארשא לרגלי מסתרו ויתקע שם אהלו אהל של תורה, ובכל הסכמותיו אשר נתן שמה על ספרים שונים חתם א"ע: „אבד"ק קראקא". ובעירנו היה במשך הזמן ההוא הרב"ד הג"מ צבי דוד ב"מ יצחק הלוי זצ"ל, כי כבר היה פה מאז — שנקרא משעברשין שהיה שם אב"ד — לבקשת אביו שהיה לעת זקנותו ותש כחו לשאת על שכמו מירדא דצבורא. בעת ההיא נודע לראשי עדתנו כי האב"ד הג"מ משה שלמה זלמן נאסף אל עמיו בעיר ווארשא — וא"ו שבט תקע"ו — וישלחו מכתב רבנות להג"מ מרדכי בנעט מחבר שו"ת הר המור, כי הוא היה בעת ההיא מהלל מאד בכל קצוי ארץ לגאון מפורסם בכל מחלקות ישראל (ראה תולדותו מבנו ר' אבריל צד מ"ט), וימאן לקבל המשרה הנכבדה הזאת, ונתמנה בעירנו לאב"ד ור"מ הג"מ צבי דוד הלוי למרות עיניו שונאיו משטיניו ומקטריגיו אשר עמדו לשטן לו, ויהיו לו לאבני נגף וצורי מכשול, וזקיניו יספרו לנו על הרב הזה שהיה בעל נפש טובה, וסופר מהיר בלשונות העמים בכלל ובשפתנו הקדושה בפרט, כאשר יעידון ויגידון הסכמותיו הנדפסות בראש ספר שלמי נזיר (ד' קראקא תקפ"א), ובראש שו"ת אבני קדש (ד' ווארשא

(22) באמת לא היה אב"ד רק ר"מ לבד, וכותב המצבה — הג"מ צבי דוד — בהספו להדר פני זקנו הפריז על המדה וכתב עליו התאר „אב"ד". (ראה בס' אנשי שם ס' שיע"ח).

תקע"ט) ותשובה אליו ערוכה בשו"ת ברית אברהם (חאה"ע סי' ס"ד), ואשתו מ' פיגלא היתה בת ההג"מ מאיר האב"ד ק גרוידיג, ויגוע ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים, ועל קברו הוקמה מצבה וזה נוסחה :

"ציון כל עובר עליו יזעק בנפש מרה, אהה כי נפלה עטרת צבי צפירת תפארה, צביתפארת דורו משוש לכל עמו, בכל דרכיו דוד משכיל ודי' עמו, ידיו רב בתורה בחכמה ובכל תבונה ודי' נתן חנו בעיני העמים והשרים, דרכי טובו לעד וזכרו לדור דורים, ה"ה כבוד אדומ"ר הרב הגאון השלם בכל מדע המפורסם בכל קצוי ארץ בעוצם חכמתו ורוח נדיבתו מ"ה צבי הירש דוד האב"ד דקהלתנו בהגאון המפורסם מ' יצחק הלוי מלבוב אב"ד דפה יצ"ו, נפטר בש"ט זקן ושבע ימים ביום א' לחדש טבת בשנת צמיחת קרן לדוד עבדך לפ"ק".

כג). אחרי אשר נתעלה הג"מ צבי דוד נולדו פה דברי ריבות אדות כסא הרבנות, ונפלגה עדתנו לשתי פלגות, פלגה האחת בחרה בהג"מ דובעריש מיילש מחבר ס' "באורי הרד"ם" על ס' המצות להרמב"ם, ופלגה השנית בחרה את הג"מ שאול לאנדא, ויהי ביניהם גם ריב אדות התמנות שוחט וסדר גם לאיש המכנה נפתלי זימל כמוזכר בשו"ת חתם סופר (חאה"ע סי' כ"א) ובס' חמדת שלמה (חאה"ע סי' ע"ה), ואחרי אשר עברו שבועות אחדים עלתה בידו אוהבי הג"מ דובעריש הנ"ל להושיבו על כסא הרבנות, וגם להג"מ שאול הנ"ל היה פה ב"ד קבוע, וימי שנאתם כימי שבתם יחד היה עד כ"ה סיון תר"ד כי אז נעדר הג"מ שאול (23) והג"מ דובעריש נתקבל לאב"ד ווארשא, ויסע שמה, ויתן שם הסכמתו הראשונה על ספר אישי ישראל — באור על ס' תורת העולה להרמ"א ז"ל — ויגוע ויאסף שמה אל עמיו ט"ו אדר שנת תרל"ד, ואחרי נסעו מפה נבחר בעירונו לאב"ד הג"מ אלכסנדר בהג"מ שאול לאנדא הנ"ל, בשכבו על ערש דוי, אולם לא ישב על הכסא כי מקץ שבועות אחדים

(23) הג"מ שאול — בהרב המופלג מ' יעקב שמואל בהרב הגאון מ' שאול האב"ד פרשעדבורז (פנסק הח"ק פה), ויקה דברים עם נאוני דורו ותשובות רבות ערוכות אליו בשו"ת חתם סופר (האו"ה סי' ג') בהרבה מקומות, שו"ת משיב כהלכה (הור"ד סי' ד'), שו"ת אבני קדש (סי' ל"ט), וילחום גם הוא נגד הרבנים המתאספים בברונישווייג (קנאת ציון דף ט"ו) וז"נ מצבתו משני עבריה :

ש"ר אלפים וגדול ליהודים. רכבו פרשיו אב לשרידים.

פ"ש היה כבוד אדומ"ר הרב המאה"ג הגאון אמתי צדיק יסוד עולם, אור ישראל וקדושו מוה"ר פה"ח עה"י נקש"ת מ' שאול רפאל לאנדא זצ"ל ל"ה בהרב המופלג הנגיד המפורסם כש"ת מ' שמואל זצ"ל נאסף אל עמיו בקדושה וטהרה זקן ושבע ימים ליל ש"ק כ"ה סיון ונקבר ביום א' ער"ה מכבים את התמוז שנת תר"ד לפ"ק, תנוח נפשו בגנוי מרומים, זכותו יגן עלינו לעולמים.

גברו עליונים על התחתונים ונשבה ארון הקדש. וכל אנשי עירנו ספרו ויקוננו עליו בנפש מרה וברוח נשברה, כי מורם ומאורם אין ונשמתו עלתה למרומים, גם הגי' משה יעקב דעמביטצר הספיד עליו מספר מר ונדפס בספרו מימי הדעת (דרוש כ"ו); תשובה ערוכה אל הגי' אלכסנדר הגי' בספר ברכת אברהם (סי' ל"ב), וחתם גם הוא בין החתומים בס' קנאת ציון (דף ט"ו), וז"נ מצבתו משני עבריה:

פ"נ ה"ה הרב המאה"ג הגאון המפורסם צדיק ונשגב חסיד ועניו אב ליושבי על מדין פה קהלתנו יצ"ו כקש"ת מו"ה אלכסנדר סענדיר העשול לאנדא וצלה"ה בהרב הגאון החסיד המפורסם צדיק יסו"ע א"א קדוש כקש"ת מ' שאול לאנדא וצלה"ה עלה השמיטה בקר"ט ובשי"ט יום ה' ב' דפורים קטן שנת תרס"ז לפ"ק.

ארו לבנון כורת ספדי נצח, דליות רכות האספו ערבים שכרו יחד לככות. (למרגלותיו).

(מראשותיו).

אבל כבד לשער עירנו! היו! אבדנו פאר דורנו
 ספדי מר שאי קינה עלי שברך,
 יעל הר נשף הלילי כי בא אורך,
 נהפכה לאבל שמחתך בנפול מורך,
 דגלו עליך אהבה ישרי לב רננו,
 דועה נאמן הוקם בצלו יתלוננו,
 לב כל נמוג כשה אובד תועה,
 נפיון העדה איה הוא הרועה,
 דמעות שליש תרדנה כל עינים,
 אלקים צוה עלי מהר איש הבינים,
 באור תורתו נחיה ובצדקתו גרומה.

(מראשותיו).

שאל אביך ויגד לך,
 בליל שיק עת לכתו למקום אין ליל,
 רוח־אלקיו לבישדו ויתאזר חיל,
 לביחיד בא ויפלל בקהל לאל הכבוד,
 קולו בכת המזמור, מזמור לדוד,
 גם על הכנס קודש בישבו החרדה,
 על טהרת הקדש נפשו מטוהרה,
 על קדושתה, קדושת שבת נוספה,
 ובוה לחוות בנועם ה' היא נאספה,
 לעת מצוא כזו יתפלל כל גבר,
 אחריתו תחי כמוהו ישיש במצאו קבר.

אל הלקח ארון אלקים השמים,
 לבשו אבל האנהו בשברון מתנים,
 כבוד גלה מישראל, העטרת נפלה,
 סלה מסלת לבנו בית אל עולה,
 נפשו ככן עזאי מחצבתה טוהרה,
 דבקה באל חי לעבודה ולתורה,
 דד עם אל מושל ביראתו,
 דוקם עלי, לרעות עם עדתו,
 ענותו הרבתה, צנה וסוחרה אמיתו,
 שמש תורתו זורה אף אס־אינהו,
 יסודתו מהררי קדש ושב שמהו,
 לנצח צדקתו נצבה וגם קמהו,
 תנצב"ה.

(למרגלותיו) קול תאניה.

שמש צדקה מרפא ישרון בכנפיו,
 אסף נגהו, אור חשך בערופיו,
 ו אברה צדקת תוס, נוע ישר התורה,
 לוקח צנור הקדושה, שבתה הטוהרה,
 רבים על תפלתו כעל מטר יחלה,
 פי חכם הן אישרי עצמו שאלו,
 איה חסיד? איה עניו? בחור יח איהו?
 למרום עלה כבוד אל אספהו,
 לבנו נקרע במר נשמיע יללה,
 נזר ישראל הוסר עטרתו נפלה,
 דור אבד מנהיגו היה לנו לעינים,
 אותנו עזב, לאור־שמה באור החיים,
 תנצב"ה ע.

כד). אחרי מותו שלחו מפה מכתב רבנות להרב הגאון מ' מרדכי זאב אימינגא מחבר ס' "מפרשי היס", ובאשר לא אבה למלא בקשתם, קבלו לאב"ד את הג"מ שמעון בן הג"מ משה סופר האבד"ק פרעסבורג, הוא נולד בעיר פרעסבורג שנת תקפ"א, בשנת תר"ב נתקבל לאב"ד ור"מ בק"ק מאטערסדארף, שמה ישב על כס הרבנות עד שנת תרכ"א, כי אז נתמנה פה לאב"ד, בשנת תרל"ט נבחר לשבת בין יועצי המדינה היושבים במלכות (רייכסראטהס-אבגעארדנעטער), ובשנת תרמ"ג נקרא לשמים מעל. וזה תאר מצבתו :

"ה"ה כבוד אדומ"ר הרב הגאון האמתי מופת הדור והדרו צדיק נשגב יסו"ע המנוח כקש"ת מ' שמעון סופר זצוק"ל אב"ד פה ק"ק קראקא אשר שפט את ישראל ארבעים שנה ח"י בק"ק מאטערסדארף וכ"ב בקריתנו הנאמנה.

אהה! כיום ב' י"ז אדר פנה הדרן! לפ"ק

שמעון איננו, גוע בעוננו, הוי לשבר,

בינו גדולתו, אין תורתו, בכל עבר,

הגאון והתפארת, היו עטרת, לראש הגבר,

רבה התאניה, ממחזיקי תושיה, נשבת הגואל,

בת יהודה, שכולה וגלטודה, ואלמן ישראל,

יודעי תורה, יצעקו מרה, הוי אריאל,

נפתחו השמים, נטפו מים, כמות גבורנו,

ולקחו חבל, באבל התבל, באבדן קדושנו,

מלאכי שחקים, נצחו מצוקים, ונשבה הארון,

שמה הזוחות, היו מונחות, אהה לחרון!

העמודים שלשה, היו למורשה, לאבי החכמים,

ספדי תורה, כי נשתה גבורה, מנוטרי כרמים,

וקוננו עבודה, נעובתי בדורה, מצדיק תמים,

פסו חסדים, נעים ונדים, אלמנה ויתומים,

רוחו אמונה, בועד המדינה, ויסוד מחוקקים,

זכרו לדורים, סלה נדברים, בועד צדיקים,

צור עליון, הסתירו בחביון, יתלונן בצלו,

לקץ הימים, יקיצו נרדמים, ויעמוד לגורלו,

בן גאון הגאונים רשכ"ה כקש"ת מ' משה סופר בעהמ"ם שו"ת התם סופר ולה"ה.

בשנת זכותו יעמוד לידידיו לפ"ק.

אחרי מותו נולדו פה דברי ריבות על אדות הרבנות, כי תושבי עירנו נפרדו לשתי כתות, אלה מימינים ואלה משמאלים, ויהי הג"מ שמעון סופר ז"ל האב"ד האחרון, ועמו נחתמה הרבנות בעירנו, ויהי זכרו ברוך לדור דורים!

רבני ונדיבי עירנו.

כה). האשה מ' קילא בת הר' מרדכי. בעסקי במלאכתי הכבדה להציל המצבות הישנות בבית עלמין הישן פה — הנוסד שנת שי"א — ממלעות הזמן, עלתה בירי למצוא מצבה ישנה משנת שי"ט, בבית עלמין היותר עתיק בעירנו, אשר הוא סמוך ונראה לבית הכנסת הישן פה, וכפי הנראה היא היותר עתיקה מכל המצבות אשר מצאתי פה עד הנה, וזה תארה:

פה

טמונה: אש'

הנונה: מעש

יהכאמונה (24)

קילא בת ר'

מרדכי ז"ר

אשת ר' הירץ

קופלמן ש"ט.

ובפנקס הח"ק הישן פה מצאתי כתוב אדות האשה קילא בזה"ל: „ונשמתי מר' קעלה ז"ל בת ר' מרדכי ז"ל" (דף ז' ע"ב), ומתיבת ז"ל הנכתב עליה נובל לשער כי לא היתה אשה פשוטה מדלת העם, רק היתה עולה על נשי גילה במעשיה הטובות, כי אצל שמות הנפטרות האחרות הנרשמות שמה לא נכתב זולת שמותיהן, ולכן ראויה היא להציב לה שם לנצח. (וראה מ"ש ב"המגיד" שנה ר' גליון מ"ג.)

כו). הר' אליעזר במ' יחיאל שרענציל מלבוב. אבי האשה מלכה אשת הר' ישראל איסרל אבי הרמ"א זצ"ל (ראה שם ושארית צד 64 והלאה ס"י כ"ט), ונמצא זכרו בפנקס הח"ק פה (דף י"ט ע"ב) וכפי הנראה זאת היא מצבתו אשר מצאנו בבית עלמין הישן:

במקום אחד נמצא בשורה, צדקתו עומדת לעד ולכל
בני ישראל שמורה, באשר ביתו לכל עובר ושב היתה

פתוחה מכל עברה, ולכל הלך ודל אומר אלי סורה,
ומאהלו לא משו רובצי עדרה, הוגי תורה, והוא כאחד
מהם ועמהם הסביר סברא, שמו נודע בכל שעה,
ליפמאן ארו שבחבורה, המכונה אליעזר יום ה' אדר
שי"ח לפ"ק."

כו). הג"מ משה בן מ' יקותיאל לאנדא. היה בשנת שי' חד מרכני
פראג (ת' הרמ"א סי' נ"ו), ואחרי כן בא הנה עם כל אנשי ביתו, ויהי גם
פה בין רבני וראשי העיר בזמן הרמ"א וגיסו הגאון בעל שארית יוסף,
וחתם עמהם יחד הרבה פעמים, כי כל הדבר הקשה הביאו אל משה
(ראה ת' שא"י סי' ע"ז ות' הרמ"א סי' י"ב), (25) נפשו שבה אל בית אביו
י"ט אדר שכ"א, וזה תאר מצבתו:

"י"ט אדר יקיר"א (26)

הדור אתם ראו כי נמצא קבר איש קדוש מימים קדמונים
מו"ה משה סג"ל לאנדא הנזכר בתשובת הגאונים, ה"ה
הרמ"א ושארית יוסף שישב עמהם בשבת תחכמונים,
כנזכר בתשובת הרמ"א בזה"ל: "ובא הדין לפני חכמי
קראקא, האחד הישיש מורה לצדקה, הגאון מ' משה
סג"ל לאנדא והשני אשר בצידו הגאון גיסי מו"ה יוסף
כ"ץ ונמנתי לשליש עמהם ואני הקטן שבהם." ואם היה
נמנה ראשון שבחבורה, זה האות שהיה שר וגדול
בתורה, זכותו יעמוד להגן על העיר הזאת להנצל מכל
צוקה וצרה, ע"כ נתחדש הציון הלו בהוצאות החברה
ע"י המתעסקים בשנת תקס"ח לפ"ק."

(25) וזולתם היה עוד פה י"ד קבועי ובשורת הרש"ל (סי' כ"א) נדפס מהם גביע
והתמו זא"ז: "נאם יהושע בר יצחק ו"ל דייק, יעקב בר בנימין ו"ל דייק, מנחם בר
עזריאל זל"ה דייק, החתימות הנ"ל אמיתיות וישרות ובפניו היו יושבים הדיינים הנ"ל וגם
העדות הנ"ל וכדי לקיים את חתימתם באתי להעיד עליהם. נאם משה בן לא"א ישראל
שלי"ט הנקרא משה איסרלו מקראקא." ולפני חתימות הדיינים הנ"ל נכתב פרט השנה
שי"ט (יום ה' י"ב שבט). וזוה נכלל לשער כי בעת ההוא לא היה עוד הג"מ יצחק שפירא
וצ"ל האב"ד. —

(26) על אדות הג"מ משה לאנדא התוכחו בעל עה"צ ואיש ריבו בעל מפלת עה"צ.
אכן על שנת מותו לא דברו מאומה. ושניהם החליטו שנפטר שנת שכ"ז (ויקיר"א) כי
כן העתיק בעל עה"צ. ועתה שואל אנכי הלא כל הנפטרים הנרשמים בפנקס הח"ק נרשמו
לפי סדר זמן פטירתם. זא"ו והנרשם קודם קדם זמן פטירתו להנרשם אחריו. וא"ך תתכן
זאת שהג"מ משה לאנדא הנפטר — לדעתם — שנת שכ"ז. נרשם בפנקס הח"ק דף כ"ג.
והג"מ זלמן רונקיל הנפטר שנת שכ"ב. נרשם בדף כ"ד? — אכן האמת תורה דרכה כי
באמת נפטר הג"מ משה לאנדא שנת שכ"א. ועל מצבתו חרות יקיר"א — שכ"א — ולא
ויקיר"א — שכ"ז — כאשר העתיק בעל עיר הצדק. ועתה נכון מדוע נרשם בפנקס הח"ק
לפני הג"מ זלמן רונקיל. ונודע לנו ניכ שהג"מ משה לאנדא מפראג הוא הוא הנפטר בעידונו.

כח). הג"מ שלמה זלמן במ' יעקב רונקיל. המתאר על מצבתו, הגאון הזכרן הגדול מים עד יום, לא נדע ממנו מאומה, ורבים וכן שלמים חשבו כי הוא ר' זלמן רונקיל מחבר הספר חתן דמים (ד' פראג שס"ו), ו'לקוטי ר' זלמן רונקיל' המובאים בשפתי ישנים וסח"ד, אכן כבר הוכיח הח' דר. צונץ בספרו, צור געשיכטע' (עמוד 105) כי מחבר הספרים הנ"ל הוא ר' זלמן רונקיל הקדמון שהיה בראשונה רב במגנצא ואחרי כן בוורמו רבו של המהרי"ל, ונפטר לפני שנת קפ"ו. והח' רמשי"ש בספרו Catalogue (צד 2389) מביא: „מליצות בריב בעד עניי עמינו דר' שלמה רונקיל, ואולי זה הספר הוא מר' זלמן רונקיל מפה, כי שמו הקדוש היה „שלמה“. וזה נוסח מצבתו:

שכ"ב לפ"ק.

גרסינן במסכת שקלים אין עושין נפשות לצדיקים שזכירתם המה דבריהם, ולפי שהמנהג להתפלל על קבריהם, על כן מצינים מצבה, לכן להגאון מו"ה זלמן רונקיל פה נחצבה, הזכרן הגדול מים עד יום, הדרשן מסוף העולם עד סופו היתה חכמתו, לנו יעמוד זכותו ותורתו, אמן.

כט). הר' ישראל בן מ' יוסף. הרב בעל סה"ד מונה ומוזכר בספרו (ח"א) הרבנים אשר הרביצו תורה בכל מקומות מושבות בני ישראל, ערך שנת ש"י, ובתוכם מונה את „הרב מ' ישראלין בקראקא“, ועלתה בדעתי השערה שהר' ישראלין הזה הוא הר' מ' ישראל אבי הרמ"א, כי מרב אחר בשם מ' ישראל שהרביץ בעירנו תורה לא נדע. הגאון והחבר מו"ה ישראל' (כן מוזכר בפנקס הח"ק דף כ"ח ע"ב) במ' יוסף ז"ל היה בעירנו פרנס ומנהיג העדה, ויבנה בעירנו ביה"כ יקר שנת ש"יג, ובקיר החומה הדרומית נמצאה אבן גזית ועליה חרות פתוחי חותם הטורים האלה:

„האיש ר' ישראל בר יוסף ז"ל עוון התאזר לכבוד הקב"ה ולזכר אשתו מלכה בת ר' אל[י]עזר תנצב"ה, בנה מנכסי עזבונה ב"ד זה מקום בית אל. לפרט ולפרשת שובה ה' רבבות אלפי ישראל.“

ומלבד ביהכניס היקר הזה השאיר אחריו ברכה זרע בירך ואלה הם: א) הג"מ משה הנקרא הרמ"א ז"ל אשר התימר מאד בכבוד אביו וישלח לכבודו מקטר ומגש הספר „מחיר יין“ (ד' קרימונא שייט) בשנת שט"ז בברחו מעירנו לשידלוב מפני הכולערא שהיתה פה בעת ההיא ותעש שמות נוראות בתעצומות עווה, גם חבר לכבודו ס' „תורת העולה“ ומוזכרו בד"מ או"ח (ס' ת"ד סעיף א'); ב) הרב מ' יצחק הנוכר בת' הרמ"א (ס' ק"ג); ג) הרב מו"ה אליעזר חתן הרש"ל, ונמצא עליו אבל כבד בס' מגלה עמוקות ועה"ת (פ' דברים) ונפטר ר"ח מנתם אב שפ"ג בעיר וויען (ראה בס' מצבות ווינא מאת הדר. פראנקל Nr. 576); ד) בתו מ' מרים היתה אשת הג"מ פנחס הורוויץ הנפטר פה י"ז טבת שעי"ח, ויהי מנהיג הועד דארבע ארצות (מגלת איכה ד' ווילנא צד 18), ואלה הדברים החרותים על לוח מצבת הר' ישראל איסרל:

פה נקבר הר"ר ישראל, איסרל בנה בית הכנסת לאל,
נקרא איסרל לאורש מקראקא, עשה עם ישראל משפט וצדקה,
וגודל זכותו, יעמוד למתפלל על קבירתו,
נתקבל בישיבה של מעלה שנת השש"ג אדר הראשון,
עלינו יבקש רחמים לפני לא ינום ולא יישן,
תנצב"ה."

ל). הר' דוד כמ' אפרים סבא. נמצאה מצבתו בין המצבות העתיקות
פה על בית עלמין הישן, ומתאר על מצבתו בשם "שר התורה", ויהי ממשפחת
"סבא" פה, ובפנקס הח"ק מפה (דף ל"ו) נכתב עליו התאר, "החבר", וגודל
התאר הזה בימים ההם ידוע. וז"נ מצבתו:

"פ"נ הר"ר דוד בן הר"ר אפרים סבא, מוטחא לרפאות
חולים. . . הוי"ם, שר התורה, הלך ישרה, סבא בהדרה,
ויגוע וימת יום ו' י"ח סיון של"ה עם צדיקי עולם בישיבה
של מעלה תנצב"ה."

לא). האשה מ' הדסה בת הר' יחיאל. מצאתי כתוב עליה בפנקס
הח"ק פה (דף ל"ז) בזה"ל: "יא נשמת הדסה בת מהר"ר יחיאל ז"ל שיתהא
נצרר בצרור החיים עם נשמת אי"י שרל"ל ועם שאר צדיקים וצדקניות
ונאמר אמ"ן. ומזה נוכל לשער צדקתה, ואביה הר"ר יחיאל כ"ץ היה כפי
הנראה גדול בתורה, כי נרשם עליו התאר: "הר"ר" (ר"ת: הרב רבינו!).
וז"נ מצבתה:

"פה טמונה, אשה הגונה, כל מעשיה היתה באמונה,
הדסה בת הר"ר יחיאל כ"ץ, יום ד"ך תמוז של"ה לפ"ק,
בני וילול נפק, יותר ב...ספק, לכן אין להתאפק..."

לב). הר' אברהם כמ' משה פ"ישל. לא נודע לנו ממנו מאומה זולת
מצבתו אשר מצאנו, וזה נוסחה:

"פה נקבר, איש נבר, הוא החבר, אברהם בהר"ר משה
פ"ישל ז"ל, לעולם עליון אזל ביום ב' כ"ה אלול ש"ם לפ"ק."

לג). הר' אלימלך בן מו"ה אברהם. נרשם עליו בפנקס הח"ק (דף
כ"א) התאר "הר"ר", ולא נדע ממנו מאומה זולתי מצבתו אשר מצאנו
אשר זה תארה:

"ביום השבת כ"ו אלול, בלול ודלול, לפרט שם, הורם
והושם, ופה הטמן, צנצנת הסן, איש נאמן, הר"ר
אלימלך בראברהם לבו. . . דבריו היו כדרכו,
מיגיעת רגלו וכפו הביא טרפו, תנצב"ה אמ"ן."

לד). הר' יצחק בהג"מ ישראל איסרל. נזכר בת' — אחיו — הרמ"א
(ס"י ק"ג), ובפנקס הח"ק (דף מ"ד) כתוב עליו: "זיכור אלוהי נשמת ר' י'
יצחק בן הר"ר ישראל תנצב"ה. נפטר בר"ה שנת ש"מ"ה, וזה תאר מצבתו:
"על טוב שבת האחים גם האב והבנים שמח (27) יזבו
אלו המתים להחיות יצחק ר' איסרל ש היה נקוב

(27) רמז להר"ר ישראל איסרל ובניו הרמ"א והר' יצחק הנקברים זה אצל זה.

בשמו, והיה דורש טוב לעמו, צדקה עשה אין ערך, וזה לקח עמו צדה לדרך, מיתתו תהא כפרה עלינו, ועל כל עונותינו, ומעשה ידיו, ונוכה לבנין בית המקדש שיהא קייט, תהא נשמתו צרורה בצרור החיים, הלך לעולמו בראש השנה, שנת משה למספר מי מנה."

לה). הר' יעקב ב"ר משה עברלש.¹⁴ גיסו של הגאון בעל שארית יוסף, ואחרי מות אביו שהיה פה מנהיג הקהלה מלא הוא מקומו אחריו, ונמצאה חתימתו בפנקס העדה פה, בין אלופי ורבני העדה על התקנות הגונות וישרות להנצל עדי מאיש ואשה ביום ט"ב מתחם שנייה (קדמוניות 23), נפטר ביום הש"ק פ' אחרי כ"ט ניסן שניו (פנקס הח"ק דף נ"א), וזה חרות על מצבתו:

פה נקבר הראש והקצין והמנהיג יעקב בר משה
עבר ליז בשבת כ"ט ניסן שניו לפ"ק בהרורים, יעקב
לא מת רק אשר כי עלה שמים בשערים, הלך כל ימיו
בדרך ישרים, ו . . .

15). הר' אברהם יוסף בן דן, שהיה נקרא ר' יוסף פיגלש (פנקס הח"ק דף ע"ה), היה בין מנהיגי העדה, וחד מבי דיירי פה. וזה חקוק על מצבתו:

יום ב' ח"י סיון שס"א לפ"ק.

פה נטמן: איש ישר ונאמן: בין הגונים ויקרים ישב על
מדין: מנהיג קהולה קדישה כרת ודין: חסיד ישיש וזקן:
אברהם יוסף בר דן ז"ל: ביתו באמונה נשא ונתן: עוסק
בגמילות חסדים: ובזכות זה תנצביה אמן.

16). הר' יצחק ב"ר שלום כ"ץ. רב תורני ממשפחת "צימלש" (פנקס הח"ק דף נ"ה ע"ב), ושם נרשם שנפטר יום א' ה' טבת שס"א, ובעה"צ (צד 174) העתיק מצבתו וכתב בטעות כ"ד טבת וזה תאר מצבתו:

יצחק בן מהר"ר שלום כ"ץ ז"ל תנצביה, פ"נ איש טוב
וישר, הלך בשלום ובמשור, נשא ונתן באמונה, ודעת
שפתיו נכונה, נצר דת וחק, אלה תולדת יצחק, ברא
כרעא דאבא, מהר"ר שלום רבא, והיתה בריתו שלום,
ברית כהונת עולם, וככבהו עיני יצחק, עלה ודר שחק,
שנת שס"א בשבת, יצאה נשמתו בחבת, בה' ימים
טבת, נפשו נפש ושבת, הכהן . . . מלאכי שלום,
אמרו יבא שלום."

17). הר' יצחק כ"ץ. על מצבתו חרות שהיה ממונה על העדה, ואולי הוא הנזכר בפנקס הח"ק (דף נ"ד ע"ב) "שהיה חתן הר' שמעון נקרא בליפניצה" (18), וזה תאר המצבה:

"פה נטמן אבינו יצחק כ"ץ ז"ל,

יום ועת בא . . . צוה צור לציר לקח כהן צדק
וממונה על העדה... יצחק בר... ח"י כסליו שפ... ועייל..."

(ט). הר' פנחס ב"מ וואלף נדן. רב תורני ומופלג בתורה, נקטף כאבו באביב חלדו, ומצבתו מצאנו וביגיעה רבה יכולנו להציל ממנה אלה הדברים :

„פ"נ : צנצנת המן : גבר משכיל ואומן : בתורת ה' ובמעשיו הטובים נאמן : רך בשנים ומעט בזמן : ווי להאי שופרא דבלי בעפרא ומודמן : ועל זה ידו כל הדוויים בקול המון : ה"ה הריר פינחס במהורר וואלף נדן : שיצאה נשמתו בקדושה ובטהרה בליל ב' דחג השבועות..."

(מ). האשה מ' דרעזיל בת הרמ"א. היתה אשת הרב מ' שמחה בונם — הנפטר פה מ' אדר שפ"ד — בן הגאון והגביר מ' אברהם מיזלש שהיה פה פרנס ומנהיג העדה בזמן הרמ"א (ונפטר ו' מרחשון ש"ס) — והמליטה חבל רבנים, ואלה בניה : א) הר' יהודה ליב מחבר ספר טעמי המסורה (ד' אמ"ד תפ"ח) שהיה לו בית דפוס פה, והג"מ רפאל בהגאון בעל „חלקת מחוקק" היה מהגה (28) הספרים הנדפסים בדפוסו ; ב) הרב מ' יצחק הנקרא ר' יצחק ר' בונמ"ש, נהג נשיאתו ברמה בק"ק פינסק, ובניו הם הגאונים מ' משה מחבר ס' מהדורא בתרא (ד' האמבורג תצ"ו), ומ' וואלף חותן הש"ך שהיה ראש ומנהיג העדה בוויילנא (קריה נאמנה צד 88), ומהם נתפשטה ונשתלשלה המשפחה „מיזלש" אשר שלחה פארותיה בכל רחבי תבל, ואלה דברי פנקס הח"ק (דף נ"ו) : „ונשמת מ' דרעזיל בת הגאון רמ"א יום ב' ל' כסליו שהוא ר"ח טבת שס"ב, אשת בונם (9) ר' אברהם מיזלש". וזה נוסח אבן מצבתה אשר העתקתי ביגיעה רבה עד מאד :

יום שני דר"ח טבת שס"ב לפ"ק.

הלכה לעולמה מרת דרעזיל בת הגאון מהר"ר משה איסרל זצ"ל אשת מהר"ר בונם בן מהר"ר אברהם מיזלש זצ"ל מתה צעירה לימים ובחכמה זקינה, ימיה המועטים זה ארבעים שנה ביום שני ר"ח באותו יום שבה למלונה, ותחת כנפי השכינה תנצב"ה.

(א). האשה מ' מרים בילא בת מ' ישראל איסרל. אשת הג"מ פנחס הורוויץ שהיה מנהיג דר"א במדינת פולין — ראה האסיף תרמ"ו צד 453 — נכתב עליה בפנקס הח"ק (דף ע"א) : „ונשמת הזקנה היקרה הגבירה והרבנית מרת בילא בת הר"ר ישראל ז"ל ביו"ו ח' אלול שעז" לפ"ק. ועל מצבתה שנתחדשה נחרת בשגגה „ה' אלול". וזה תאר מצבת קבורתה :

„מרים אחות משה ואהרן (9), נסמכה מיתת מרים אחות

(28) מ"ה"ה (קאָרדעקטאָר) הוא שם למשגיח ומסיר טעויות ושגיאות הספרים הנדפסים בכי"ד"מ ושל"א כדון קוראים אותו „מנהי" כאשר כבר התאונן ע"ז הח' בידאב באוה"ש (אות ה). והח' ר"ש בלאך דל' אשר כל ר' לא אניס ליה, כתב אמנם כן בהקדמתו לתשועת ישראל" כי „נקרא מהאדון שמיד להיות מהנה הספרים הנדפסים בדפוסו."

משה ואהרן לפרשת פרה מפני שמיתה מכפרת,
קבורת מצבה תהיה לה עדה ולמוכרת, עד שתהיה עם
שאר צדיקים ננערת, ועד יום התחיה תהא נפשה צרורה
בצרור החיים והלכה למנוחתה בערב שבת סמוך להכנסת
כלה ה' אלול לפרט ותמת שם מרים בילה לפ"ק.

מב). הקדוש הר' אליהו ב"ר יהודה. בפנקס עתיק וימין אשר בבית
הכנסת של הר' אייוק ר' יעקילש ז"ל מצאתי כתוב בזה"ל: "פה קראקא
קבלו על עצמם לדורות עולם מן היום שנתהוה הגזרה רעה (?) ר"ל
שנהרגו על קדוש השם שבעה נפשות שהורו בשנת שצ"ה,
והיה באותו פעם בש"ק ד"ם לספירה בער"ח סיון נוהגין קצת אבלות עם
מלבוש עליון של חולואומרים אמר על השבעה קדושים הי"ד (ר"ת השם
'ינקום דמם)". והנה בינותי בפנקסי עירנו לדעת אמתת הדבר, מה היתה
הגזרה רעה, ומה הגיע על ככה לעשות כן? ואמנם ינעתי ומצאתי בפנקס
הח"ק (דף ק' ע"ב) בזה"ל: "י"א א"נ הקדושים והטהורים שנהרגו ונטבעו
בקדושת השם על לא חמס בכפם בעויה ברשעת הגוים אנשי בליעל
עם לא היה להם השולם (?) ונהרגו שכעה הקדושים ביום הש"ק קודם
שבועות כ"ט אייר שצ"ז לפ"ק, שנסתרו ונפדאו בבית גוים מפני הארורים
הרשעים האלה ובשנודע להם הדבר לקחו אותם בחזקה מן הבתים והכוס
ופצעים במכות אכזריות שכמוהם, לא נהיה בכל גזרות ושמודות (!) ועם
כל זה לא נח רוגום עד שהוליכו אותם ברשעתם ובאכזריותם הו"ן למקום
אל ברכת המים ושם המיתו אותם בטביעת הנהר בעו"ה". ואלה שמות
השבעה קדושים (מצאתי נרשם שמותם בפנקס ביהכ"נ רארי ז"ל): הרב
ר' אברהם בן מורינו הרב ר' יהודה יצחק, ר' יעקב בר דוד, ר' שמואל (29)
בר בנימין שמואל, ר' אליהו בר יהודה, ר' בנימין בר שלום, ר' יעקב בר
ישכר, ור' משה בר פנחס, ומצבותיהם לא מצאנו זולת מצבת קבורת הר'
אליהו בר יהודה, אשר תרות עליה:

"פ"נ איש קדוש הר"ר אליהו בן ר' יהודה, זה קרבן וזה
תעודה, ונקבר עם כמה קדושים יום ה' ערב שבועות
שצ"ז."

מג). האשה רוזא בת הר' משה. אשת הגאון בעל "מגלה עמוקות",
נפטרת שנת ת"ב, ועליה נקברה האשה מ' אסתר בת הג"מ ישראל ישכר,
הבלתי נודעה לנו, וזה נוסח אבן המצבה:

"אקונן בבכי ועקה ומרה, על אשה צנועה ויקרה, הרבנית
מ' רוזא בת מ' משה, אשה חשובה אבן הראשה,
צדקתה מי יוכל לפרשה, אשת חיל מי ימצא, כמוה לא
נמצא, והחכמה מאין תמצא, זמן שמחתנו בשמיני עצרת,

(29) הר"ר שמואל הוהתי כ"ן, ובנו הר' אברהם היה הר' מביד"ר פה, ובאע"ה בפנקס

העדה פה (ראה קדמוניות 86). ב"ד אדר ראשון תו"י"ן לפ"ק, וחמס א"ע: אברהם ב"ק

הר"ר שמואל כ"ן ז"ל ב"ד

א' ע"ד ישרים לר' כ"ן 16 הע' 23.

הסר המצפת הרם עטרת, גברת ממלכת ואדרת, בת ליצירה, אספר אורה, השם ינתם אותנו במהרה. בואנה מקוננות שאנה קינה, על מות אשה חשובה והגונה, חכמותיה בחוץ תרונה, ותעבור הרינה במחנה, ה' ניסן... למ"ק נתנה מקוננות עלינה, ונהי קינים תשאנה, מידי שנה בשנה, על הדסה היא אסתר בת גאון מ' ישראל ישכר, יש שכר לפעלתה, ובצרוור החיים תהא צרורה נשמתה "

(מ) האשה מ' דאבריש בת הקודמת. נפטרה בשנת ת"כ, וזה הקוק על מצבתה :

"פה גנוזה וטמונה, אשה הגונה, שבתה מי מנה, על כן בנות ישראל בכינה, ותשאנה קינה, כי נתעוררה מכה ראשונה, במיתת אחותה אחרונה, אשה דאבריש בת הגאון ר"מ ואב"ד דקהלתנו מו"ה נתן נטע שפירא, גאונה ביום א' בחדש תמוז בו ימים שמונה, לפ"ק ארבע מאות ושני שנה ב"ז תנצב"ה."

(מח) הרב זאב כמ' ישכר חר מבי דו"ר פה ונמצאת התימתו בפנקס הדיינים בפה (דף צ"א) מיום ד' עשרה לחדש מרחשון שנת ד'גואל משיח ה' בא (היא שנת ה"א ת"ו, ובוה יבא הכל אל נכון במפלת עה"צ צד 29, ובמענה על מפלת עה"צ צד 24). ואשתו מ' מלכה בת הג"מ מענדל מתה ביום ב' י"ט שבט ת"ז (פנקס הח"ק דף קי"ז). וכפי הנראה מת אישה הג"מ זאב בסוף שנת ת"ז או ת"ז, כי בפנקס הח"ק אצל הזכרת אשתו כתוב, אלמנת ר' וואלף דיון. וז"נ מצבתו :

"אראלים צעקו חוצה, שנפלה עטרת ראשינו ארצה, דיון הגדול ראש ומנהיג הקהלה. במקום אחד תורה וגדולה, אין דוגמתו בכל העולם כלה, מ' וואלף ז"ל חתן הגאון הגדול מ' מנדיל ז"ל ר"מ ואב"ד דק"ק וואל . . . נאסף אל עמיו ערב סוכות ת . . ."

(מו) הר' יוזפא ב"ר שמואל. מצאנו מצבתו, וכן מצאנו זכרו בפנקס הח"ק פה (דף קי"ח) אך לא נדע ממנו מאומה, ובפנקס העדה פה נמצא כתב התקשרות, איך שהתקשרו זא"ו הר' שמעון וואלף בהג"מ יחיאל מיכל, וכמה ר' שמואל פייבוש בהאלוף מ' יוסף יוזפא כ"ק, והר' משה בהר' ישכר בער (קדמוניות צד 40), במסחר המלח, וכפי הנראה היה הר' שמואל פייבוש בן הר' יוסף יוזפא כ"ק הלזה, אשר על מצבתו חרות :

"פה טמונים, איש ואשה הנאהבים והנעימים, בחייהם ובמותם לא נפרדים, את ה' עבדו בו נדבקו ונצמדו ה"ה החסיד מו"ה יוסף יוזפא בן מוהר"ר שמואל זצ"ל אשר הלך לעולמו באסרו חג הפסח ת"ח לפ"ק, ואשתו היקרה מ' היצל בת ר' מרדכי זצ"ל אשר הלכה לעולמה ג' אדר שני ת"י לפ"ק."

מו). הר' יצחק בהג"מ נתן שפירא. נמצאת חתימתו בפנקס העדה פה, נפטר ברמי ימיו, בן כ"ה שנים בר"ח שבט ת"ט לפ"ק (פנקס הח"ק דף ק"ך ע"ב), וחצבו לו קבר אצל מקום קבורת אביו הגאון זצ"ל, וכאשר עברו ימים רבים נמחקו האותיות מעל אבן מצבת קבורתו ונשכח מי הוא הקבור שמה, ויעמידו מצבה חדשה (ראה *Bibliotheca Hebraica*, Tom IV, pag. 1207 ועליה חרות כדברים האלה):

„ציון לנפש חיה פה מצאנו, ודעת שמה לריק יגענו,
יען נמצא קבור באשמנים, ותמחנה אותותיו מרוב שנים,
אכן יגיד עליו רעה גאון עוזנו, מגלה עמוקות ומגיה חשכנו,
כי רב כבודה בשם תפארת, להשאר בדור דורים למזכרת,
גבאי הח"ק זאת אל לבם השיבו, ומצבה חדשה על קברו הציבו,
תקביץ לפ"ק לבריאת ארץ ושמים.“

מח). הר' אייזק בה"ר יעקל"ש. אשר שמו הקודש היה הר' יצחק בר יעקב, עשה לו שם עולם בבית הכנסת היקר, המהלל בכל אפסי ארץ, אשר בנה פה קראקא שנת ת"ד (קד"ש) לפ"ק (ראה המגיד שנה א' גליון 48), בעצת אשתו מרת בריינדל בת הרב הגאון הישיש מ' ישראל יחיאל הכהן — מדוייני הגבוהים פה בזמן האב"ד הגי"מ פייבוש — אבי הג"מ אברהם שרענצל רפאפאהט מחבר שו"ת איתן האזרחי. — והנה ההגדה מספרת בעירנו מקרה זר אשר קרה בעת ההיא ככלותו להקים את בנין בית הכנסת הנ"ל (ראה המגיד שנה ב' גליון 12) באו שרים ודוכסים לראות את יפיו וכלי הקדש אשר בו, ונאספו עליהם ערב רב אנשים רבים פוחזים ונועצו לב יחדיו לשלוח יד ביהודים לאבדם ושללם לבו, כי הוגד להם אשר בתיהם מלאים כסף ואוצרות זהב להם אין קצה, ויהי ביום חנכת בית הכנסת ההיא בהתאסף ראשי הקהלה להתפלל שם בשבת הראשון והבית מלא ספה לפה, ויבא גם נער נוצרי אחד וידחק עד המקום אשר עמד שם ר' אייזק נכה פני ארון הקדש, ויגש אליו וילתש באוזניו את כל המעשה ויפן וילך לו, ויחרר ר' אייזק חרדה גדולה עד מאד ופניו חורו כמת, וכל העם ראו כן תמהו, כי לא ידעו מה הגיע אליו, ואחר התפלה שאלו את פיו ויגל את אונם, ותהי חתת אלהים בההמון, ויבואו בככי לבית הגאון מ' יו"ט לופמאנן העליר שנתקבל בשנה ההיא לאב"ד, להתיעץ אתו לדעת מה לעשות, וינחם אותם וידבר על לבם, וישלח לכל זקני ישראל ויאמר להם: „אל תיראו באשר ה' אתנו, ואנכי אצוה זאת עשו והנצלו מכף אויבינו, במוש"ק סגור יהיה שער החומה ברחוב היהודים (ועוד היום עומדים קיימים שרידי החומה הזאת במקומות אחדים), לא יפתח, ושומרי לילה ילכו רצוא ושוב וכל איש לא יצא מקיר ביתו החוצה, ואתם ברו לכם ששה ועשרים גבורים אשר ידעתם אותם לאנשי חיל, וילבשו קיטל ושלית ובגדי תכריכים כמתים, ויקחו מקלות גדולים בידיהם ונר דולק בראשם, וכחצות הלילה ילכו ויעמדו על שור חומת בית הקברות, והיה כי יראו אותם הצוירים מרחוק ואמרו כי המתים קמו מקבריהם לעזרת אחיהם, ויפול פחדם עליהם וינוסו מפניהם, אך בטחו בד' ולכו לבתיכם לשלום הרגעו ודומו.“ כה דבר אליהם הרב, והנה קמה עצתו הנכונה,

וכאשר אמר כן היה, וכראות היהודים המתחפשים כי אויביהם נזרו אחר וימהרו וירדו מן החומה וירדפום עד בואם לנהר ווייכסל, ושם רבים מהצורים צללו במים אדירים והנשארים נסו וימלטו, והיהודים שבו איש לאהליו, וילכו וישכבו, ויהי בבקר ותהום כל העיר ויהי לנס. — הרב הנדיב ה' אייזק זכה לראות בנינו בהדרו ואיתן תקפו תשע שנים, ונקרא לשמים מעל, וזה חרות על אבן מצבתו:

„מצבת ר' אייזק ר' יעקילש י"נ במהרה ביום השבת כ"ז לחדש סיון תיגיל, (30 פ"ג

ראש וזקן מנהיג ונשוא פנים, איש צדיק שומר אמונים,
יושר מליץ למצבים וסגנים, יגע ללכת בחרבות וסבינים,
יזהב רב הוציא ורב פנינים, יקדש לה' בנה פאר ומנים,
זכרון צדקתו לבני בניו.
(ועל עבר השני חרות)

פ"ג הנניד הנושא המיוחס נזר ותפארת הזמן, רועה נאמן,
האלוף כמהריר אייזק בר' ז"ל אשר בנה בית הבגסט
מעשי ידו אומן, לגן עדן ש"י הוא מזומן.

(מט). הר' יוסף בן בנימין וואלף [קרענגיל] [קרענגיל]. בין המון
משפחות עתיקות אשר זכרון הטוב חי בתוכנו, תתגסס לתפארת כאבן
נזר משפחת „קרענגיל“, ולפנים נקראה „קרענגיל“, וזכרה נמצא פעמים אין
מספר בפנקס הח"ק בעירנו, וכן נמצא בהקדמת ספר „החכמה“ (ד'
נייאוויט תקי"ח) מהר' אליעזר דיין מקראקא כי „חותנו הרב הגביר פו"ט
דק"ק קראקא מ' ליב קרענגילש הוא נכד הגאון בעל זרע בירך“. ועל בית
עלמין הישן פה מצאתי מצבת הר' יוסף אשר למשפחת קרענגילש יחשב
גם הוא, וזה חקוק עליה:

„פ"ג, איש חשוב ויקר הנעלה מ' יוסף בר בנימין וואלף
קרענגיל ז"ל נפטר י"ו בחדש ונקבר י"ז בחדש אייר תכ"ה.“

(נון). הר' שלום שכנא בן אהרן מנחם כ"ן. חתנו של הגאון מ' יהושע
בעל מגינו שלמה, היה פה מנהיג הקהלה, ונכתב עליו בפנקס הח"ק
כדברים האלה: „המנהיג הקהלה תורה וגדולה וכהנה במקום אחד עולה,
מ"ו מו"ה שלום המכנה שכנא בן המנות מ' אהרן מנחם הכהן הנקרא ר'
מענדיל ר' זלמן חונש, י"ג ביום ג' כ' (3) בהעלותך טו"ב סיון תמ"ט ה"א
לפ"ק. ומצבתו בשמות בניו תקונן:

„על אלה אני בכיה על זה דוה לבנו, איך שנפלה עטרת
ראשינו, משלום תזנה נפשינו, ובטלו הכתרים תורה
כהונה ומלכות כאחד מאתנו, שנפטר אבינו הראש
והנניד בישראל מוהר"ר שלום שכנא כ"ן ביום ג' י"ז
סיון תמ"ה.“

הר' שכנא הלזו הניח אחריו ברכה גדשה בנים מופלגים בתורה, ואלה
הם: בנו בכורו הרב הגאון מ' שמואל הכהן שהיה אב"ד ור"ם בק"ק

דובנא רבתי, משנהו הרב הג"מ אברהם הכהן אשר ישב על כס הרבנות בק"ם אוסטרא והגליל, ובשנת תפ"ג בא שמה בהסכמה על ס' קנין אברהם (ד' זאלקווא תפ"ג), ובנו השלישי הוא הרב הגאון הישיש מ' יהושע כ"ץ, אשר נעשה לו הלאה מדור בפני עצמו.

נא). הר' ישכר בעריש בהג"מ העשיל. היה פה פרנס העדה, גם היה ראש הועד למנהיגי ארבע ארצות ביריד ירוסלב סוף שנת תל"ז, כאשר נועדו יחדו והסכימו להדפיס הנ"ך עם ההעתקה בשפת אשכנזית מהתורני מ' יקותיאל בלוי מוויטמונד (ד' אמ"ד תל"ט), ועל ס' עין יעקב (ד' אמ"ד תמ"ד) עם כל המפרשים שהו"ל הג"מ יצחק מאיר פּרענקיל (31) בן הגאון מחבר ס' קיקיון דיונה. — הרב הגדול נגיד ומצוה מ' ישכר בעריש הנ"ל הניח אחריו שם עולם בעבור בתו הערינה שהיתה אשת הגאון הגדול מ' גבריאל מקראקא שהרביץ תורה בהרבה קהלות ובסוף ימיו היה אבד"ק ניקלשבורג ונפטר שמה ב' אדר ראשון תע"ד, ותולדתו כתב הג"מ חיים נתן דעמביטצר זצ"ל בס' כלילת יופי ח"ב, ויש להעיר כי מלבד ההסכמות שחושב ומונה שמה נדפסו ממנו עוד הסכמות, על ס' אהל יעקב (ד' פפד"א תע"ט) משנת תנ"ט, על ילקוט הראובני (ד' אמ"ד ת"ס) משנת ת"ס, ועל שו"ת יד אליהו (ד' אמ"ד תע"ב) בשנת תע"א, על שלי"ה שנת תע"ז, ועל ס' הלכה ברורה (ד' ווילמרשדארף תע"ז) שנת תע"ה, ועוד על ספרים שונים וקצרה היריעה מהשתרע. וכן יש להוסיף ולמנות בין מספר חבוריו תדושים עה"ת (אוצרות חיים נוי 268) ופירוש יקר על אבות (שם נוי 643), שניהם נשארו בכ"י. —

הרב המנהיג מ' ישכר גוע וואסף אל עמיו בער"ח ויקבר לעת ערב אחר תפלת ערבית בר"ה מרחשון שנת תנ"א (פנקס הח"ק דף ר"ח ע"ב), ונוסחת מצבתו נעתקה בכיבולוטיקא של הח' וואלף (Tom IV p. 1208) בשנויים רבים, וז"ל המצבה העומדת לנש על קברו:

פ"ג הרב החסיד האלוף המרום הראש המנהיג הקהל והמדינה התורני המפורסם מ' ישכר בעריש ז"ל בהרב הגה"ג רשכב"ה מ' יהושע העשיל זצ"ה תנצב"ה.

נב). הרב יעקב בן הג"מ אברהם וחתנו הר' ליפמאן מייזלס. על הראשון מצאנו אמ"ר מיוחד בפנקס ביה"כ רא"י בעבור שנדבה לבו להחזיר זהב מכיסו, ולתת לכסף מוצא לציור קיר המזרחי בביה"כ רא"י, ומחתנו הר' ליפמאן מייזלש נדע שהיה פה חד מכו דיר, ובא על החתום על ס' זרע בירך שלישי, ולא אוכל לכוון מדוע חתם א"ע שמה יקותיאל ליפמאן בר יעקב מייזלש, ופה על מצבתו ניזכר בשם "הגניא ליפמאן מייזלש".

81) בדרך אגב אעזרה פה כי נדפס ד"ת בשמו בס' לקוטי שושנים (ד' יעסניץ ת"פ) פרשת שמות בזה"ל: "הקשה הגאון המפורסם בדורו מו"ה מאיר פּרענקיל ז"ל. גם בסוף סדר היוצרות (ד' אמ"ד בת"ם לבב"י) נדפס "טעם הגון מפי הרב המאיר הגדול מ' יצחק מאיר בן הגאון הגדול מ' זינג זצ"ל למה אין אומרים יוצרות כ"א בשבתות וימים טובים ולמה מכונים בשם יוצרות." וכ"ז נעלם מרושמי תולדות.

ובפנקס הח"ק פה (דף רס"ה ע"ב) נזכר בשם ר' ליפמאנן סתם, בלי שם הקדש. וזה תאר מצבת קבורתם :

"פ"נ הרב הגאון החסיד מ' יעקב בהרב הגאון החסיד מ' אברהם אבד"ק זמיגראד יום ג' כ"ז שבט ת"פ ז' לפ"ק. ועלו נטמן המופלג החריף הבקי צנא מלא ספרא דיין גבוה מ' חנניא ליפמאנן מיועלש י"ג סיון ת"צ ד' לפ"ק, שהיה חתנו של הרב הנ"ל."

(נג). הר' גדליהו בה"ר יעקב. חתנו של הר' שכנא כ"ץ הנ"ל, היה חד מאלופי ומנהיגי הקהלה, התם בפנקס הסופר מהר"ל קאלישער ביום ו' י"ט סנחם ת"פ לפ"ק, ומצבתו תאמר :

"פ"נ איש יקר וחסיד מו"ה גדליהו בן הרב מ' יעקב חתן המנוח . . . מו"ה שכנא כ"ץ, שנפטר ה' אב ת"פ ז' לפ"ק."

(נד). הר' יצחק בר דוד פרידש. מצאתי על אדותיו בפנקס הח"ק (דף רמ"ד ע"ב) : "מהר"ר יצחק בר דוד פרידש נמצא חל"ל נפל בשדה סמוך לכפר ברייניץ (Branice) לא נודע מי הכהו הי"ד ביום ג' כ"ב שבט ת"צ ויקבר למחרתו." וזה נוסחת מצבתו :

"פ"נ איש קדוש מו"ה יצחק בר דוד ז"ל, נהרג כ"א שבט ת"צ, תנצב"ה."

(נה). הר' יהושע בה"ר שכנא כ"ץ. (הנ"ל) היה פה ראב"ד, ויבא על החתים בראש בי ד"ר מפה על ספר זרע בירך שלישי ביום ב' כ"ב טבת ת"צ, ובפנקס הח"ק (דף רס"ו ע"ב) כתוב לאמר : "הרב המופלא ומופלג מ' יהושע בן מ' שכנא כ"ץ מוכתר בכל המעלות ונתבקש למקום והיה זקן ושבע ימים בן פ"ה שנים והיה ראש ב"ד לערך כ"ט שנים." וזאת חרות על ציון קבורתו :

פה נטמן התורני הרבני מו"ה יהושע כ"ץ רבי"ד דק"ק קראקא בהמנוח מ' שכנא כ"ץ נפטר ונקבר ביום ב' ו"א כסליו שנת ת"צ ה'."

(נו). הר' מיכל בהקדוש מ' מתתיהו קל"הרני. זה האחרון היה פה רוקח (אפאטהעקער) בומי הג"ט העשיל, ונשרף על קדוש השם בעיב פיעטרקוב (י"ד כסליו תכ"ד) ע"י וכות דתו שהיה לו שמה עם אחד הנזירים מכת הדאמיניקאנער, וכבוא הנה השמועה המעציבה משריפתו, עשו אבל כבד, והג"ט ברכיה בירך מחבר "זרע בורך" שהיה פה בעת ההוא דיינא ודרשן כתב אמ"ר מיוחד לכבודו, ונכתב בפנקסי בתי כנסיות פה (32); גם בפנקסי הקהלות במדינת פולניא הזכירו אותו בתוך זמר

(32) וזה נוסחו : אמ"ר כו' את נשמת הקדוש והטהור ה' מתתיהו בן המכר ר' דוד שמסר נפשו ונשמתו על קדוש השם המיוחד לקרבן ניהח בקדושה ובטהרה. בפתו ידו על העמוד לשריפה. י"ד לירח כסליו במנינה וספירה. וצעק צעקה גדולה ומרה. ה' הוא אלקים באימה ובידאה ובשפה ברורה. חתכו פיו ולשונו ושרפו כלו כליל והגדילה המדורה. ככבשן איש רשפי שלהבת"ה. חנניא מישאל ועזריה. חתכו ממנו רצועות בחיים חיותו ונתתו אותו לנתחים כנהג וכתנה הוסיפו לשרה. צברו אפרו והכניסו אותו בכלי היורים. ויזרו המורים.

הרוגי פולניא (ראה בסוף עמודי העבודה צד XIII). זקנו היה הגאון מ' ישראל שמואל קלהרי מחבר ס' ישמח ישראל (ד' קראקא שפ"ו), וז"נ מצבת האלוף הרוקח מ' מיכל :

„פ"נ האלוף התורני מ' מיכל בהקדוש מ' מתתיהו קלהרי ז"ל נפטר ביום א' חוה"מ . . . ומנחתים עליו בתו מרת גיטל ונכדו מ' מיכל והקצין מ' אהרן דאקטאר וכלתו הצנועה הגבירה שינדל בת המנוח מ"ה מרדכי . . .”

(נו). הר' יצחק ב"ר משה⁶ נודע לנו ע"פ מצבתו אשר תעיד כי „ידי לומדי תורה היה מחויק בביהמ"ד שלו לדור דור, [ומפנקס הח"ק (דף רס"ט) נודע לי שהרב הג"מ רפאל דיין מצוין פה (אשר מצבתו נעתיק הלאה), היה חתנו לוקח בתו]. — אביו הר' משה ר' יעקילש בנה פה שנת ת"ז בית מקלט נקרא בשם „הצלת נפשות" ויכונן בו מרתפים עמוקים במעבה האדמה גדולים ורחבים, לבוא בהחבא ולמצוא מנוס מחסה עוז מפני חמת המציק, ובבית ההוא עתה ביהמ"ד של הג"מ שאול לאנדא (המגיד שנה ב' גליון 12), והג"מ נתן נטע שפירא מחבר ס' מגלה עמוקות היה חתנו לוקח בתו (איתן האזרחי ח"ב פרשת ראה), וזה חקוק על מצבת הר' יצחק :

„פ"נ שלשלת היוחסין איש ישר וכשר, עניים ודלים מביתו לא היה חסר, ודרך חיים הלך ובתוכחת מוסר, שפתותיו שנונים נוטפות מר עובר, ולחרד לדבר מצוה היה חבר, וצדק לפניו ילך אשר עשה עם כל גמילו סביר, וידי לומדי תורה היה מחויק בביהמ"ד שלו לדור דור, כל ימיו מיגיע כפו אכל ומאחרים לא נהנה בלי מחסר, ה"ה כבוד האלוף הראש והקצין והמנהיג הר"ר יצחק בהר"ר משה ר' יעקילש י"נ בקו"ט זקן ושבע ימים ביום ב' ר"ח אדר ת"ק לפ"ק.”

(נח). הר' שלמה זלמן בס. היה פה שמש בבית הכנסת דקופה (פנקס הח"ק דף רנ"ז) מת ויקבר ביום ג' כ"ב ניסן תק"ג. וזה תאר מצבתו : „פ"נ מ' שלמה זלמן חתן ר' הירש בס שני באחרון של פסח תק"ג לפ"ק.”

(נט). הר' יהושע ספרא. חתנו של הג"מ משה דרשן מחבר ס' דרש משה עה"ת, היה פה נאמן הקהלה כמה שנים (פנקס הח"ק דף רנ"ח), ובפנקסי הקהלה פה כתוב שהיה מחויק אוראנדא של בשר ושחיטת עופות (קדמוניות צד 58), וזה לשון מצבתו :

„פ"נ איש קדוש וטהור הרבני המופל"י מ"ה יהושע ספרא זצ"ל חתן המפי הרב הדרשן מ' משה ראביד זצ"ל, שהלך לעולמו ביום ד' זיין אדר [שני] תק"ה”

והיתה לאבק ולרוח סערה. העל אלה תתאפק ד' ותחשה אדון כל היצירה. על שמך הגדול המחלל לעיני העמים. ועל דם חסידך הנשפך בנדי זרים ארורה. שכר חציקי. מדם אויבך ודמם תשפוך כדם פרים וזית העברה. כו'.”

א. ע"י ד"ר ישרים 29 ה' 58

ס). הר' אברהם שמשון בה"ר שלמה. היה רב בק"ק זוואלין בפולניא, ומפני סבה אשר לא נדע שחרה בא הנה, ויגוע ויאסף אל עמיו, ובפנקס ביהכ"נ הישן פה מצאתי כתוב עליו אמ"ר מיוחד לכבודו וזה תארו: "אמ"ר כו' אינ הרב הטאור הגדול החכם השלם הקדוש והטהור החסיד ועניו כמהר"ר אברהם שמשון במ' שלמה מי יוכל לספר שבתו ולסיימה, נר ישראל כלי הקדש נור ועטרה, בוצינא דנהורא, קרא ושנה הרבה ולמד תלמידים הרבה ורבץ תורה, כו', חבר חבורים כמה וכמה בפלפול ובסברא, כו', זכותו יעמוד לו שיצא אחריו לאורה, ראוי היה שתהא שכונה עליו שורה, ידיו ורגליו בכלו תנוי בתלמוד בבלי ובא לפסיו באשריו, כנסתר ובנגלה בהרבה ספרים, ובספרי תשובה ושאלה העמיק העמיק בשכלו הקדש והוך ועלה ובנה במים עליותיו למעיה למעלה, בביתו היה עושר והון והחזיק עניים כו'". ובפנקס הח"ק כתבו במותו: "על זה דוח לבינו, על אלה חשבו עינינו, על הלכה ארון אלהים ה"ה התורני הרבני המופלא ומופלג בתורה ובחסידות, צנא מלא ספרא מו"ה שמשון הרב דק"ק זוואלין מת ונקבר ביום ו' ג' אלול תקצ"ו" (דף רנ"ט). [ואולי נדפס מכתביו שהשאיר אחריו ברכה הס' "נזירות שמשון" על ש"ע או"ח (כרלין תקכ"ד) ו"תוס' חדשים" (ד' אמ"ד תקל"ה) על משניות]. ומצבתו אמריה תאמר:

"פ"נ איש צדיק ישר ונאמן, תורתו היתה אומנתו בכל זמן, מעמו היה משונה כמעמי מן, וריחו נודף כשמן אפרסמון, שמעו הטוב נשמע כפעמון, אשרי יולדתו והורתו, בנשיקה יצאה נשמתו, ה"ה הרב המאה"ג המופלא נ"י מ' שמשון במ' שלמה וצ"ל אב"ד דק"ק זוואלין, שנפטר בקי"ט ביום ו' ג' אלול תקצ"ו."

סא). הר' מרדכי במ' אברהם. שהיה נקרא בשם הר' מרדכי במ' אבלי ר' לאורש (פנקס הח"ק דף רס"ג ע"ב), נכתר בתארים נכבדים על מצבתו אשר תאמר כי:

"פ"נ וטמיר איש מלא תורה כרימון, וצדיק כתמר, והניעו ראש ושאי קינה על האי תמרה שנגדע בלא זמנו מבלי גזעו מחליף, איש עזב' ובחבואת האיש הזה עדידי גבר: גבר ירא ה' וחכם מופלג בתורה ועניו כהלל, וגרסה נפשו לתאווה במקרא במשנה בש"ס ובפוסקים לגרום יומם וליל, ושפתותיו מר עובר ושב תלמודו בשכל ברור וצלול, עד שרע"ב ממלל, לא הלך דאב... כטיול, ושמו מו"ה מרדכי במהור"ר אברהם וצלל"ה נפטר בש"ט כ"ה שבת תקי"ב."

סב). הר' רפאל במ' שכנא כ"ץ מרישא. וזה האחרון הוא בן הג"מ ליב כ"ץ בן הג"מ שמואל הכהן האבד"ק דובנא רבתי, בהגאון והנדיב מו"ה שכנא כ"ץ, חתנו של הגאון בעל מגיני שלמה (כאשר הבאנו בס' נז"ן), והראשון הר' רפאל היה פה דיינא רבא, וחתן הרב הנדיב מ' יצחק [ר' משה] ר' יעקירש הנ"ל (פנקס הח"ק דף רס"ט), וזה חרות על מצבתו:

„פ"ג הרבני המופלג המפורסם בדורו לשבח הדיין המצויין כבוד מ' רפאל בהרבני מ' שלום שכנא ז"ל, נין ונכד הג"ם יהושע וזה"ה שהיה אב"ד ור"ם דק"ק קראקא, נפטר בש"ט והלך לעולמו בעש"ק ובא לבית מנוחתו ביום א' כ"ג אב (תק"ח) [תקי"ט].“

(סג). הר' ישראל בהג"מ משה דרשן, מזה האחרון נדע שהיה פה דיינא רבא, ובעודנו היה פה בחיים חיתו סדר לדפוס את ספרו היקר „דרש משה" עה"ת, והסכימו אז על ספרו גאוני וזמנו כמו הג"מ אלעזר האבד"ק בראדי 33), הר' יצחק לאנדא האבד"ק אפטא, הר' אברהם כהנא

33) הג"מ אלעזר נולד פה קראקא במחצית המאה החמישית לאביו הגאון מו"ה שמואל שמעלקא למשפחת מרגליות, אשר התנוססה פה כאבן נזר, כי ממנה יצאה אור תורה לכל בית ישראל, גם הר' אראה סמן טוב בלמדו, ויהי לו שיג ושיח עם גדולי העיר ורבניה, וז"ל בהסכמתו לספר דרש משה: „ה"ה מחות נ"י כבוד הרב כו"י, כי זה משה האיש ידעתי נהורנא כד הוינא מליא בעיר ואם בישראל בק"ק קראקא יצ"ו חז"ת לרישיה בני עמודי עולם ונמנה עמחם וכו"י. גם דרש דרש לפני קהל ועדה פה (ראה בס' מעשה רוקח עה"ת פ' ראה, דרוש למעלת הצדקה שדרשתי בקראקא), ואחרי כן נתקבל בעודנו היה עול ימים לאב"ד ור"ם בק"ק בראדי, ושמה בא בהסכמה על ספרים שונים, ובתוכם על ס' דרש משה הנ"ל, ביום ה' טו"ב טבת תפ"א, וכל רבני וגדולי דורו היו מריצים אליו אגרותיהם בעניני אסור והיתר, בפלפולא הר' אפטא, וגם בסתרי תורה, כי גם מזה לא הניח ידו, ויהי לו יד ושם בחכמת הנסתר. אחרי זמן מה נתקבל אביו לאב"ד ור"ם בעיר עלקוש אשר במדינת פולניא, ויבא שמה בהסכמה על ס' ורע בירך שלישי, ובנו הג"מ אלעזר נתקבל ביום ז'ך אלול תצ"ה לאב"ד בקהלת האשכנזים באמשטרדאם, בכבוד גדול, וגם כל ימי שבתו בתוכם לנשיא אלהים נחשב להם עד שהוציאו לו מוניטין בעולם שהדפיסו מטבע כדמות צורתו בולטת תבנית ראש עד החזה עם פרצוף פנים שלם (ועי' להרב מו"ה יעב"ץ בס' שאילת יעב"ץ ח"א סי' ק"ע) (אור החיים צד 239), והתם שמה על החרם נגד רמח"ל (כרם חמד השלישי צד 157), משם חמק ועבר ביום א' י" סיון ת"ק לארץ הקדושה לחונן עפרה, ויבא לצפת הוה"מ סכות שנת תק"א, ושם התעשק עם חברת ש"צ על אדות הספר „חמדת הימים" ואחר זמן קצר גוע ויאסף אל עמו בלא עתו (ראה בס' שבירת לוחת האון דף מ"ז), ביום השי"ק פ' בראשית שנת תק"ב, ויקבר בקבורת הגאונים בצפת, והניח אחריו ברכה תרו בני סמיכי הרב מו"ה שלום והשני הג"מ יעקב משה האבד"ק ולאמשוב, אשר נדפסת ממנו הסכמה על ס' ורע ישראל (נד' אמ"ד תצ"ו) וכתב שמה: „כ"ד המדבר לכבוד התורה ולומדיה כאורה נוטה ללין פה אמ"ד כו"י, ובנו הר' נפתלי הירץ הביא תחת מכשני הדפוס אחרי מותו הספר היקר:

א) ארבעה טורי אב"ן הנחלק לדי' חלקים, הראש האחד כולל תשובות יקרות מהג"מ אלעזר ובנו הר' יעקב משה, ב) דרושים בספר הי"ד להרמב"ם, ג) דרושים בנפ"ת, ד) דרושים נחמדים, נדפס בלבוב תקמ"ט.

ב) מעשה רוקח, על משניות, נדפס ע"י הג"מ אלעזר בעצמו, שנת ת"ק באמשטרדאם, בעת אשר הכין א"ע להנסיעה.

ג) מעשה רוקח, עה"ת, מעשי המשכן וכליו, ופירושים נפלאים על קצת משניות, הספר הזה נשאר בכ"י, ובשנת תקס"ב אבה נכדו הר' נפתלי הירץ הנ"ל להביאו תחת מכשני

האבד"ק אוסמרא, הר' יעקב בהגאון המפורסם מ' יצחק האבד"ק פוונא, הר' מאיר האבד"ק לובלין, הר' יהודה ליב האבד"ק קראקא, הר' יעקב יהושע מקראקא האבד"ק לבוב (הוא הגאון בעל מגיני שלמה), ומפני סבות רבות אשר עמדו לשטנו מהפיק זממו ולבצע מחשבתו הטובה, לא הוציא את ספרו לאור עולם, ונשאר בכתובים ת"י נכדיו יוצאי חלציו, ובזמננו זה העיר ה' את רוח אחד מנכדיו, ויאזור חלציו, ויוציא לאור החלק הראשון מהספר היקר הזה (נדפס בלבוב תרל"ב). ואלה הדברים נכתבו על אודותו בפנקס הח"ק פה (דף רמ"ז ע"ב): "הזקן ושבע ימים האלוף בתורה ושר הבירה ממש עליו נאמר שלא הניח כלום מתורת משה לשמרה, ראש הדרשנים דרש דרש משה דורש טוב לעמו ראש הבתי דינין הדיין המצוין בהלכה ממש עליו השכינה היה נחה כ"ש מוהר"ר משה דרשן בהר"ר שמואל מחלש ונבישי"מ יום ב' י"ג כסליו ת"צ וא"ו תהא מיתתו כפרה שיציל ה' אותנו מכל צרה אמן." — מכנו הר' ישראל נדע עפ"י עדות פנקס הח"ק פה (דף רס"ח) שהיה שמש בבית הכנסת (באיזה? — לא פורש). וכן לא נדע מאומה מהרב הגדול הדיין דפה מו"ה אברהם הנקבר עליו, ומצאנו התימתו בפנקס הסופר מהר"ל קאלישער פה (קדמוניות צד 62) בזה"ל:

„אברהם במוה"ר הילל מקראקא וצ"ל." וזה תאר המצבה:

„פ"נ הרבני מ' ישראל בהמנוה הרב המפורסם מ' משה דרשן וצ"ל נפטר ביום ד' ה' ימים בחדש מרחשון שנת תקי"ח לפ"ק, ועליו נגנו ונטמן הרב המפורסם בדורו מ' אברהם מורה הוראה דק"ק קראקא בהמנוה הרבני המפורסם המופל' בתורה וביראה מ' הילל וצ"ל נפטר מן העולם בש"ט בש"ק ט"ב ימים בחדש מרחשון שנת תקי"ט לפ"ק."

סד). הר' אשר בהג"מ יצחק לאנדא. האבד" פה, נאסף אל עמיו רך

בשנים, כפי הרשום על מצבתו, אשר זה לשונה:

„פ"נ האלוף התורני הרבני המופלא מ' אשר בן הרב הגאון הגדול מו"ה יצחק ז"ל שהלך לעולמו בין המצרים בשנים ביום ה' כ"ב תמוז שנת תקכ"ה."

סה). הר' מנחם מנלי במ' מרדכי הסך (ס) בזה הלשון נזכר בפנקס

הח"ק (דף רע"ז): „ר' מנלי בר מרדכי בר בירך הסך מת ונקבר יום ה' ד' תשרי תקכ"ט. ומקום קבורתו הוא אצל קבורת הגאון בעל שארית יוסף, וזה חרות על מצבתו:

„פ"נ בזה הארון, איש מוכתר בשני כתרין, כתר תורה וכתר כהונה יחד מקושרין, ולא הניח אחריו זכרון, כי

הדפוס, ויחזק הסכמה מהגאון המפורסם מו"ה מאיר האבד"ק בראדי, המעיד על אמתת הכ"י, ולא בצע מחשבתו הטובה, ונשאר הספר היקר הזה בכ"י עד שנת תכ"ה, ואז הדפיסו הג"מ יהושע העשיל רוקח מקערלין, אחד מצאצאי המחבר בעיר לבוב. (ד' סמא ד' ה"י באורים וחדושים על ש"ס, נדפס בווארשא (ראה אוצר הספרים מבן יעקב אות סמ"ד).

אם תורתו ומעשים טובים ה"ה התורני ומופי מ' מנחם
מנלי בה' מרדכי הכהן נאסף אל עמיו במעט שנים וגוע
במות צדיקים כחדש תשרי בצום גדליה בן אחיקם בשנת
תקכ"ט לפ"ק.

סו). הר' פסח במ' דוד. נחרת על מצבתו שקדש השם ברכים,
וסבת הריגתו לא מצאנו בפנקס הח"ק פה, וזה תאר אבן מצבת קבורתו:
„פ"נ איש ישר וכשר, שכל מעשיו היו בכושר, ה"ה
האלוף המרום הקדוש מ' פסח במ' דוד ז"ל וגדולים
צדיקים במיתתם יותר מבחייהם שקידש את השם כגוים
רבים ונהרג על קדוש השם ביום כ"ז סיון תקכ"ט.“

סז). הר' מרדכי בר' אברהם דייכש. היה נאמן דהאלופים הגבאים
מפה, ובפנקס הח"ק (דף רע"ה ע"ב) כתובים עליו הדברים האלה החרותים
גם על המצבה:

„איש ישר וכשר צדיק ונאמן הרבני המופל' בתורה מו"ה
מרדכי בהרבני מ' אברהם דייכש היה נאמן דהאלופים
הגבאים הגבוהים, ומנגן קודם יציאת נשמתו פסוק אדם
יסודו מעפר וסופו לעפר בניגון יפה ואחר כך י"ג בקדושה
ובטהרה יום א' [ג'] אדר שני תקכ"ט.“

סח). הר' יצחק במ' ישכר בער פאסס. כפי עדות פנקס הח"ק פה
(דף רע"ט) „רדף חסד וצדקה“. והוא נין ונכד הגביר והקצין מ' זיב פאסס
חותנו של הג"מ גרשון אשכנזי מחבר ס' עבודת הגרשוני. — הר' יצחק
השאיר אחריו בן מופלא ומופלג בשם יעקב אלחנן, ויוציא לאור בעיר
האמבורג שנת תקמ"ה, בהסכמת הג"מ רפאל הכהן מחבר תורת יקותיאל,
ספר „מ הלך שבי לי הדעת“ הוא קיצור חכמת הדקדוק מר' משה
קמחי אחי הרד"ק (ראה או"ג חוברת שניה צד 18) עם הערותיו והארותיו
היקרות. וז"נ מצבת אביו הר' יצחק:

„פ"נ איש צדיק תמים כמעשיו הרבני המופלג המפורסם
בתורה ובחסידות החרד והנגיד מ' יצחק בר' ישכר בער
פאס י"ג בקו"ט אור ליום ג' י"א שבט תקל"ב.“

סט). הר' מנחם מענדל במ' מיכל קלהרי. היה פה מנהיג העדה
ורופא מומחה נפטר בש"ק ז' טבת ויקבר ביום א' ח' טבת תקל"ב (פנקס
הח"ק דף רפ"א), וז"נ אבן מצבתו:

„פ"נ התורני הנגיד המפורסם מ' מענדל קלהרי דאקטאר
בהרבני מ' מיכל ז"ל נפטר ביום הש"ק ז' טבת תקל"ב.“

ע) הר' אברהם בר"י הורוויץ. היה פה ראב"ד וינהג גם ישיבה
וילמוד עם תלמידים, חותן הר' שמעון סופר (ראה הלאה בס' ק"ז), ועל
מצבתו חרות כדברים האלה:

„על קבורת איש חי רב פעלים מקבצאל, הרב החרוף
וגדול שמו בישראל, מתק לימוד וגודל תריפתו, נודעת
ע"י תלמידיו המספרים עוזו תבונתו, מ' אברהם במ'
יהושע סג"ל איש הורוויץ, י"ג כ"ז סיון תקל"ב, ועזו

נגנו בנו הרבני המופלא מ' שרגא פייבוש שו"ב ט"ז
השון תקפ"א.

עא). הר' אנשיל בהר' יעקב, נכתר על מצבתו בתאר: "הנגיד
המפורסם. ובפנקס הח"ק כתוב שהיה התן המנוח מ' מרדכי ר"ז,
מת יום א' ה' השון ויקבר בלידה ואו מרחשון. וזה נוסחת מצבת קבורתו:
"פ"נ הרבני המופלא הנגיד המפורסם מ' אנשיל שמואל
בהרב המפורסם מ' יעקב בהרב אבד"ק ליסא, נפטר
ביום א' ו' 34) מרחשון תקל"ג."

עב). הר' יקותיאל זלמן בהג"מ יהודה ליב, רב תורני, ודיין מצוין
פה, וזאת חקוק על מצבת קבורתו:

"פ"נ גזע ישישים, בנן של קדושים, מוכתר בנימוסים,
ה"ה התורני והרבני דיין המצוייני מ' יקותיאל זלמן בהרב
המאה"ג מ' יהודה ליב זצ"ל י"ג ט"ו סיון תקל"ה. תנצב"ה."

עג). הר' מענדל במ' אהרן קלהרי, "הרב רופא המובהק מורינו הרב
מנחם מענדל בהמנוח הרופא המופלג הר"ר אהרן קלהרי אשר עשה
צדקה וגמילה עם עניי עירו שמחץ ורפא אותם והצילם ממות לחיים ונתן
להם רפואות מממונו להבריאם ולהחזיקם. הדברים האלה המתארים
יקרת רוה נדיבותו ופורתו אשר בזר במלא חפנים מצאתי כתובים בפנקס
עתיק יומין בבית הכנסת הישן פה. — בעל "עיר הצדק" לא ידע שהיו
שנים בשם הר' מענדל קלהרי, האחד הוא בן הר' מיכל (אשר הזכרנו
אותו לעיל), והשני הוא הר' מענדל הלזה, אשר על כן העתיק שתי
מצבותיהן יחדו (עה"צ צד 186) כי על בית עצמין הישן פה מצא אותן
זו לעומת זו, והוא לא ידע ואשם. — וחתימת הר' מענדל בר אהרן קלהרי
מצאתי בפנקס תקנות הח"ק פה בין אלופי העדה, ראשיה, ומנהיגיה, אשר
חתם ימים אחרים טרם מותו. וזה חקוק על מצבתו:

"פ"נ איש תם וישר וענוו ה"ה הרבני הנגיד הראש
המנהיג הקצין והנדיב כמ"ה מנחם מענדל רופא מומחא
לרבים גומר חסד בגופו ובממונו ומוכתר בש"ט היה
והלך לעולמו כ"ד אלול תקל"ט."

עד). הר' נחום במ' זעליג רצ"פ, אחד מראשי ומנהיגי העדה פה,
ויבא על החתום על החרם נגד החסידים (קדמוניות צד 64) בזה"ל:
"נאם הק' מנחם נחום רצ"פ, הותנו של ההג"מ יצחק בהג"מ יואל מלעלוב
(אשר נביאו הלאה בס"י צ"ב), נפטר ביום ג' כ' כסליו תקמ"ו (פנקס הח"ק
דף רצ"ח ע"ב), ועל מצבתו נחרת בטעות "י"ד כסליו". וזה תאר מצבתו:
"פ"נ איש תם וישר סור מרע ועשה טוב כל ימיו נהנה
מיגיע כמו ה"ה האלוף הראש הנגיד מ"ם נחום בהמנוח
מ' זעליג זצ"ל רצ"פ ונפטר בש"ט ביום י"ד כסליו ש'
ישני ארץ תקימו לפ"ק תנצב"ה."

34) כן חרות על המצבה וכן כתוב בפנקס הח"ק ובעה"צ נדפס בטעות ה' מרחשון.

עו). הר' מנחם נחום במ' בנימין. האבד"ק וואלבראם, אשר במדינת פולניא, בא הנה לאיזה מן הסבות, ויאסף אל עמיו, ומצבתו תגיד שבחו: "פ"נ הרב המאה"ג התריף המפורסם החסיד והעניו אבד"ק וואלבראם ה"ה מו"ה מנחם נחום מו"ה בנימין שנפטר בש"ט ביום ג' ט"ז [35] אדר שנת תקנ"ג.

עו). הר' חיים רש"ך. רב תורני מגזע הרב הקצין מ' שכנא כ"ץ, חתן בעל מגיני שלמה, נפטר שנת תקנ"א, וזה ציון קבורתו: "פ"נ צנא מלא ספרא מעסקי העדה לא חדל נפשו הטוהרה, לא פסק פומיה מגירסא לילה כאורה, נר אלהים ממנורה נעדרה, הרבני המופלג המפורסם שרשלת היחוס חסיד ועניו מו"ה חיים רש"ך ז"ל מת ונקבר ביום ו', וא"ו תמוז שנת תקנ"א לפ"ק."

עו). הר' משה ספרא בהג"מ אשר לעמיל. נכד הגי"מ משה ר' נח מקראקא שהיה נכד הרמ"א ז"ל. היה פה ספרא מתא, גם שמש גבוה ודיינא כבית הכנסת הישן מפה (פנקס הח"ק דף ש"ד ע"ב), בימי עלוסיו הקשיב לקח מפי הגי"מ משה לבוב (כ"י ח"א ד"ל ע"ב) האבד"ק טוהר, שהסכים על ס' אספקלריא המאירה (ד' פיורדא), ואחרי אשר יצאה שמה הגורה בפקודת שלטון המדינה כי אסור ללבוש בגדים ארוכים, אך ורק בגדים קצרים ילבשו היהודים כשכניהם הנוצרים, שלחו אביו לפ"ק קראקא (נודע לי מפי בני משפחתו יוצאי הלציו), למען לא יורע על צחיה סלע כל עמלו אשר יגע ועמל בעבור בנו זה שיהיה גדול בתורה, וביראה טוהרה, ולא לשוא היתה עמלו כי בנו זה היה אמנם, גדול בתורה בחכמה וביראה, ודרך זה אשר סלל לו אביו, שם גם הוא למסלול ודרך בעבור בנו אשר הולידו לו פ"ק קראקא ה"ה הגי"מ יואל ריוזנבלאטט, והגי"מ צבי הירש לעמליר, אשר נביאם הלאה במחברתנו זאת. וזה חרות על מצבתו:

"משה ענה למרום ונתבקש בישיבה של מעלה, הרב הגדול בתורה בחכמה וביראה החכם הכולל מוכתר במעלות ובמדות יקרות מו"ה משה ספרא רבא דישראל בן הגאון המקובל המה"ג מו"ה אשר לעמיל זצלה"ה אביד ור"מ דק"ק אייבענשו"ץ, י"ג ה"י מנחם תקנ"א."

עח). הר' יחיאל במ' יהודה הלוי מברלין, מופלא ומופלג בתורה, אחיו של הר' אפרים (הנוכר בס"י פ"ג) וחתנו של הקצין מו"ה אברהם ספידקוויצר מפה (פנקס הח"ק דף ש"ו), נאסף אל עמיו שנת תקנ"ג, וזה חקוק על ציון קבורתו:

"פה ינוח עלי קברו, איש צדיק ורא ה' מנעורו, לא משך ביין הזמן בשרו, רק באהל תורה מגורו, חכמה ודעת וראת ה' אוצרו, עניו ושפל רוח לעבודת יוצרו, פזר נתן לאכיונים ונחמו בדברו, להבין ולהשכיל ה'

(35) כן נרשם בפנקס הח"ק פה (דף ש"ג). ועל אבן המצבה שנתחדשה נחת בשנת ט' אדר.

עזרו, מורינו הרב ר' יחיאל במו"ה יהודא הלוי ז"ל
מברלין להיה זכרו, אור ליום ב' א' כ"ח אדר שנת תקנ"ג
לפ"ק חשך אורו, ויגלה ישני עפר בהעירו.".

עט). הר' שאול כמ' אברהם זאב. היה בראשונה אב"ד בעיר בראדי
(Brody), ובאחרית ימיו היה בעירו דרשן, וכפי הרשום על מצבתו היה
מקובל גדול, וזה נוסחת מצבתו:

"פ"ג איש צדיק זקן ושבע ימים, אשר עבד ה' באמת
ובתמים, לא פסיק פומיה מגיד לילות וימים, בקי כאביו
ורבא, ובחכמת הקבלה היה שר צבא, הרב אב"ד דק"ק
ברודא ודרשן ומגיד דקראקא מו"ה שאול בהמנוח
מ' אברהם זאב י"ג בש"ט י"ד סיון 36) תקנ"ג, ועליו
טמונה הרבנית אשר גמלה חסד כל ימיה מ' פעסל בת
הרב מ' משה נ"י, יאכעט... בת מר' הוד אב"ד
דק"ק אמשטרדאם."

פ). הר' צבי בר' ישראל פיאסקר. היה פה פרנס ומנהיג העדה
בזמן הגיט יצחק הלוי, ויהי מוקיר ודחיל מרבנן, לבנו הר' משה לקח
לאשה את הצנועה מ' מאליה בת הג"מ יצחק הכהן האבד"ק פינטשוב,
אחיו ורבו של בעל כתר כהונה, — ובזיווג שני לקח אותה לאשה הג"מ
יצחק מיוזלש האבד"ק קאמניץ מחבר ס' חוסן ישועות, והיא הולידה לו
את הג"מ דובעריש מיוזלש הנודע — ולבנו השני הר' אליהו נתן לאשה
את הצנועה מ' טויבא בת הג"מ יעקב הלוי האבד"ק וואלבראם, שהיה
באחרית ימיו ראב"ד בעירונו, כאשר נביא הלאה. —

והנה ספר לי נכדו אא"ז אשר שמו בקרבו ה"ה מ' צבי הירש
פיאסעצקיא בשם זקני דורו מתהלוכותיו בקדש אשר על כן קנה לו שם
עולם, ומזכרת תהלה לעד, בעת נהגו ממשלתו פה קרה מקרה זה, שני
נוצרים שודדי לילה גנבו מבית תפלתם כלים יקרים, הכמרים חקרו ודרשו
היטב והנה נודע למו משני בני אמונתם אשר שלחו ידם בהחסרון, ויתנו
אותם ככלא, וכאשר שאלו את פיהם מי הסב אותם לעשות הדבר הרע?
ענו ואמרו כי בעצת שני יהודים מתושבי העיר עשו השערוריה, כשמעם
הדברים האלה הלכו עמהם השוטרים אל רחוב היהודים, ויפגעו בשני
יהודים גדולי הקומה, ויגידו חיש מהר להשוטרים כי המה אשר הסבו
אותם לשים התפצים בצלחתם, גם קנו מהם כל אשר לקחו. עד מהרה
לקחו השוטרים את היהודים הנקיים האלה וישימו אותם במשמר, והדבר
יצא מבית משפט הגבוה להרוג אותם בחרב ולכלותם מעל פני האדמה,
ושללם לבז; הדבר יצא נכתב ונחתם בטבעת ראש בית המשפט, ויבואו
נשי היהודים לבית פרנס העדה הר' צבי הנ"ל בככי וזעקה גדולה ומרה,
ויבקשו ממנו להביט בעין חמלה ותנינה על עולליהם וטפיהם, וכי חפו
בעליהם מכל פשע, וחטאה אין בידם, ומדוע ישפך דם נקי? — הדברים האלה

(36) כן נחרת על אבן המצבה. ובפנקס הח"ק (דף ש"ו ע"ב) נרשם שנפטר ביום

ב' ט' סיון.

היוצאים מקירות לבות הנשים נכנסו ללבנו, ויתן להם און קשבת, ויסע אל המלך סטאניסלב אוגוסט פוניטובסקי (Poniatowski) (37) וידבר לפניו דברים נמרצים, ובמרוצת דבריו הגיד לו שהוא יוכיח צדקת היהודים, וכי אין עוללה בידיהם! כשמוע המלך הרחמן הזה דבריו השיבו בטוב טעם ודעת שאם יכרר וילכן הדבר, או אז יעשו להגנבים אשר דמו לעשות ליהודים, ויסע ה' צבי לביתו עירה קראקא, ויקח שני יהודים בדמות ובתבנית היהודים אשר ישבו במאסר, ויושיבם בבית המשפט, אחרי כן הוציאו להגנבים ממאסרם, וישאל אותם ראש בית המשפט: הידעתם היטב כי הם המה היהודים אשר היו בעצתכם?

כן, כן! — ענו הגנבים — ידענו אותם כי הם המה אשר היו בעצתנו!

היכולים אתם לשבע? — שאף אותם ראה"ש —

כן! יכולים אנחנו לשבע שבועה אמן — ענו ואמרו הגנבים — וישבעו, אז נגלה לעיני השופטים צדקת היהודים כאור הבקר, וכי אך שקר טפלו עליהם שונאיהם, וישלחו את היהודים לביתם לשלום, והגנבים העבירו תחת השלח. כאשר דמו לעשות ליהודים, ויכתבו את המאורע אל המלך פוניטובסקי הנ"ל, ויקח הדבר בספר דברי הימים לפני המלך, והמלך בעצמו קתב קתב אל הפרנס ה' צבי פיאסקר כי מן היום ההוא והלאה לא יקרא שמו פיאסקר רק — פיאסעצקיא (Piaseckie) ובשם הזה יקראו נכדיו ויוצאי תלציו צאצאי מעיו החיים אתנו, ואצלם שמור הכתב הנ"ל למוכרת נצח. וימת הפרנס ה' צבי דאבון לב מכיריו ומוקיריו בעצם ימיו, והשאיר אחריו הון תועפות מטילי ונטיילי כסף ומכמני זהב אין קצה, ויעמידו מצבה על קברו אשר ספרה מקצת שבחו, ובארך ימים נשברה המצבה, ויעמדו מצבה חדשה על מקום אשר גוו טמון, ועליה תרות:

„פ"נ איש כשר וישר ה"ה ר' צבי הירש בהמנוח ר' ישראל פיאסקר ז"ל, י"נ ביום וא"ו עש"ק כ"ב אדר תקנ"ה לפ"ק.“

פא). ה'ר' שמואל ב"מ רפאל. רב גדול, מופלג בתורה ובחסידות ולא הלך ד' אמות בלא תורה" (פנקס הח"ק דף שיי"ב ע"ב). נפטר שנת תקנ"ט, ומצבתו תהגה נכאים על:

„הילל ברוש כי נפל ארוז שר וגדול בישראל, אבד חסיד מן הארץ סיני ועוקר הרים קדוש ישראל, כי נאמן שמואל

37) המלך הזה מלך משנת 1764 (תקכ"ד) עד 1798, ויהי איש יקר רוח, איש מנוחה, ויאהב מאד את היהודים אשר חסו בצל כנפיו, ויפרוש עליהם כנפי רחמי וחסדיו ויביט עליהם בעין המלה והניגה, ובשנת 1776 קרא דרוו ממם הגלגולת לכל איש יהודי אשר יכתוב ידו לעבוד עבודת האדמה (ראה Rosprawach o Żydach Czackiego § IX) וכן הוקם על על פי פקודתו בית דפוס להדפיס ספרים עבריים בעיר הוראדנא, שנת תקמ"ט.

לד' מיום הולדו לא מש מאהל תורה מעורו ההיג חובב
המפורסם מ' שמואל בהרבני מ' רפאל י"ג בקו"ט 4
אייר תקנ"ט.

(פב). הג"מ יוסף בהג"מ משה אבד"ק פילץ. הרב הג"מ יוסף נולד
לאביו הרב הגדול החרוף המפורסם צדיק תמים היה כדורותיו המנוח
מ"ה משה (בשער ס' מעשה חשב), באחת מערי פולניא בראשית המאה
החמשית, וה' חננו בהבנה טובה ובשכל וך וישר ונתקבל לאב"ד בעיר
הקטנה פילץ בפולניא, ואחרי ישובו שמה שנים אחדות על כסא הרבנות,
המק ועבר משם ויבחר את עירנו לשבת בתוכה, בשנת תקל"ט. כבר בא
על החתום בחברת דייני עירנו ומנהיגיה על פנקס תקנות הח"ק, אשר
היה למראה עיני בכ"י, ויתעלם. פה הרבה באהבתה של תורה עם הרבנים
המצוינים בבי דו"ר, גם הפיץ פה מעינותיו החוצה בלמדו עם תלמידים
רבים המקשיבים לקולו, ויוציא בשנת תקנ"ו לאור את ספרו "מעשה חשב"
(ד' לבוב תקנ"ו) על מסכת בב"ק ומס' שבועות לבקשת רבים, וביותר
חברים ותלמידים המקשיבים לקולי, המה הרהיבוני להפיץ מעינותי החוצה"
(בהקדמתו למס' שבועות), ועל ספרו זה נתנו מהודם גאוני דורו
המפורסמים ונודעים לשם, והג"מ אברהם יצחק הכהן האבד"ק פינשטוב (38)

38) באשר ידעתי גם ידעתי כי הערותי אשר סדרתי בס הרבנים אשר כהנו פאר
במקומות שונים יביאו תועלת רבה לדורשי קדמוניות אמרתי לסדר פה רבני עיר פינשטוב.
הרב הראשון הנודע לנו שהרבניץ שמה תורה בתור אב"ד הוא הרב הג"מ שמואל צבי
הורץ בן הג"מ ויאל סריקיש מחבר ס' בית חדש (כ"ח). וישב שמואל על כסא ממלכתו.
ויקה בידו רסן הממשלה, וינהל בצדק ובמישור את עדתו משנת שפ"ט. ויהויק במשום
מים העינים הם מימי ים התלמוד, אשר כפי הנראה מתשובותיו הרבות והוקרות שנה בו
(ראה שו"ת נאונים בתראי ס' י"ט כ"ח). ואחד המיוחד מבית דינו היה הג"מ מנחם מענדל
שטנגן, אשר נדפסו ממנו תשובות רבות נפרדות (שם ס' כ"ט משנת השמ"ם. ס' מ"ה.
וכן נדפסות ממנו ב' תשובות בשו"ת ב"ח החדשות ס' ס"ד. פ' ובאחרות ימיו היה אבד"ק
פריעמיסלא ושמה הסכים שנת ת"ד על ס' דמשק אליעזר על מס' חולין. והיו בשנת ת"ו
לקח ה' ממנו את כבודו ומרים ראשו. הוא אביו היקר נעדר, ונקרא לשמים מעל, ויתמר בנו
זה בכבודו, וידפס את ספר אביו עד תומו, ויכתוב בראש הספר הקדמה יקרה, גם שיר
נהי אשר קנן ברוח נשברה ובמר נפשו, על נפש אביו המתלוננת בצל שדי. במרומים
שמה. ואחרי זמן מה העלתה גם נפשו אבר השמימה, וגוו הָמָן בעפר, ובנורו עשרת
תפארת הרבנות וצפירת תפארה. הכתר הג"מ יצחק בר' ישעיה כ"ף, אשר בא על החתום
בשו"ת צמח צדק (ס' מ"ב) בשירותא דעגונא. ולתוגת לבב אנשי עדתו לא האריך ימים
על ממלכתו, כי בשנת תט"ז, צעקו מרה— על "הלכה— צדיק חסיד ארו בלבנון אדיה התורה
חמדת ישראל כלי הקדש נזר ועטרה" (ראה עה"צ צד 179). ונתקבל תחתיו למלא מקומו
הגאון הגדול הנודע מ' ליב ציניץ, שישב בעת ההוא על כסא הרבנות בק' העלישוא— ניסו
של הג"מ אהרן תאומים האבד"ק קראקא מחבר ס' מטה אהרן — נדפס ד"ת בשמו בס'
ברכת שמואל (פ' בראשית, צו. שופטים). די משה (על המ"ד). כרתי ופלתי (ס' צ"ז).
וינוע ויאסף שמה אל עמיו בשנת תמ"ב אחרי ישובו שמה בתור רב רבות בשנים, ויבא
אחרייו לשבת על כסאו הג"מ שאול קאצינעלבונין, שהיה בעת ההוא אבד"ק העלמא. ויהי

מחבר שו"ת כתר כהונה, והג"מ אריה האבד"ק משענסטחוב כינו אותו, בהסכמתם, בשם „מחותננס“. וראיתי להעתיק פה תכן דברי הג"מ יצחק הלוי האב"ד מפה בהסכמתו שמה, אשר ז"ל: „אפס הלום ראיתי, את זה חזיתי, כבוד הרב המאור הגדול החריף המופלג מו"ה יוסף נ"י אב"ד דק' פילץ דין רפש מבית מותבא אחד המיוחד מבי דינא רבא דידי,“

כאשר ישב שם שקט ושלאנן על כסאו, נבחר מקהלת קראקא בתור מבורר לשבת בין רבני הועד, כי לא היה לה בזמן ההוא רב אלוף לראשה, והסכים בשנת תנ"א על ס' בית הלל על יוד (ד' דיהרנפורט), ובשנת תנ"ב בא בהסכמה בועד וערסלאב על ס' נפתלי אלה שלוהה (ד' פפד"א תנ"ב), וכאשר נבחר אחרי זמן מה לרב אב"ד בעיר בריסק דליטא, מלא מקומו בפנימשוב הג"מ אשר ענו"ל — חותן הג"מ יהושע העשיל האבד"ק טרלא — ויבא שם בהסכמה על ספרים רבים, ובתוכם על ס' זרע בורך שלישי, ברית שלום עה"ת (ד' פפד"א תע"ח), מסגרת השלחן (ד' ברלין תע"ג), ותשובה אחת נדפסת ממנו בשו"ת שבות יעקב (ח"א ס' ק"ז), ובראש התשובה כתוב לאמר: „העתק תשובת ש"ב אב"ד ור"מ דק"ק פינשטוף, ויגוע וימת, ויבא לשבת, שמה, על הכס בחזקת אבהתא הג"מ נפתלי הירץ, בהג"מ ל"ב צינץ הג"ל, ונדפס ממנו ד"ת בס' אבני שהם עה"ת (פ' נח ס' י"ג) ובס' משנת ר' אליעזר פ' תצא, ומצאנו מאתו הסכמות על ס' ברכת יעקב (ד' לבוב תקמ"ז) מיום ב"ך אייר תע"ט, ועל ס' דמשק אליעזר עה"ת משנת תפ"ב, ועל כסאו ישב אחריו הג"מ יוסף (פנקס הקהל פה דף רמ"ט ע"ב) — אחי הנאונים מ' יצחק אייזק האבד"ק טארנאוו, ומ' דוד שמואל שמעלקא האבד"ק קראקא — בהג"מ יהודה ל"ב האב"ד בקהלתנו, ואחריו מלא מקומו הג"מ שלמה מחבר ס' יקדל שלמה (ד' ליווארנא תקי"ב), חתנו של הג"מ יהושע פי"בל תאומים, והוא עמד בימין הג"מ יהונתן אייבשיץ בעל אורים ותומים בדבר מריבתו עם הג"מ יעקב עמדון, כנדפס בס' לוחות העדות (ד' אלטונא דף ג"ד ע"א), משמה נבחר להיות אב"ד בעיר שדה-חדש (כמבואר בהסכמתו לס' ברכת יעקב) ונבחר לרב בק"ק פינשטוב הג"מ יצחק כ"ץ, אחיו ורבו של הג"מ יצחק אברהם מחבר שו"ת כתר כהונה, ויבא שמה בהסכמה על ס' הארוך מהגאון בעל ש"ך (ד' ברלין תקכ"ז), ואחריו מותו נתקבל תחתיו לאב"ד הג"מ גבריאל שהסכים על הש"ס ד' נאווידוואהר בין גאוני הזמן ההוא ביום טוב מרחשון תקמ"ז, וחתם א"ע: „הק' אברהם גבריאל חונה פה ק"ק פינשטוב, ונזכר גם בשו"ת כתר כהונה (ס' ע"א), אחרי מותו הרביץ שמה תורה בתור אב"ד ור"מ הג"מ יצחק אברהם כ"ץ מחבר שו"ת כתר כהונה, וכפי אשר יספר לנו בהקדמת ספרו זה היה בראשונה אב"ד בעיר ראקוב לבקשת חותנו הגביר הר' יצחק מיוזעפוף, משם נקרא לכהן פאר בעיר סטאבניץ, ומשמה נתעלה לשבת על הכסא בפנימשוב, ובמשך זמן ישבו שמה על כס הרבנות בא בהסכמה על ספרים שונים ובתוכם על שו"ת אבני קדש בשנת תקס"ב, ועל ס' מעשה חשב שנת תקנ"ה, ונזכר בת' ר"ע איגר (ס' פ"ז), וחתנו לוקח בתו מ' אסתר היה הג"מ אלעזר מחבר שו"ת שמן רוקח, שערי דעה, ועוד ספרים רבים, והרביץ תורה בהרבה קהלות (ראה שו"ת שמן רוקח ח"א ס' ל"ג), ואף הוא זכה לבן גדול מופלא ומופלג בתורה הוא הג"מ בנימין וואלף האב"ד קעלין מחבר ס' שערי תורה, חתנו של הג"מ יצחק אייזק האבד"ק אשפצין ונאמן דד"א, אחרי מות הג"מ יצחק אברהם הג"ל נקרא הג"מ זאב דוב כ"ץ האבד"ק שטעקטשין (ת' ברית אברהם חאה"ע ס' צ"ג), לשבת על כסאו אחריו, וישב שמה שנים מספר, ועל מקומו נבחר הג"מ אריה ל"ב אב"ד, אלה הם רבני עיר פינשטוב אשר האירה הארץ ממכבודם.

כת הגבוה היושבים על מדין בקהלתנו המפוארה, הלא מאז ידעתי את האיש ואת שיחו חרב פיפיות בידו חגור תרבו על ירכו ומשיב מלחמה שיערה, ויהי ה' את יוסף אסף דעת והשכל ברוח בינתו, ויחשוב עליהם מחשבת מעשי חשב להפיץ מעיניו ולשלוח על פני חוצות חצי תבונתו, ידעתי כי יצהלו לקראתו מעמקי העיון אשר קשתם במלחמה של תורה דרוך, גיל ישישו כי ימצאו אשר אותה נפשם דברי חמודים מעשי חידודים בתלמוד ערוך, האמנם לא נתנוני הזמן לעיון בכל דבריו, ולעבור בכל בתרי אמריו, החלק יעיד על הכל והמעט אשר בחנתי ראיתי כי אדני הדברים בנויים על קוטב התבונה, מן ההשכל ודעת נגזרים, כו"ו וחזו אסדהותא דגברא רבא דקא מסהיר עליה. —

בשנת תקמ"ו בא הג"מ יוסף על החתום על החרם נגד החסידים (קדמוניות צד 64), ובשנת תק"ס גוע ויאסף אל עמיו, ובפנקס הח"ק (דף שי"ד) כתוב אדותו: „הה"ג ר' יוסף בר משה התן ר' מאירל סופר אבד"ק פילץ בעהמ"ס מעשה חשב מת י"ג אייר תקסמ"ד. ועל מצבתו נרשם כזאת:

„פ"נ הרב הגאון הגדול המפורסם מ' יוסף אבד"ק פילץ
בעל המחבר מעשה חשב נפטר בש"ט בשנת תק"ס.

פג). הר' אפרים במ' יהודה הלוי מברלין, אשר תשובה ארוכה אליו ערוכה בשו"ת כתר כהונה (סי' ל"ז), וז"ל: „נשאלתי מכבוד הרבני המופלג החריף והשנון מוהר"ר אפרים בכבוד הרבני המופלג המפורסם בתורה וביראה מוהר"ר יהודה הלוי מק"ק ברלין יע"א, ובפנקס הח"ק פה (דף שי"ח) כתוב עליו: „הרבני המופלג החריף והבקי והחסיד מו"ה אפרים מברלין נפטר י"ד מרחשון תקס"ג, והוא אחי הר' יחיאל הנ"ל. וזה חרות על מצבתו:

„פני ציון זעף... אפרים זה עופף כבודו, ארח
לחברה. . וברוב תבונתו עשה... בתום ומישור התהלך
מעודו, קורא על השמים הודו, ויסגור בעדו, הרב
המופלג החריף מ' אפרים בהמנוח מ' יהודה הלוי ז"ל
מברלין י"ג יום ג' י"ד מרחשון בשנת... ג'... ינו איך אמגנך
אפרים לפ"ק.

פד). הר' גבריאל במ' סיני, אשר התם א"ע בכל מקום בשם „גבריאל מקראקא, היה חד מבי די"ר פה, ויבא גם הוא על החתום בין החתומים על החרם נגד החסידים בשנת תקמ"ו (קדמוניות צד 64), ובפנקס תקנות הח"ק פה מצאתי התימתו משנת תקל"ט, ומזה אראה שהיה פה דינא שנים רבות בערך שלשים שנה, ואבן מצבת קבורתו תאמר כי:

„בוה ארון הקדש נגנו גברא רבה צנא מלא ספרא ובקי
בהיות אב"י ורבא, מו"ה גבריאל דינא דקהלתנו
בהרבני מ' סיני זצ"ל י"ג יום כ"ה מרחשון שנת
תקס"ה לפ"ק.

פה). הר' יהושע במ' חיים כ"ץ רש"ד. (הנ"ל בס"י ע"ו.) נטע נעמן

הוטר מגזע הג'ים שכנא כ"ץ חתן בעל מגיני שלמה נפטר שנת תקס"ה,
וזה הרשום על מצבתו:

„פ"נ הרבני הנגיד המפורסם מו"ה יהושע בהמנוח מו"ה
חיים כ"ץ זצ"ל שלשלת היוחסין מגזע הגאון מ' שכנא
כ"ץ זצ"ל ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ
ביושרו בעקבות אבותיו הלך וגדול נהנה מיגיע כפו
עד יום מותו י"ג בשיט ג' אייר תקס"ה לפ"ק.”

פז. הר' שלמה זלמן כמ' משה רוויש. דיין מצוין בעירנו, ובפנקס
הח"ק (דף שכ"ז) כתוב על אדותו: „יא א"נ הרב הישיש והזקן המופלג
החריף והבקי בכל תדרי תורה והרביץ תורה בישראל המפורסם הגדול
בכל תפוצות ישראל הדיין המצוין דפה כבוד מ' שלמה זלמן בהמנוח מ'
משה זאטערר הנקרא ר' זלמן רוויש. וזה חקוק על אבן מצבת קבורתו:
„איש קן תכלית מלא חכמה ותבונה, להבין ולהורות
ברוח דעת ובינה, מורה דיינא חכמתו בחוץ תרונה,
דעת שפתיו נופת צוף תטופנה, הרב הגדול חריף ובקי
מו"ה זלמן בהרבני המפורסם מו"ה משה זצ"ל י"ג י"ג
אייר תקס"ה לפ"ק תנצב"ה.”

פז. הר' שמעון כמ' שמואל זיינוויל. רופא מק"ק פראנקפורט דמיין,
תורני ואיש כשר וישר, והלך בתמימות כל ימיו. וזה נוסחת ציון
מצבתו:

„פ"נ הרב המופלג הרופא מומחא מיו שמעון בהרבני
המופלג מ' שמואל זיינוויל זצ"ל מק"ק פפ"ד והלך
בתמימת כל ימיו עם עניי ואביוני חולים בני ישראל
ונפטר בשיט י"ד ניסן תקס"ט לפ"ק.”

פח. הר' יהודה ליבר כמ' בנימין קראנענאנדא. מגזע בעל שו"ת
משאת בנימין, נולד בראשית המאה הששית לאלף הנכחי בעירנו קראקא,
עיר מגדלת גבורים, בתורה, ומלומדי מלחמה, שיודעים ללחום במלחמתה
של תורה, בימי שחרותו שתה לרויה סמעין תורת הרב הגאון הגדול מ'
רפאל הכהן שהיה אבד"ק אה"י, מחבר שו"ת ושב הכהן וס' תורת
יקותיאל (39), ויהי לגפן אדרת, כי תננו ה' בשכל זך וישר ויהי חריף גדול

39 הרב הגאון מ' שאול מחבר ס' כסא דהרסנא הו"ל ספר מצפה יקתאל כולל
השגות על ס' תורת יקותיאל, ובהבור זה גרס לעצמו רעה גדולה, כי משך עליו ע"י זה
מחלוקה עצומה ושגאה כבושה מגאוני הזמן ההוא (ראה בסו"ס קריה נאמנה צד 295),
ובתוכם היה הגאון מ' מרדכי בנעט האבד"ק ניקלשבורג אשר לבש בגדי נקם תלבושת
ועט כמעיל קנאה גדולה וערוך מכתב ארוך להג'מ הירש האבד"ק ברלין — אבי הר'
שואל הנ"ל — בשצף קצף ובחמה שפוכה, נדפס בשו"ת פרישת מרדכי (ס' ה') וראה
בתולדתו מבנו ר' אבריל צד ל"ג, גם דייני אלטונא והאמבורג יצאו אז לקראתו בחרם
ושמתא בקנאם את קנאת מורם ואלוף עירם, ולכן יצאו אחרי כן עוררין על הספר בשמים
ראש אשר הו"ל על שם הרא"ש עם הגהותיו (ד' ברלין תקנ"ב) באמרם, כי הוא כלו יצא
מעטו עט סופר מהיר אשר כון בכונה יתרה למן כלשון וסגנון הרא"ש ובאמת הוא מזויף.

ומפלפל סיני ועוקר הרים, אחרי זמן מה טלטל טלמלה גבר וישב הנה לעיר מולדתו, ונתקבל עד מהרה לדיין הגדול, ומלבד זאת היו נחתכים על פיו כל דברי הצבור, אחרי כן קבע פה בעירונו ישיבה גדולה, ומכל אפסים נהרו אליו המונים המונים לשתות בצמא את דבריו ולשמע ממנו דקה, והוא סקל למו מסלול ודרך בעומק ים התלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים, ויראה אותם פנים מסבירות, כי על כל שאלותיהם וספקותיהם השיב להם נכונה בעומק שכלו הכביר, כי למודו היה תמיד בעיון רב להעמק עומק ההלכה כחד מן הראשונים, אשר על כן יצא שמו לתהלה בשם ר' ליבר חריף מקראקא, וכפי אשר ספר לי זקן אחד היה תמיד שגור בפי תלמידיו לאמר: "מי שלא שמע למוד ר' ליבר לא שמע למוד מימיו". ומישיבתו הרמתה יצאו גדולים אנשי השם, ומורה גם הם יורו, היה הגאון הנודע מ' ברוך תאומים פרענקל מחבר ס' ברוך טעם וש"ת עטרת חכמים האבד"ק לייפניק, וכפי עדותו כספרו (עטרת חכמים תאה"ע סי' ט"ז) היה רבו "גדול שבחריפים", הג"מ יעקב הלוי האבד"ק וואלבראם (אשר נדבר על אדותו הלאה) ואחיו הגאון הנעלה והחריף העצום מ' יוסף הלוי האבד"ק זבאראף, במדינת הגר, וכל הרבנים מיושבי על מדין פה כדור שלפנינו היו כלם מתלמידיו (ראה כי היא דף כ"ד). —

הג"מ ליבר השאיר אחריו ברכה חבור גדול ומאד נעלה בחריפות ובקיאות כהרבה סוגיות הש"ס, והמה בכתובים ת"י נכדיו יוצאי חלציו פה. וזכרו מצאנו בשו"ת ברית אברהם (תאה"ע סי' ק"ה, ותו"מ סי' י"ז), ובפנקס הח"ק פה נכתבו עליו תארים אלו: "הרב הגאון החריף המפורסם בכל העולם רשכב"ה הצדיק והעניו כבוד מ' יהודה ליבר דיין מציון דפה בר בנימין זצלה"ה וחתן המנוח מ' ליב הנקרא ר' ליב ר' זיינוועלש". ומצבתו אמריה תאמר:

„בזה הארון נגנו מקור החכמה, נשאר בעיר שמה, כי פנה יהודה פנה הדרה, התלמידים ייתפתו יפרשו כפיהם, כי נוטל נזר ראשיהם, איש תבונות קולע אל השערה, הרב הגאון המפורסם העמיד תלמידים רבים והרביץ תורה, בישראל גדול שמו, עוז ותושיה עמו, מו"ה יהודה ליבר שר התורה, כהרבני המנוח המפורסם מ' בנימין זצ"ל נפטר בש"ט יום ב' י"ד טבת תקע"ב לפ"ק.".

פ"ט. הר' חנניא ליפמאן כמ' אליהו מייזלש. גדול בתורה, דיין מציון פה, והאיר עולם בתורתו ולא הלך ד' אמות בל"ת החריף והבקי בנגלה ובנסתר" (פנקס הח"ק דף של"ה), ומצבתו תקונן:

„הלילו הה ליום צרה ועברה, כי נשבר מטה עוז מקל תפארה, איש קדוש צדיק וישר מחכמי חרשים שקד על דלתי התורה בנגלות ונסתרות, תורת אמת היתה

וכ"כ גברה עליו המחלוקה עד אשר אנשי ק"ק ספד"א דחו אותו מכסאו. ויהי מכרה לעוזב את העיר ויהי נודד והלך בגולה. מעיר לעיר עד באו לעיר לאנדאן ותדביקתהו מחלה עזה ויגעו ויאסף אל עמיו כ"ג מרחשון תקנ"ה לפ"ק (העורבים ובני יוגה מהה' דר' כרמולי צד 40).

בפיהו ל'הבין ולהורות, הרב המופ' הותיק ונבון לחשים
הריף ובקי בחדרי תורה מ' חנניא ליפמן מנורה טהורה,
בהרב מ' אליהו מייזלש בנן של קדושים י"נ ת'
טבת תקע"ב.

(צ). הר' נח אלעזר בהר' דוד לעוענעלמ, מופלג בהוראה, וחד מבי
דייר פה, ויבא על החתום על התרם שכתבו נגד החסידים בשנת תקס"ו
(קדמוניות 64), גוע ויאסף אל עמיו זקן ושבע ימים, וזה חרות עלי
ציון קבורתו :

„פ"נ ה"ה הרבני מ' נח אלעזר הלוי שעסק בתורה
והורה הוראות בישראל בהמ' הרבני המופלא הירא את
ד' מרבים הראש ביד זקן ונשוא פנים מ' דוד סגל זצ"ל
י"נ בש"ט יום ש"ק ד' שבט תקע"ב לפ"ק.”

(צא). הר' בצלאל בהר' הלל דיין, ראש ומנהיג הקהלה פה, נלקח
מתנו כפתע פתאם, עפ"י עדות מצבתו אשר זה נוסחה :
„... והציבו דך ציונים על ראש ומנהיג ונשוא פנים
גזבר ואמרכל וגבאי צדקה, בשבת קדש כשרצה לילך
לכית התפלה נפל עליו פחד ובהלה ופתאום יצאה
נשמתו כנשיקה הרבני הנגיד מ' בצלאל בהרבני המופלג
מ' הלל דיין זצ"ל י"נ י"א כסליו תקע"ב לפ"ק.”

(צב). הר' יצחק בהר' יואל. חתנו של הנגיד והקצין מ' נחום רצ"פ
מפה (הג"ל בסי' ע"ד), היה פה חד מביא דייר, ותשובה אליו ערוכה
בשו"ת ברית אברהם (חי"ד סי' מ"ט) ובראשה כתוב לאמר : „לק"ק
קראקא לכבוד הרב המופלא ומופלג המשלם במעלות ובמדות העדני
העצני כ"ש מפארים מ' יצחק נ"י חד מדיינים מומחים ומובהקים דק"ק
הג"ל הנקרא בפ"כ ר' איצקל ר' נחום'ס. ובפנקס הח"ק (דף של"ח)
כתוב : „אינ' הרבני המופל' המאה"ג צמ"ס כבוד מ' יצחק איצקל בן הרב
המאה"ג מ' יואל אבד"ק לעלוב דיין מצוין דפ"ק נוי"נ כיום ד' כ"ז טבת
תקע"ג. וזה חרות על מצבת קבורתו :

„פ"נ הרבני מ' יצחק בהרב הגאון מ' יואל אבד"ק
לעלוב חתן הנגיד הקצין הרבני מ' נחום הנקרא ר' נחום
בר זעליג ז"ל, נפטר... שנת תקע...”

(צג). הר' בעריש בהר' יצחק אברהם כ"ק. זה האחרון חבר שו"ת
כתר כהונה (ד' זאלקווא תקס"ה) והוא בן הגאון הנודע מ' דובעריש כ"ק
האבד"ק אפטא הנזכר בשאי"ת יעב"ץ (חי"ב סי' י"ב) 40), בהרב הגאון

40) בעיר אפטא כבר הרביצו תורה מקדם קרמתה וישבו בה כסאות למשפט גאונים
אדירים וא"ו, כמו הג"מ יעקב היילפערן שהיה שם בערך שני"א (סה"ד). ואחריו מלא מקומו
הג"מ ישראל איסר בני שמחה בוגם תלמידו של ה"ה. ונזכר בשו"ת גאונים בתראי (ס'
ל"ט) ות' ב"ה החדשות (ס' כ"ה). וכאשר נתעלה משמה לר"מ בק"ק לבוב נתמנה במקומו
באפטא הג"מ אליהו קלמנקש (ראה אנשי שם צד 28). ואחריו נתעטר בעטרתו הג"מ אליעזר
אשכנזי איש צבי מחבר הס' דמשק אליעזר על מסכת חולין, ויבא שמה בהסגמה על ס'

מ' יצחק כ"ץ המו"ל ס' גבורת אנשים, בן הגי"מ משה כ"ץ אשר הו"ל הספר נקורת הכסף עם הגהותיו (ד' פפד"א תל"ט), בהגאון הנודע מ' שבתי כ"ץ מחבר ס' שפתי כהן, בן להגאון מ' מאיר כ"ץ מחבר הספר גבורת אנשים שהיה אב"ד בעיר מאהליב, בהג"מ משה כ"ץ שהרביץ תורה בתור אב"ד בעיר דאנהויוען אשר במדינת בייערן. — זה שלשלת יחוסו של הגי"מ דובעריש כ"ץ הנ"ל הנולד לאביו הגי"מ יצחק אברהם בעיר סטאבניץ,

פירוש על המסורה בחברת הגאונים בעל תו"ט והגי"מ העשיל בשנת ת"ט (הקד"ש), וכאשר נסע משם ויפלט נתיב דרכו לעיר הקדושה וירושלים תוכב"א נבחר לאב"ד בעיר אפטא הגי"מ אבינדור קרא חתנו של הגי"מ יונה תאומים, וכאשר נתעלה משמה לאב"ד זר"מ בעיר גלוגא (ויבא שם בהסכמה על ס' שפתי ישנים, ד' אג"ד ת"ט, וחתם א"ע): נאם המרוד אבינדור בן לא"א החסיד מהר"ר שניאור נקרא וייבש ולה"ה חונה לע"ע פה ק"ק גלוגא. נכתר בכתר האב"ד מעדת אפטא הגי"מ יצחק בר זאב, וכאשר נתקבל משמה לאב"ד בעירנו נתקבל הגי"מ יהושע — בהגי"מ מאיר האבד"ק קרעמניץ — חתנו של הגי"מ יעקב ציומר מחבר שרית בית יעקב (בהקדמת ס' מצמיה ישועה) לאבד"ק אפטא, והרב"ד היה שם הגי"מ אריה ליב בהגי"מ יצחק הנ"ל ומובאו ד"ת בשמו בספר "ידי משה" בזה"ל: שמעתי מפני נ"סי האלוף המרוסם מוהר"ר אריה ליב בן הגי"מ יצחק אב"ד בק"ק קראקא (שה"ש רבה אות א). אחרי כן היה שם האב"ד הגי"מ מרדכי בן הגי"מ נתן נטע כ"ץ (שהסכים שנת ת"ה על הש"ך ז"ד), האבד"ק אוסטרא, כי נקרא מראשי ומנהיגי ק"ק אפטא ממכון שבתו ק"ק אמסטיבווה (אשר בא שמה בהסכמה על ס' מגדל דוד בשנת תג"ל) למען יכהן פאר בעדתם וכו' על החתום במשך זמן ישובו שם על הכסף על ס' חלק שמעון (ד' פראג תמ"ז) בשנת תמ"ו וד"ת מובאו בשמו בס' אבני שהם. אחרי מותו נתמנה במקומו הגי"מ שאול בהגי"מ העשיל כמבואר בהסכמתו על ס' נחלת יעקב, ועוד על ספרים רבים, וכאשר נסע משם נתקבל במקומו הגי"מ מאיר בר בנימין וואלף, וגם הוא בא שם בהסכמה על ספרים שונים (ראה לדוגמא בס' אנשי שם צד 284) ויעזוב גם הוא אחרי זמן מה את העיר אפטא ויקבלו עליהם לרב את הגאון מ' יצחק לאנדא, יליד העיר הזאת, ביום י"ט שבט תע"ט, ויבא בהסכמה על ס' דרש משה עה"ת בשנת תפ"א, ואחיו הרב מ' יהודה (אבי הגאון בעל נודע ביהודה) ישב בשנה ההוא בין רבני העיר בריטשויוואהל והסכימו שם על ספר דמשק אליעזר עה"ת, וכאשר נתקבל הגי"מ יצחק הנ"ל לאבד"ק זאלקווא נבחר לרב באפטא הגי"מ דובעריש כ"ץ (הנוכח בשאילת יעב"ץ ח"ב ס' י"ב, הו"ל הגי"מ יעב"ץ בסוף תשובתו: וכאשר שמע ר' בעריש דבר הנ"ל הודה ואמר שיפה כונתי האמת בדעת הרב זקנו כי יש בידו ספרו על הטור ז"ד שבו ביאר דבריו (המובאים בקצרה בש"ך שעל הש"ע) כדברי ממש והוא רצה לחקור אותי אם ירדתי לסוף דעתו של הגדול זצ"ל, ע"ל). בן הגי"מ יצחק כ"ץ מו"ל הס' גבורת אנשים, ואלה דברי בנו הגי"מ יצחק אברהם כ"ץ בספרו שו"ת כתר כהונה (לפני ס' ע"ט) לפני חלוקא דרבנן מאביו בסוגיא דקציצה: בשם כבוד א"א מו"ה הגאון המפורסם החריף הגדול מ' בעריש כ"ץ שישב על כסא הוראה בק"ק אפטא ושם שקעה שמשו שלא בעונתה ונפטר בחצי ימיו וגדל חריפתו וצדקתו א"א לבאר שהוגד ביום מותו שחידש מאה וחמשים חלוקא דרבנן ושאר חדושי תורה לאין מספר וכלם לא היו נרשמים בכתב ובעת הזאת הייתי צעיר לימים ולא זכיתי להנות מאורו והרבה חדושים היו אצל תלמידיו שהרביץ תורה בישראל וכמה תלמידיו המה גדולי דורנו, וחד מתלמידיו נתן לידי האי חלוקא דרבנן אך ברבות הזמן נמחקו הרבה שורות, ע"כ. וישב אחרי כן כסאות למשפט בק"ק אפטא הגי"מ משה

מימי שחרותו הגה בתורת ה', ובה שם כל מעינו וכל רואיו הכירו בו בהשקפה הראשונה כי הוא זרע בירך ה', כי בוצין בוצין מקטפין^ג גמרו חז"ל אומר, ואמנם לא מראות שוא חזו כי הוא הצליח בלמודו ויעש חיל בתלמוד ומפרשים, בפוסקים ראשונים ואחרונים, ועדת ראקוב — העיר אשר כהן בה אביו פאר — בחרה אותו לאב"ד, ותשם עטרת תפארת הרבנות על ראשו, וישפוט את עדתו בצדק ובמישור, וכל הדבר הקשה ממנו התייעץ עם אביו הזקן, כי זקני ת"ח כל זמן שמזקינים חכמה נתוספת בהם, ואביו השיבו בטוב טעם ודעת, וז"ל בראש תשובה אחת אשר השיב לו (כתר כהונה סי' מ"ו) : נשאלתי מכבוד בני ידיד נפשי הרב המאור הגדול החריף המפורסם מו"ה דובעריש כ"ץ נ"י האבד"ק ראקוב. מעיר ראקוב נתקבל לאבד"ק פאטשנוב (שם סי' ל"ז ובפנסק הח"ק פה) ושמה הרביץ תורה ותרופו היקרים העלה על ספר, והוא ספרו הגדול ומאד נעלה אשר הניח אחריו בכתובים (ראה הקדמת מו"ל הסי' חמדת שלמה עה"ת), גם נולד לו שמה לשמחת לבבו בנו הר' דוד אשר ישב אחרי כן על כסא הרבנות בק"ק הענטשין, וכאשר הדביקתהו שם מחלה עזה

יעקב מקראקא שהיה בראשונה אב"ד בעיר הענטשין. בפולניא. והסכים שמה על ס' מסגרת השלחן (ד' ברלין תע"ג) בין רבני הועד בשנת תע"א. ובק"ק אפטא בא ג"כ בהסכמה על ס' גאון צבי שנת תצ"ג. בשנת תק"ט על ס' כתנות אור (ד' פפד"א תקי"ד) ועל ס' שיה ספינים בשנת תק"י. אחרי מותו נתקבל במקומו הג"מ יעקב שמחה בהג"מ יוסף האבד"ק המעלניץ בהג"מ יהודה ליב אישינא ר"מ דק"ק לבוב, ואחריו נתמנה לאב"ד הג"מ הנניא ליפמאנן מיוולש ויבא שמה בהסכמה על שו"ת שמן רוקח (ד' נאוודוואהר) וכאשר עזב את העיר אפטא ויסע לעיר פיעטריקוב לשבת בתוכה בתור אב"ד ור"מ (ראה שו"ת ברית אברהם האה"ע סי' צ"ח שנדפס ממנו מכתב קטן מיום ד' כ"ד אדר ראשון תקע"ו וכן בא שם בהסכמה על ס' סוד יכין ובויעז) עלה על כסאו באפטא הג"מ אברהם שיק מחבר ס' בית אברהם כולל באורים ותוספות דינים מחודשים על הבית יוסף וקצת חלוקים בסוגיות הש"ס (ד' עסניץ תקס"א). ואחרי מותו היה שם הרב אב"ד הג"מ אריה ליב אשר תשובה אליו ערוכה בסו"ס בית יעקב (ד' לבוב תק"ף) אשר הג"מ יצחק הלוי האב"ד בקהלתנו השיב לו. ונתקבל משמה לק"ק סאחטשוב ואיתן מושבו היתה קהלת ווארשא. ויבא על החתום על ספרים רבים. סוד יכין ובויעז ומגני זהב משנת תק"ף. ומשנת תקנ"ג על ס' מעשה חשב. ועל בית עלמין החדש פה מצאתי מקום קבורת אשתו מ' ועלדא אשר זה נוסחה :

פ"ט האשה הצנועה והחסידה במעשיה ה"ה הרבנית מ' ועלדא בת הרבני מ' שמשון אשת הרב הגאון המפורסם מ' ארי ליב אב"ד דק"ק אפטא. י"ג מ"ז כסליו תקע"א לפ"ק.

אחרי הג"מ ארי" בא למלא מקומו הג"מ אברהם יהושע העשיל מחבר ספר אהב ישראל עה"ת והסכים שם על השל"ה ועוד על ספרים רבים. וכאשר נסע משם לק"ק קאלביסוב מלא מקומו הרב הגאון המקובל מו"ה מאיר מחבר ס' אור לשמים עה"ת תלמיד הג"מ יעקב יצחק הורוויץ האבד"ק לובלין. אלה הם רבני עיר אפטא אשר רשמתי מזכרוננו בחפזי וא"ה אנופף את ידי להאריך ולדבר אדות כל או"א בארובה ברצות ה' דרכי בהספר הגדול ומאד נעלה כנסת ישראל אשר בדעתי לקרב אל המלאכה בעגלא ובזמן קרוב. לתועלת חוקרי קדמוניות ישרון, ולבקשת רבים וכן שלמים.

ועצומה בא הנה לדרוש ברופאים להעלות לו ארוכה ולתת מזון ותרופה למכתו ולמחלתו האנושה, אכן לריק היתה יגיעם כי ביום ג' ב' אדר שני שנת תקע"ה נפרדה נשמתו מאת גוו ותשם קנה במרומי שמים בין מלאכי שחק, וגוו הטהור נטמן בעפר קבורת גאוני עירנו, ועל אבן מצבתו הרות:
ה"ה הרב הגאון מו"ה דוב בער בהרב הגאון מו"ה יצחק אברהם הכהן בעל המחבר ספר כתר כהונה נין ונכד לחגאון האמתי בעהמ"ס שפתי כהן נפטר ביום ג' ב' אדר שני תקע"ה תנצב"ה.

צד). הר' יעקב בהר' צבי. זה האחרון היה רב בק"ק דאמבראוויא בגליציה נין ונכבד להג"מ דוד הלוי מחבר טויו. והר' יעקב בנו לקח לקח בימי בחרותו מפי הג"מ ליבר חריף הנ"ל, אחרי כן נתקבל לרב בעיר וואלבראם בפולניא, בעת ישבו שמה על כסא הרבנות הריץ מכתבים בפלפולא חריפתא עם גאוני דורו הר' אלעזר מחבר שו"ת שמן רוקח (ראה שם ח"ב סי' ל"ג), והר' אברהם צבי מפיעטרקוב, כמבואר בתשובותיו ברית אברהם (חאה"ע סי' קי"ח) בזה"ל: ". . . ידידי הרב המאור הגדול המופלא ומופג, מלא פג, החריף מו"ה יעקב הלוי נ"י אבד"ק וואלבראם. אחרי כן עזב את כסאו ואוה למושב לו את עירנו אשר היתה מעולם עיר ואם בישראל, מלאה חכמים וסופרים, ויקבלו אותו פה לרביד, ואחרי אשר כהן פאר במשרתו זאת רבות בשנים נאסף אל עמיו ביום א' ב' מרחשון תקע"ט (פנקס הח"ק), ומצבתו תקונן:

פה נחצב קבר, לאיש נבר, וקדוש תמים דעים, חותם תכנית כליל המדעים, למד ולימד את העם דעת את ה' ללכת בדרך טובים, שר וגדול בתורה וירא את ה' מרבים, הרב המאור הגדול החריף ובקי מו"ה יעקב וציל אבד"ק וואלבראם, בהרב מ' צבי וצ"ל י"נ [יום א' ב' מרחשון תקע"ט] תנצב"ה.

צה). הר' פנחס אליהו ב"מ מאיר מוילנא. נולד בראשית המאה החמשית לאלף הששי בעיר ווילנא, ויגדל אותו אביו על מי מבוע התורה והתבונה ויעש בנו זה פרי הלולים בתורה במדע ובכל תבונה, כעודנו היה בימי עלומיו לקח ה' מעליו עשרת ראשו הוא אביו היקר לקח ממנו ויעזוב אליהו את עיר מולדתו צור ממנו חצב ויסע אנה ואנה לשמוע בלמודים ולהוסיף מדע ותבונה ויבא למדינת גליציה. וארץ גליציה בעת ההוא בתה ושמש מכל מדע, ערפלי אפל והשך כסו אותה, תושביה היו בערים וריקים מכל. בין רבבות אלפי תועי לבב ההם (41) החלצו חכמים אחרים חשים ועיר שם ועיר שם, ויאורו בעז מתניהם להגיה את שמי ארצם מן הענן הכבד אשר כסה את פני היקום, לסול מסלול ודרך להעלות נר ישראל, נר החכמה והתושיה להבאים אחריהם. —

41 נפלאות היא בעינינו כי בעת ההוא עוד לא כבתה אש זרה אשר הציתו כת השב"ץ שר"י. ועוד היו נותנים בו אמוץ והגאון יעב"ץ צוה על רבים מגאוני זמן ההוא אשר נמשכו אחרי שבתי כעכס אל מוסר אויל (בס' תורת הקנאות). וחכמת הקבלה נאסרה ללמוד וללמד בעת ההיא (חוט המשולש תוצאה הרשעה דף וא"ז).

בין האנשים האלה אשר נתנו ושמו נפשם ומאדם להעלות נר ישראל אשר ראויים הם בעבור זאת לתהלה לדור דורים, היה גם הרב המקובל החכם המפורסם מ' פנחס אליהו הלוי (ראה בכורים שנה א' צד 151), גם הוא שנס מתניו ויאור חלציו להפיץ החכמה בין ההמון הרב, ולתועלת זאת שם מגמת פניו ויתחיל לחבר את ספרו „ספר הברית“ בעיר בוטשאטש במדינת גליציה. מרוב שקידתו במלאכתו כהו עיניו ויסע לבובה להתרפא מחליו זה, משם טלטל טלטלה גבר עד בואו לעיר האג בהאללאנד, ושמה השלים את ספרו זה, והביאו תחת מכבש הדפוס בהסכמת שבעה גאוני זמן ההוא. עורנו יצא מתחת מכבש הדפוס נתפשט עד מהרה בכל פנה ועבר במקומות מושבות בני ישראל, ויקרא שם ספרו „ספר הברית“ כי מלת ברית הכונה קשר, ר"ל ספר מאסף כללי מכל סעיפי החכמות והמדעים. והנה גם כי הפריז המחבר מעט על המדה והפליג להרחיב גבולו ספרו לתתו כולל כל החכמות, והוא אך נוגע בקצת מהם, כאשר באה בקרת על ספרו בהמאסף תקס"ט (חדש כסליו שבט), בכל זה נתן המבקר לספרו „שם ומקום בין ספרי החכמה הגדולים אשר הנחילו לנו מעולם אנשי שם, בעלי חכמה ואסופות בלשוננו הקדושה לתפארת ישראל ולתהלת שפתנו הקדושה, כס' אלים וכנצח ישראל כן ספר הברית תפארת עושהו כו', ולו יאתה פאר וכבוד כי כבוד עשה לעמו ויקר תפארת ללשוננו היקרה“ (ראה ק"ג 240). ומה מאד נמלצו אמרותיו היקרות בהשתפך רגשות לבו ונפשו כאש לוהטת למען ירושלים עיר הקדושה (כח"א מאמר ז' פ"ב), בכל זאת לא יכל לבצע מחשבתו הטובה לנסוע שמה לחונן את עפרה, כי ההצלחה לא האירה אליו פניה, ולא רבץ מעודו תחת צלה הנעים. אלה ספריו היקרים אשר חבר ילדיו שכלו מלבד הספר הברית: א' „טעם עצו“ באור על ספר משנת חסידים מהר" עמנואל חי ריקן, נדפס פה קראקא; ב' „מצות טובים“ מזכיר בס' הברית (ח"א מ"ד פ"ב); ג' „טטמוני מסתרים“ (שם מאמר י"ז פ"ב); ד' „בית היוצר“ פירוש ספר יצירה (שם מאמר י"ח פ"א). נפשו היקרה שבה אל בית אביה ביום השיק ג' דחוי"מ פסח תקפ"א, וז"נ מצבתו אשר תקרא לקינים:

„קינים והגה והי על לוח זה נחרית: על מות איש חי הרב החסיד החכם הכולל מו"ה פנחס אליהו: כל מבקש בספרו ספר הברית: יודע כי תורת אמת היתה בפיהו: נשים ימים כלילות להרבות קינים על איש שם לידות כימים: להגות בתורת ה' כנגלות ובנסתרות: עסק במצות בתפלה ובתחנונים: ליחד יחודים ולהכיר שאר ספרים כן מו"ה מאיר וצ"ל מווילנא: היה לנו למחסה כרוב צדקתו: הוי ואבוי איך גוע בעונינו ולא בחטאתו: יום שיק ג' דחוי"מ פסח תקפ"א לפ"ק תנצב"ה.“

צו. הר' קלונימוס במ' אהרן עפשטיין, תלמיד טובהק של הרב המקובל מ' אלימלך מחבר הס' „נועם אלימלך“, בא הנה ערך תקפ"ה להרחיב בתוך עדתנו החסידות, והג' יצחק הלוי ובית דינו הגדול וכל

טובי הקהלה פּרשו עליו חרם נח"ש (ר"ת: נדוי, חרם, שמתא) למען לא יוכל לבצע מחשבתו ולהביאה לפעלה (קדמוניות 64), אכן לשוא היתה עמלם ויגיעם כי הוא הלך בדרך אשר התוה לו, ולא הביט עליהם מאומה, ואנשים אחדים הגידו לו "קצין תהי לנו" וינהלם בנתיבותיו ער שנת תקפ"ג כי אז האסף אל עמיו, ותלמידיו רבו אז ריב עם ראשי העדה אשר לא נתנום להעמיד אהל על קבורתו. בשנת תר"ב חרפם בנו הר' אהרן זצ"ל בעיר טשערנאוויטץ את ספרו "מאור ושמש" עה"ת בהסכמת הג"מ אר"י ליבוש ליפשיץ האבד"ק ווישניצא מחבר ס' "אר"י רבי אילעאי", והג"מ צבי הירש העלזער מחבר ס' "טיב גיטין", והג"מ זלמן טיקטין האבד"ק ברעסלווא. וזה לשון מצבתו:

קינה היא

קוננוה על איש חי רב פעלים. להכמים מאיר ומנהיר למשכילים. ואמרותיו טהורות שבעתים מזוקקים. נתפאר תהלתו בקהל חסידים. יראי ה' היו אל דברו חרדים. מגד אמרי קדשו שפתים ישקום. סלסול לימודו בנסתר ובנגלה. לא מש מאהל ש' תורה יומם ולילה. הרב החסיד המופלג פאר הצדיקים מוהר"ר קלמן בהרבני מ' אהרן הלוי זצ"ל י"נ בקדושה ובטהרה, נשמתו בצרור החיים צורה, ויקם עם נקוקים כיום ב' דר"ח תמוז תקפ"ג לפ"ק תנצב"ה." (צו). הר' יצחק הירש לעמל"ר במ' משה ספרא. (הנ"ל בס"י ע"ז) תלמידו של הג"מ ליבר הריף, היה פה שמש גבוה דרשן ודיינא בבית הכנסת של ר' איזוקר' יעקילש, ומצאתי חתימתו בהרבה פנקסאות משם. ואלה הדברים החרותים על מצבתו:

"מו"ל ציון הלוי כל [יודע] נהי הליו הה וועקו מרה, זעקת שבר וקול צעקה ברוח נשכרה, חכם לב וכלי המדעים נקטף בעברה, קרא מקהלות השמיים מוסרים להורם הישרה, צדק למדו צפנו בלבם אמרותיו היקרים, כתורה ויש עוסק מעורו ובמע' ישרים, יראה ודעת הפריח בלב זקנים ונערים, היה הרב המופלג חכם השלם במעלי ומדות הדין המצויין מו"ה יצחק צבי הירש בה' הרבני המופלג מ' משה ספרא ז"ל י"נ בש"ט כ"ו ניסן תקפ"ד לפ"ק תנצב"ה."

צח). הר' יהודה ליב במ' הלל דיין, חד מראשי וטובי הקהלה, נפטר שנת תקפ"ד, וזה חקוק על מצבתו:

"ליהודה יודו אחיו דרכו ופגלו ימי חלדו ושנות עולמו, מישרים אהבו ברוב מדת טובו אשר הגדל לבני בריתו, הולך תמים ופועל צדק בכל מאדו, ואזר חיל במקהלות קדושים כל ימי חלדו ה"ה הרבני הקצין מו"ה יהודה ליב בן הרבני המופל' מ' הלל דיין דפה זצ"ל נפטר בש"ט ח' מנחם אב תקפ"ד."

צט). הר' אברהם במ' אשר גאלדש. נכד הגאון האדיר מ' יצחק מטיסמניץ, היה פה דיין ודרשן, וזה חרות על מצבתו:

„ואברהם זקן בא בימים.

הוא אברהם בצדקו מתחלתו ועד סופו, זך רעיון הרביץ תורה, מפיו היו חיון הרב המיון הריון! בש"ס ופוסקים, נהירין ליה שבילין, נהיר כככבי דשמיא מו"ה אברהם גאלדש בהמנוח מ' אשר זצ"ל נכד הרב הגאון מ' יצחק מטיסמניץ י"ג בק"ט ביועש"ק מ' שבט תקפ"ה לפ"ק.

(ק) הר' ישמעאל יואל רויזנבלאט במ' משה ספרא (הנ"ל בס"י ע"ז). היה פה שמש גבוה וריינא בבית הכנסת הישן. (פנקס הח"ק דף שנייה ע"ב) וספרא מתא אחרי מות אביו, והוא כתב החרם נגד החסידים בפקודת הרב מ' יצחק הלוי וראשי הקהלה (קדמוניות 66). וזה לשון מצבתו:

„מול ציון הלז יגון הבליוגו שאו תמרור בנפש מרה, ותדרגה עינים בכי דמעה ברוח שבורה, איש תמים הולך נכוחו וחפצו בתורה, לרלת העם למד צדק להדריכם הישר[ה], פתאום הוגר הוסב בלהות נגדע בעברה, שמשו לפני עתו והובל קבורה, בשלום ינוח ובצורור החיים תהי נפשו צרורה, ה"ה הרבני המופל' יקר רוח השלם המהולל מו"ה ישמעאל יואל ספרא מתא בה' הרבני המופל' מו"ה משה סופר זצ"ל, י"ג וא"ו שבט שנת תקפ"ה.

(קא) הר' אליהו בהר' ליפמאנן מייולש (הנ"ל בס"י פ"ט). רב מופרא וגדול בתורה, נפטר שנת תק"ץ, וזה חקוק על מצבתו:

„פ"ג איש צדיק ירא אלהים. . . הגדול בתורה החריף ובקי מ' אליהו בהרב הגדול החריף המפורסם מו"ה חנניא ליפמאנן מייולש זצ"ל נפטר בש"ט. . . שבט תק"ץ לפ"ק.

(קב) הר' ישכר בער במ' זלמן פישעלס. היה פה חד מני דינא רבא, נפטר שנת תקצ"א, וזה תאר מצבתו:

„איש שש ועושה צדק הולך מישרים בעבודת ד' בחר מנוער ועוב כל מסחרו, כל ימיו עסק בתורה והוראה ומעשים ישרים ירא את ה' וחפץ במצוותיו דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ה"ה הרבני המופלג בתורה החריף הדיין מו"ה ישכר בער בן הרבני הגביר המפורסם מו"ה שלמה זלמן פישלש ז"ל י"ג בקדושה יום א' ב' תמוז תקצ"א לפ"ק.

(קג) הר' משה במ' יעקב. גדול בתורה, היה רב בק"ק קשונו (עיר קטנה בפלך קיעלץ בפולניא), נפטר ונקבר בעירנו לאיזה מן הסבות, וכפי שהוגד לי מזקן אחד אחד בקשונו אשר ידעהו פנים אל פנים היה תלמיד וחתן בעל מאור ושמש. וז"ל מצבתו:

„עשי דך אבל כבוד, על החסיד מן הארץ אבר, אשר בתורת ה' לילה כיום עבד, ה"ה הרב המאה"ג המופלג בתורה ובחסידות מ' משה אבד"ק קשונו בהרבני המופלג מ' יעקב ז"ל י"ג בש"ט יועש"ק י"א תשרי תקצ"ג.

קד). הר' יצחק אהרן ב"מ מענדל קלהרי. ב"מ אהרן, נכד האלוף מ' מיכל אפטיקר בהקדוש מ' מתתיהו בהרוקח מו"ה דוד, בן הגי"מ שמואל ישראל מחבר ס' ישמח ישראל, היה פה אחד מראשי העדה וכל ימיו רדף חסד וצדקה, ויהי הנצר האחרון ממשפחת קלהרי פה, כי לא השאיר אחריו בנים, ובתו היחידה אשר היתה לו נפטרת בימי עלומה בשנת תקע"ז ימים אחדים לפני חג הנשואין, וינדב אביה הנדיב בעבור הזכרת נשמתה, הענגיל לייכטער עם ט"ו רערין גם פרוכת עם כפורת לפני ארון העדות" לבית הכנסת הישן פה (כן מצאתי נרשם שם בפנקס הזכרת נשמות). וזה תאר מצבתו:

יקר רוח איש נדיבות, צרכי צבור עסק באמונות,
חוט החסד נמשך עליו ממעונות, קבל וקבלוהו בסכר פנים יפות,
אהב עשות צדק בגילה, הלך בדרך מישור וסלולה,
קבע עתים לתורה הקדושה, למד בשקידה ובדרישה ופרישה,
הוגיה ודורשיה כבד ברגישה, רבים הכנים כבירית הקדושה,
ידע לימול ערלה כבושה, זכויותיו וזכות אבותיו יעמדו
לו להסתירו בסתר כנפיו מהעומדים למולו להחביאו
בחכיון עז ותפארת להנחילו הטוב הצפון לצדיקים כבוד
כלו הקץ הימין יבא ויעמוד לגורלו ה"ה הרבני המופלג
הגביר המפורסם מ' יצחק אהרן בהרב מ' מנחם מענדל
רופא מומחא ז"ל נפטר בש"ט בש"ק ט' טבת תקצ"ד
תנצב"ה.

קה). הר' יוסף זכריה מענדל בהר' אריה. זה האחרון היה אב"ד פּינְטְשׁוֹב, והוא נכד הגאון מ' ליב הגבוה האב"ד בעירנו הנקרא, ה"ויכער ר' ליב", ובנו הר' יוסף מענדל היה פה דינא ובשו"ת, זכרון צבי מנחם (ס"ו ל') נדפסת תשובתו בענין מינקת אשר כתבה בשנת תקצ"ב. ומצבתו תאמר:

"נמס כל לב עלי מות איש צדיק תמים צנא מלא ספרא,
לא מש מאהלו של תורה, דלה והשקה מתורתו לרבים,
דיין העיר הורה צדק ומשפט כל הימים גם צדקות
עשה מהונו פור נתן לאביונים, ה"ה הרב המופלג הבקי
תורתו אומנותו הדיין היותסין מ' יעקב יוסף זכריה
מענדל הנקרא ר' יוסף מענדל בהגאון מ' ארי' ליב
אב"ד פינְטְשׁוֹב י"ג בש"ט י"ז אייר תקצ"ה לפ"ק."

קו). הר' משלם פייבוש בהר' יצחק שמערן. זה האחרון היה אב"ד בעיר דאמבראוויא בגליציה ובאחרית ימיו נסע לארץ הקדושה, ובנו הר' משלם פייבוש היה פה דינא ויהי נקרא בשם "ר' פייבושל קינעס", ובשו"ת "זכרון צבי מנחם" (ס"ו ל') נדפסת תשובתו בענין מינקת מיום ג' ר"ח שבט תקצ"ב, וחתם א"ע: "משולם פייבוש שמערין סג"ל דיין". וזה תאר מצבת קבורתו:

"נפטר בש"ט כ"ה טבת תקצ"ז לפ"ק.
ציון לנפש איש חי רב פעלים ה"ה הרב המופ' הדיין

המצוין בר אבהן ובר אורין מ' משלם פייבוש זצ"ל
בהרב המאור הגדול מ' יצחק הלוי זצ"ל אב"ד דק"ק
דאמבראווא אשר נסע לאה"ק. הוי גבר יקר מאין כמהו,
מאם חמדת תבל יקר ע[י]נים, וישא עיניו אך מול
שמים, שמה אמן תקותו לא תוהו, תורה ועבודה אתו
משמרת, לא חדל היות בראשוני העשרת, בבית מקד'
מעט את שיחם שפכו, זאת ומבחר שאר מעשהו, אשר
פעל ועשה בימי חייו, לעבור לפניו...".

קז). הר' שמעון ב'מ' אליעזר דאנציג. שהיה נקרא בשם ר' שמעון
סופר סת"ם, תלמידו של הר' יעקב יצחק הורוויץ האב"ד ק' לובלין, ותלמיד
הבר להר' קלמן עפשטיין ז"ל מחבר ס' מאור ושמש, היה בזיווג ראשון
חתן הגי"מ אברהם הורוויץ (הנ"ל בסי' ע'), ואשתו השניה מ' מרים היתה
בת הגי"מ יצחק האב"ד ק' קאלביסוב. ויהי אהוב מאד בקהל חסידים, ולשמו
ולזכרו תאות נפשות זקני החסידים בפה, ומצבתו תגיד שבהו:

"שבתו בקהל צדיקים וחסידים אומרת, בחלונם משוררת,
אהה כי חורב בסף, נדיב עמנו נאסף, מעודו עד שיבתו
לא מש מהתורה נגלות ונסתרות, מפז ומפנינים יקרות,
פור נתן לעניים ואביונים, ובתפלתו הרבה בתחנונים,
ספרי תורת (צ"ל: תורה) ותפילין ומוזות אשר בגודל
פרושותו ובקדושתו המה בכתובים, בקול מר צורח,
צדיק שואף זורח, הוא המופלג הרב הצדיק המפורסם
מ' יעקב שמעון זצלה"ה בהמנות מ' אליעזר ז"ל נפטר
בקי"ט ביום א' ט"ז שבט תקצ"ז לפ"ק תנצב"ה."

קח). הר' יוסף יאסקי ב'מ' שמעון זאב צענואר. היה פה דייןא ויבא
גם הוא על החתום בשורת "זכרון צבי מנחם" (סי' ל') ביום ב' כ"ב טבת
תקצ"ב וחתם א"ע: "יוסף יאסקי מקראקא". וזה נוסחת מצבתו:
"פה נקבר ה"ה הרבני המופלג מ' יוסף יאסקי דיין
דקהלתנו בהמנות הרבני מ' שמעון זאב וואלף ז"ל י"ג
ט"ו כסליו שנת תקצ"ח לפ"ק."

קט). הר' משה אריהו חריף בהר' יוסף. מחבר ס' מעשה חשב.
האיש המורם מעם הלזה נחל כבוד גדול מרבני עירנו, ויישמוהו עליהם
בראשם להיות ראב"ד, ונמצאת חתימתו בשורת זכרון צבי מנחם (סי' ז'),
ונכדיו יוצאי חלציו הביאו אחרי מותו תחת מכבש הדפוס ספרו, הלכה
למשה" וס', דבריו אליהו על שיטות הש"ס, ולמראה עיני היה ממנו בכ"י
חבור גדול עה"ת, ומחברת אחת בשם "דברי משה אליהו" על ש"ע אה"ע
והרבה שיטות הש"ס. ואלה הדברים חקוקים על מצבתו:

"פ"ג הרב המופלג החריף והשנון ובקי המפורסם מ'
משה אליהו דיין דפה בהרב הגאון המפורסם מ' יוסף
זצ"ל אב"ד ק' פולץ בעהמ"ס מעשה חשב נפטר בש"ט
יום ג' י"ב טבת תקצ"ח תנצב"ה."

ק). הר' שכנא ב'מ' אברהם חיים כ"ץ. חד מני דייר בעירנו, ונמצאת

חתימתו בשו"ת "זכרון צבי מנחם" (סי' ל'), גם חבר ספר "שלמי נזיר" (ד' קראקא תקפ"א) על מסכת נזיר, ובהקדמת ספרו זה הוא מזכיר את ספרו "זבחי שלמים" וס' "דברי שלום" (שניהם נשארו בכ"י). הג"מ צבי דוד הלוי האבד"ק מתארו בהסכמתו לס' "שלמי נזיר" בשם "שאר בשרי". וזה חרות על ציון קבורתו:

"ציון לנפש איש חי רב פעלים ה"ה הרב החריף הבקי המושלם המשכיל המהולל, ובתורת ה' הוגה יום וליל, מו"ה שלום שכנא דיין דפה בעהמ"ס שלמי נזיר וס' משפט שלום בהרבני המופלג החסיד ועינו מו"ה אברהם חיים כ"ץ וצ"ה ה"נ בש"ט ב' סיון תקצ"ט."

ק"א. הר' יהונתן כהר' נתן נטע אייבעשיטץ. האבד"ק פרשעדבורז שהסכים על הדפסת הש"ס (ד' נאוויודואהר) בשנת תקמ"ג בן הג"מ אהרן הנקרא ר' אהרן פירד — אחי הג"מ יהונתן בעל אורים ותומים — בהג"מ נתן נטע אבד"ק אייבעשיטץ. היה פה אחד מראשי העדה ומנהיגיה, ויקראו אותו בשם "ר' יונתן מלכה"ס", נפטר שנת תר"א זקן ושבע ימים. ואלה דברי מצבתו:

יולד כל איש יקונן כל גבר, הוה ליום חשך הה עלי שבר, ויצרחו מר בכני יעוררו לויתן, נפש שם נכבד נפש טהורה, תמה לגוע הוי טאתנו נעדרה, נספד יהר בספרה על מות יהונתן, ה"ה הרבני הנגיד המופ' אי"א זקן ושבע שנים מ' יהונתן אייבעשיטץ בהמנוח הרב הגאון הגדול מ' נתן וצ"ל אב"ד דק"ק פרשעדבורז נפטר בש"ט ג' טבת תר"א לפ"ק.

ק"ב. הר' זאב רוב שיף כהר' צבי היילפרן, בהרב מ' ישעיה בן הגאון המקובל הנודע מ' יואל היילפרן הנקרא ר' יואל בעל שם מחבר ס' "מפעלות אלהים". נולד ביום ג' ר"ח שבט שנת תקכ"א בעיר זאמושטש, בימי עלומיו קבע עתים לתורה אצל הג"מ שלמה מחבר ס' "מרכבת המשנה", ואחרי כן למד בישיבת הג"מ יהודה ליב מרגליות בעל פרי תבואה, וכאשר עברו ימי בהרותו ויקח אשה ונעשה מחותנו של הג"מ כרוך פרענקיל מחבר ס' "כרוך טעם" (ראה בשו"ת עטרת חכמים חלק או"ח סי' ט' ועוד בכמה מקומות). —

ההג"מ זאב רוב מלבד ידיעתו הרחבה בתלמוד היה גם מהנדס ותכן נפלא, כנראה מספרו היקר "מנחת זכרון" על מסכת עירובין (ד' קראקא תרנ"ד), רוב ימיו נסע אנה ואנה, פעם היה מהגה הספרים בדפוס האדון שמיר בווינא (בכורים שנה ב' צד 80), ואחרי כן בא לעירנו והיה סופר ומזכיר בבית מסחר הג"מ דובעריש מיוזש ושותפו, ויכרות ברית אהבה וידידות עם הג"מ שלמה קלוגר מבראדי, ועם החוקר מ' נחמן הכהן קראכמאל מחבר ס' מונה"ז. וזה תאר אבן מצבתו:

"קבר איש חי ורב תבונה ופעלים הרב המופלג בתורה וביראה החכם הטובה בכל חכמה ומדע איש אמונים על נדיבות הוקם על במדות נכבדות ומעלות נשגבות

נודע למשגב מ"ה זאב דוב שיף בהגביר המופלג קדוש
 יאמר לו מ"ה צבי הירש היילפרין זצ"ל מילידי ק"ק
 ואמושטש, ל"ב חכמים בבית האבל (לפ"ק) עלי זבד
 טוב זבדנו אל אלים, אבל גדול למודעיו האמללים,
 באבדן פרי דורנו קודש הלולים, דור לדור ישבת מעשי
 חכמתו, ויהי ידיו אמונה רק בתורתו, בכתבי חדושי
 צדיק חוסה במותו, אשר השאיר אחריו ברכה חדושים
 על מסכתות רבות ומהמה בכתובים, תנצ"ה יום י"ב
 שבט התר"ב.

(ק"ג). הר' צבי יהודה כהר' משה. מהקצין הזה אשר מצא מנוח
 במבחר קברותנו ואשר חרות על אביו התאר, הרב הגאון המקובל האלהי
 לא נדע מאומה, זולת מצבתו אשר מצאנוה ועליה חקוק:

„ציון לנפש איש חי רב פעלים הנגיד המופלג בתורה
 וביראה הישיש הנכבד מגזע היחס מ' צבי יהודה בהמ'
 הרב הגאון המקובל האלהי מ' משה זצ"ל י"ג ביום א'
 ו' תמוז שנת תר"ד לפ"ק. צדקת תמים תישר דרכו,
 בלכתו נכחו אל מקום אל מות, ירב שכרו על פי
 פעלהו, יכון כסאו במרומים שבת, התורה והעבודה
 נצמדו, ותסולנה ארחו מחדק, דרכיו נכונו גם נוסדו,
 הן הנה תחזקנה כל בדק“.

(ק"ד). הר' יעקב ב"מ' יוסף אייכהארן. מילידי עירנו, היה נקרא בשם
 „ר' יעקב חיד"א, ויהי כל ימיו מכנעני ונכבדי עירנו, ובאחרית ימיו אזה
 לחיות חיי שלום ושלחה ובמנוחות שאננות ויסע לעיר הקדושה צפת
 תוב"ב, ויקבל שמה הסכמות מרבני הזמן על ספרו „עפר יעקב“ ואחרי
 זמן קצר שב לעירנו, ויהי נמנה בין רבני העיר בי ד"ר, ויוציא לאור
 בשנת תקצ"ט את ספרו „עפר יעקב“ (ד' ברעסלווא תקצ"ט), ובשנת תר"ה
 הביא תחת מכבש הדפוס ספרו „עדת יעקב“ (נדפס ג"כ בברעסלווא),
 בהסכמת הג"מ דובעריש מיזלש, ובקצה ספרו זה הדפיס שאלות ותשובות
 בפולא חריפתא שהיו בינו ובין ידידו הג"מ אברהם יענער ז"ל מחבר ס'
 „ברכת אברהם“, ושבעות אחדים אחרי הוציאו לאור ספרו זה נקרא
 לשמים מעל, ומצבתו בשם קהלתנו מר תקונן עלי הלכת:

„אחד מיחידי סג"ה, בכתם אופיר לא יסולה, הרב
 המופלג החריף הבקי מיושבי על מדין ומורה הוראה,
 קדש עתותיו לעבודת ה' ואור מתניו לגמול עם הנענים
 והנדכאים ולחבש עצבותם איש אמונים מ"ה יעקב
 בהמנוח מ"ה יוסף ז"ל אייכהארן נפטר בעטרת תפארת
 שיבה ביום א' ר"ה מרחשון תר"ה.“

(קטו). הר' אהרן הירש ב"מ' שמעון זאב צענואר. דיין בפה, בא על
 החתום על המכתב מרבני דייני הג"מ דובעריש מיזלש מפה נגד אספת
 הרבנים המתקנים בעיר ברונשווייג, הנדפת בס' „קנאת ציון“ (דף ט"ו),
 והוא אחי הר' יוסף יאסקי דיין הנ"ל. וזה לשון מצבתו:

„פה נקבר ה"ה הרבני המופלג מ' אהרן הירש דיין דפה
קהלתנו בהמנוח הרבני מ' זאב וואלף ז"ל, י"נ כ"ד אדר
שנת תר"ז לפ"ק תנצב"ה.“

קט"ז). הר' אברהם אליעזר כמ' יוסף דמשק כמ' שמעון. נולד
בשנת תקל"ב בעיר לאסק אשר במדינת פולניא, לאביו הראש והנגיד הנ"ל,
ולאמו מרת נעטל בת הרב מ' בעריש אחי הג"מ יצחק אייזק אבד"ק
אשפצין נאמן דר' ארצות — אביו של הג"מ ירמיהו האבד"ק מאטערס-
דארף מחבר ס' מודעא ואונס — בימי שחרותו שקד על דלתי התורה
ויעש חיל בלמודו, ויקח אותו אבי הרב הג"מ חננאל האבד"ק לוטמערס
לחתן, ויתן לו את בתו לאשה, ומפני סבה אשר לא נדע שחרה בא בשנת
תקס"ז לעירנו, ויקבלו אותו ראשי ומנהיגי עירנו בסבר פנים יפות וישימו
על ראשו עטרת זהב גדולה — היא עטרת המויץ, להיותו נמנה מן היום
ההוא והלאה בין בני ד"ר של הג"מ צבי דוד הלוי, להורות בין דם לדם,
ולדון בין דין לדין. כאשר כבר היה בעירנו כחמש עשרה שנה הביא
תחת מכבש הדפוס את ספרו „אבני קודש" (ד' ווארשא תקע"ט) כולל
תשובות אשר השיב לרבים הדופקים בשערי תשובה, ועל ספרו זה הסכימו
גאוני דורו כהג"מ אברהם צבי מפיעטקוב מחבר שו"ת „ברית אברהם",
הג"מ מאיר צילך האבד"ק לאסק — הנוכח בת' ר"ע איגר ס"י צ"ה בשם
„מחותני", ת' ברית אברהם תאה"ע ס"י ט"ז, צ"ה, והסכמתו נדפסת בראש
שו"ת „שמן רוקח" חלק הראשון — הגאון הגדוע מ' אפרים זלמן מרגליות
מבראדי מחבר שו"ת „בית אפרים", הג"מ אלעזר האבד"ק טריטש מחבר
„שמן רוקח", סמא דחיי" כו', הג"מ אריה ליב צונץ בעל „גט מקושר"
ועוד הרבה גאונים אשר הרבו לספר בשבחיו, ובתוכם הג"מ צבי דוד
הלוי האב"ד דקהלתנו, וז"ל: „אחד המיוחד מבי די"ר דפה הרב הגדול החריף
המופלג מ' אליעזר ליר"נ דמשק, הוא דמשק אליעזר הדולה ומשקה לאחרים
וחפץ לבבו להפיץ מעיני תורתו החוצה להביא לדפוס ספרו הנחמד אשר
בשם „אבני קודש" יכנה וכבר הרבו לספר בשבחיו גאוני הזמן ובתוכם
שאר בשרי ומחותני הגאון פ"ה מו"ה זלמן נ"י מרגליות מבראד ועתה
חילה פני כבוד הרב המחבר להיות גם אני עדות, אולם באמת דבר
שפתים אך למותר יען כי גדרתי בעדי מבלי תת הסכמה על ספרים
חדשים מקרוב באו ואם לשאת פרי המליצה מאז נפלאתי בעיני
מי הוליד אגדי של המליצות בעבור גבר דכולא ביה
וכל יודעיו ומכיריו יתנו עדיהן כי חכמתו נר לרגלו
ואור לנתיבותיו, לבד באתרי דלא ידעי טרם יכירוהו
יהיו דברי אלה לו לפה כי לייעודי גברא באתי אשר
מיום ידעתיו לא משמאל תורה וחפץ ה' בידו הצליח
לאפוקי שמעתתא אליבא דהלכתא" עכ"ל. —
כאשר ראה הג"מ אליעזר כי ספרו מצא חן בעיני גאוני דורו ויפיק
מהם רצון, ותשואות חן הביעו לו על פעלו הטוב ואמרתיו המסלאים,
הביא תחת מכבש הדפוס בשנת תקפ"ב בהסכמת גאוני הזמן ספרו „יקרא
דחיי" (ד' אפענבאך) כולל דרושים ותוכחות מוסר (תולדות גדולי ישראל

אות א' ס' ק"ט) לרוות הצמאים והמשתוקקים לדבריו, גם סדר הרבה מחדושויו על ש"ס וקראם בשם „אנפין חדתין“, ודרשותיו על התורה מהחל עד כלה קרא בשם „אבני הפיץ“, ובאוריו על ההפטרות מכל השנה כנה בשם „מאבני המקום“ (בס' מספר מר מבנו צד ה'), ומגמתו היתה למען הביא אותם תחת מכבש הדפוס, אכן לא הפיק זממו כי ביום י"א לירח תמוז שנת תר"ז קפד המות פתיל חיתו בפתע פתאום (שם ז' ע"ב), ובנו הג"מ יוסף זצ"ל קנן והספיד עליו מספר מר (ד' זאלקווא תר"ח), ובתוך יתר דבריו קנן במר רוחו:

מַנְתְּ אֲבָרָה! מַה זֶה עֲשִׂיתָ?
 אֵיךְ גַּר יִשְׂרָאֵל פְּתָאֵם פְּבִיתָ?
 אֵיךְ מוֹשֵׁל צְדִיק אֲרָצָה וְשַׁחַתָּ?
 הֵן לֹא רַק עָלְיוֹ חֲרָבָה הִנְפַתָּ
 אֶךְ גַּם אוֹתְנוֹ אֲבָרָה טִבַּעַתָּ
 הֵן אֲתוֹ יִהְיֶה אוֹתְנוֹ הַמֵּת.

בהדברים היקרים האלה היוצאים מלב בנו יש יותר מקורטב אחד של אמת, כי במות האיש הדגול מרכבות עם הלזה נאכר מאתנו גם אחד מאנשי המלחמה אשר חשף זרוע עזו בשדה קרב ויאזר חיל וילחם מלחמת הנופה בהרבנים אשר אספו לאספה בברוינשווייג להרוס אשיות מנהגי ודגי ישראל, ויוכיח לעין כל כי רוח עושים נוססה בס וישרים דרבי ה' צדיקים ילכו בס ופושעים — יכשלו בס (שם צד י"ח, ובס' קנאת ציון דף י"ד ע"ב).

ממשפחתו נדע שהיה גיסו של הג"מ חננאל אביד לוטרמסק (ת' אבני קודש ס' נ"א), ומחתנו של הג"מ מאיר צילך הנ"ל, והשאר אחריו שני בנים שתולי חמד גדולים ומופלאים בתורה, הא' הרב מ' שמואל חננאל אשר נקטף באבו. הב' הרב הג"מ יוסף מחבר ס' „כתב יד“ על „החינוך“ והיה רב אביד בפיאסעצנא ובריטשויוואהל בפולנא, ובסוף ימיו היה פה חד מבי די"ר (ונפטר ב' מרחשון תרנ"ג), ואנכי מצאתי באוצר הספרים מאחד מידידי פה ספר „פתח הבית“ (ד' דיהרנפורט תק"ע) ובשולי היריעה נכתבו הערות והארות מאת שלשתם. ותשובות ערוכות להג"מ אליעזר מצאתי בשו"ת „דברי אברהם“ (חאה"ע ס' ל"ז), חתם סופר (חיו"ד ס' קי"ג), נודע ביהודה (מהדורא תנינא חיו"ד ס' ק"י), ויבא גם הוא על החתום בשו"ת „זכרון צבי מנחם“ (ס' ל"ז) בין כי די"ר מפה. וז"ל אבן מצבת קבורתו:

„פ"נ

איש קדוש צדיק יסוד עולם, באור חכמתו הופיע על כל נעלם, מקום מים חיים תורתו נובעת, הוסיף לקח ומוסר על און שומעת, ה"ה הרב הגאון המפורסם מו"ה אליעזר דמשק בעהמ"ה שו"ת אבני קודש מבי די"ר דפה בהרבני המופלג הנגיד מו"ה יוסף ז"ל נאסף ונקבר בשיבה טובה ביום י"א לחדש תמוז תר"ז לפ"ק תנצב"ה.
 קי". הר' מנחם מנלי במ' שמואל הורוויץ. תלמידו של הג"מ ליבר

חרוף, היה נקרא בפי כל בשם „רי מנלי פינק“, ויהי פה דיינא ונמצאת
חתימתו בסי „קנאת ציון“ (דף ט"ו). וזה חקוק על ציון קבורתו:
„ה"ה הרב המאור הגדול החרוף השלם דיון דקהלתנו
מו"ה מנחם מנלי סג"ל הורוויץ בהרבני מו"ה שמואל
שמעלקא זצ"ל י"נ ערב חג הפסח שנת תר"ז לפ"ק.“

(יח). הר' שלמה בהר' זאב דוב כ"ץ בערטרואם. זה האחרון היה
אבדיק שטעקטשין (ת' ברית אברהם חאה"ע סי' צ"ג) ואחי' בפנימטשוב,
והוא בן הג"מ יצחק כ"ץ אחיו ורבו של הגאון בעל „כתר כהונה“ (ראה
שם סי' כ"ט) בהג"מ דובעריש האבד"ק אפטא, ולמעלה בקדש מגזע
הש"ך. הג"מ שלמה נתקבל לאבד"ק שטעקטשין כאשר נתעלה אביו
משמה לאבד"ק פנימטשוב, ואחרי כן בא לעירנו ונתקבל לרב"ד ויבא על
החתום על המכתב בסי „קנאת ציון“ (דף י"ד ע"ב), וכן נמצאת חתימתו
על התשובה מבי ד"ר פה הנדפסת בשו"ת „זכרון צבי מנחם“ (סי' ל'),
ויהי בעשר שנות חייו האחרונות ותכהן עיניו מראות, ויהי כלוי בביתו
עד יום י"א אדר שנת תר"ח ואז נסע למנוחות נצח, והג"מ משה יעקב
דעמביטצר זצ"ל נשא עליו מספר מר, ונדפס בסי „מימי הדעת“ (דרוש
כ"ה). ומצבתו בשם קהלתנו תקרא:

„שומו שמים הילולי שוכני ארץ לשבר קריתנו אשר
פרץ ה' בה פרץ מעטה עווה צניף תפארתה הורד וכי
הורם אזרתה אל הלכת גאון עווה צניף הטהור הרב
המאוה"ג החרוף זקן ויושב בישיבה מ' שלמה הכהן
צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל האבד"ק שטעקטשין
בהגאון מ' דוב זאב כ"ץ האבד"ק פנימטשוב נצר מטעי
רבינו הש"ך ז"ל נפטר בש"ט יום ה' י"א אדר תר"ח
תנצב"ה.“

(יט). הר' שלמה במו' אברהם. היה רב אב"ד ונערץ בסוד קדושים
ופועל ישועות בק"ק וויעלפאליא במדינת גליציה, ונדפסת תשובה אחת
בסי „משיב כהלכה“ (החומ"ס סי' ח') אשר ערוכה היא אליו, ויבא הגה
לדרוש ברופאים, ויגוע ויאסף אל עמיו. וזה הרשום על מצבתו:
„פ"נ ה"ה אוהב ישראל שוחר אמת הרב וכו' כקש"ת
מ' שלמה זלמן יוסף בהרבני החסיד אי"א כ"ש מ'
אברהם ז"ל אב"ד מוויעליפאלי זצוק"ל י"נ בקר"ט ביום
ב' י"ג כסליו שנת תר"ח: שאף למקום מחצבתו
הטהורה, זורח לנו משם נהרה; שפכו דמעה כמים
מוגרים ארץ, לא נחשה מזעוק זעקת מרה, מי עלה
למרום לשמי ערץ, העומד לנו בפרץ בעת צרה, זכר
רב מפעליו בלתי להביע, לולא בהלקחו פקד רוח
קדשו, מהרבות תהלותיו לשוננו כל תרגיע, נצח דור
לדור שבחנו מעשהו.

(ועבר השנית תשא נהי)

רחמנא אדכר לן צלותיה דשלמה.

שמעו שמוע התמהו תמהו, למי האח! נדמה עת הפרדו, מי גבר חי נאסף כמהו, הלוך ושמוח בצאתו מחלדו, זה לנו אות ליקרת נפשהו, לעת מצוא צדקת תום נכרה, מקדש אל הוכן מרום כסאהו, נגונן בצדקתו, כה נמצא עזרהו.

קכ). הר' משה יעקב במ' יקותיאל דעמביטצער. נולד בעירנו לאביו הנגיד והמופלג בשבת שירה ו"א שבט שנת תקע"ט, ויעש פרי הלולים בלמודו ונתקבל בשנת תר"ו בהיותו כבן כ"ז שנה לדינא ומו"ץ, ונמצאת הסכמתו בראש ספר "קורות העולם" (ד' ווינא 1853) ביחד עם בי ד"ר מפה, ואחרי כן נתעורר בעירנו ריב ומדון בין הרבנים הדיינים, וישב הג"מ משה יעקב בביתו עם שני דיינים מופלגים ה"ה הר' מרדכי יצחק הורוויץ, ומ' יודל גריווער וישפטו, וכח והרשאה נתן להם מראשי ומנהיגי עירנו ה"ה הר' מיכאל ציפרעס, הר' ארי' ליב סג"ל הורוויץ, ומ' מאטל ריינהאלד 42). מלבד גודל חריפתו וגדולתו בתורה, אשר הג"מ מאיר אויערבאך האבד"ק קאליש העיד עליו כי הוא מדרך למודו של אביו הגאון וצ"ל, היה נדיב לב מאין כמהו, גם כי העת לא היתה משחקת לפניו וישב אך בצל החכמה ולא בצל הכסף, עד אשר ישב ימים רבים בתענית ותם לריק כחו ואונו בלחץ המחסור האיום והנורא, בכ"ז נתן מלחמו לדל אף בעת אשר אזל מכליו בהסתהר ובצנעה. ויגוע ויאסף אל עמיו עשרים לירח סנחם שנת תרכ"ג, ומיד אחרי מותו התעורר והתעורר בנו ההג"מ יקותיאל זלמן נ"י להעלות על מכבש הדפוס החדושים הרמים והנשאים אשר חדש בעת למודו בקראו שמם "מימי הדעת" (ד' לבוב תרכ"ו), ועוד היום יחכמו וישתו מימי הדעת הנובעים מכאר הדעת והתבונה, והרבה מחדושו נמצאו עוד בכ"י ת"י בניו. וזה תאר אבן מצבת קבורתו:

«כתר תורה, אור תורה, פני משה לפני חמה, ארגיו למכבוש חור כרפס ותכלת. נפש האדם הגדול בענקים ארי שבחבורה, שר התורה, אספקלריא המאירה, מי כמהו מורה קודע אל השערה, סיני ועוקר הרים, שמו נודע בשערים, הרב הגאון החריף הגדול המפורסם פאר הדור צדיק תמים בקש"ת מו"ה משה יעקב מופ"ל שבסנהדרין

42) ובנו הרב יקותיאל זלמן דעמביטצער נ"י מסר לידי כתב התקשרות מאביו ובית דינו אשר קבלו להם "שליח ב"ד מיוחד" וז"ל הכתב: «ב"ה. היות שמוכ"ז התרני מו"ה דוב בער נ"י היה שליח ב"ד שנים רבות בבית הגאון החסיד מוהר"ד שאול לאנדא וצלה"ה ומעודו עשה עבודתו בשלימות ולא נמצא בו עולה לזאת מצאנו אנחנו הבד"ץ הח"מ לראוי ונכון למנותו גם מהיום והלאה להיות שליח ב"ד בפה עירנו ולעשות כל הענינים השייכים לשליח ב"ד ומעתה הוא נמנה מאתנו הח"מ לשליח ב"ד כאחד השליחי ב"ד דפה ק"ק ולראיה באנו עתה אנחנו הבד"ץ יום ב' כ"ג טבת תר"ז לפ"ק קראקא. נאם משה יעקב דעמביטצער. נאם מרדכי יצחק הורוויץ, נאם יודל גריווער. וליתר תקף ועז באו גם כבוד הקאמונטעמין דפה ליתן הסכמתם על כל הנ"ל. נאם הק' מיכאל ציפרעס. נאם ארי' ליב סג"ל איש הורוויץ, נאם מאטל ריינהאלד».

בי די"ר דק"ק קראקא, בהמנוח הרבני המופלג השלם הנכבד מו"ה יקותיאל זלמן ז"ל דעמביטצער. הידולי שוכני ארץ לשבר קריתנו, כי נוטל הוד ונור תפארתנו, נגנו מקור החכמה, נשאר בעיר שמה, פנה הודה, פנה הדרה, הרביץ תורה ברבים, העמיד תלמידים הרבה, למד לעם ה' את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, ושפט את ישראל עד שבע עשרה שנה, נולד בשבת שורה י"א שבט תקע"ט, ועלה אל אלקים בלידה ביום ד' לסדר ועלי אלי ההרהר ד' אב תרכ"ג תנצב"ה, בעל המחבר ספר מימי הדעת".

קבא). הר' אברהם נפתלי הירץ כמ' מרדכי צבי יענער. נולד בעיר יאנוב אשר בגליציה, אביו ומורו "הרב המופלג בתורה וחכמה הנגיד המנוח מ' מרדכי צבי היה איש מצוין ספרא רבה ויך הרעיון, אביו הרב המאה"ג המנוח מ' זאב וואלף זצ"ל, חכמתו וצדקתו נודע בשערים, חכמי ישראל מכיריו בזמנו היו שמו מפארים, כאשר הוכיחו המכתבים שנשארו אחריו ז"ל אשר ראינו מבני אחיותיו המאורות האדירים ה"ה הרב הגאון המקובל האלהי מ' נתן נטע זצ"ל אב"ד מק"ק פרשעדבארו (ראה אדותיו כ"י ח"א קי"ח) בהגאון מ' אהרן זצ"ל אחי הג"מ יהונתן אייבשיטץ זצ"ל, הוא כבוד את אביו זקני הרב המאה"ג מו"ה זאב וואלף הנ"ל בכל גופו ונפשו, הוא פקד את נהו כמעט בכל שנה ושנה לקחת מאת דורו אביו זקני הנ"ל ברכה, הרב הגאון מ' נתן נטע זצ"ל הוא היה בן אחותו של אביו זקני הרב הנ"ל, וכמו כן המכתבים שראינו משאר בני אחיות של אביו זקני המאורות הגדולים, ומבעלי אחיותיו ה"ה הרב הגאון המנוח היוחסין מו"ה יהושע זצ"ל אב"ד בק"ק קאוניטץ, וגיסו הרב הגאון מ' יצחק חנהליש מפנינטשוב, כלם כבדו אותו בכל נפש ורוח כאשר נכר מכותלי מכתביהם הטהורים אשר הריצו אליו, הוא היה בן יחיד לאביו הרב הגדול המפורסם לאחד מגדולי יחוסי ארץ בדורו פרנס ומנהיג בק"ק פינטשוב קדושת שמו מ' מאיר זצ"ל, אשר נקרא הרב ר' מאיר ברחלים ואמו של אביו מורי הרב הנ"ל היתה הרבנית הצדיקת מרת ליבה ע"ה, בת הרב הגאון המובהק פאר הדור מ' יצחק ליסקא זצ"ל אב"ד בק"ק אפאמשנא וק"ק שדה-יחדש, הוא היה גאון מובהק בדורו נכד הגאון בעל "מגיני שלמה", ושמעתי מפיו של הרב המאה"ג מ' דובעריש זצ"ל מחבר "הגהות" על "בעל הנפש" להראב"ד שהיה מכיר את כבוד אביו זקני הרב הג"מ יהושע הנ"ל והפליג מאד בשבח, והוא ראה וידע כי הג"מ יוסף מחבר הס' "תכנית אות יוסף" האבד"ק שדה-יחדש (ונמצאה סמנו הסכמה על הספר נצח ישראל משנת תק"א) ירא וחרד מאד מלפידו אש תורתו וצדקתו של אביו זקני הנ"ל. אמי הצדיקת מ' חנה ע"ה היא בת אי"ה ה"ה מ' אברהם זצ"ל בנו של הרב הגאון המובהק המנוח מ' יוחנן זצ"ל מפנינטשוב, שהיה נקרא בזמנו בפי כל "הרב ר' יוחנן חריף", הוא היה ראש הישיבה בפ"פ א"מ, את כל זאת אספרה רק להגדיל תורה ולהאדירה, למען ידעו

בני כי מהצבתם קדש." (לשונו בהקדמתו לספרו "צלותא דאברהם"). — הרב הגאון הזה היה פה ראב"ד רבות בשנים ונמצאת חתימתו בס' קנאת ציון (דף מ"ו), וכן נדפסו ממנו הסכמות בראש הס' דרש משה עה"ת, בית לוי, קורות העולם, ותשובות ערוכות אליו בספרי השו"ת משיב כהלכה (חיו"ד סי' ח'), ברכת רצ"ה (האה"ע סי' ק"ד), תפארת יוסף (סמן יו"ד), דברי חיים (ח"ב האה"ע סמן מ"ח), וכמו כן נדפסו ממנו מכתבים בפלפולא חרופתא בסוה"ס עדת יעקב, ויוציא לאור בעת היותו עדן בחיים חיתו את שני ספריו, ברכת אברהם על השו"ת, וספרו צלותא דאברהם אשר "חוברו בו חדושי תורה ושו"ת נתמדים ויקרים, בטוב טעם ושכל חקרי ההלכות מסבירים, וגלוח עמהן דרושים נפלאים וישרים" הדפים בעיר לבוב (שנת תרכ"ו) בהסכמת הג"מ יוסף שאול נאטאנאהן ז"ל, ויגוע ויאסף אל עמיו שנת תרל"ו זקן ושבע ימים, וזה הרשום על מצבתו:

"פ"נ הרב ר' אברהם נ"ה יענער בעהמ"ס צלותא דאברהם וס' ברכת אברהם ראב"ד פה ק"ק קראקא בהמנוה מ' מרדכי צבי הירש מיאנוב בכנוי אבותיו לערנער זצ"ל י"ג בטהרה יום ב' י"א תמוז שנת תרל"ו לפ"ק.

אל ציון הלז הביטו עדיו והתכוננו, כמות גדול ליהודים בכו והתאוננו, ראו הנמצא כזה? מי ימלא מעליו, הוא צוה לב"ל יכתב על המצבה מהללו, מצוה לקיים דבריו וכן אמרו החכמים, נפשות אין עושין לצדיק הולך תמים, פעלו בלבבות רבבות חקוק עולמים, תמיד ינון כבוד שמו למוכרת תפארת, למותר להעיד על השמש כי מזהרת, יען יום יביע כי אור נעים מפורת, הלא הספרים אשר חבר ללמד ולהורות, יעידו ויגידו מעשיו יעמדו לדורות, ראש אב בית דין היה הרבה שנים, צדקו ינהגהו בית אל בגנת עדנים." (קכב). הר' ישראל בהר' דובעריש מייזלש. היה רב אביד בעיר שעדליץ, ויבא שם בהסכמה על הדפסת השו"ת תפארת צבי, ואחרי מות אביו הג"מ דובעריש הנ"ל, שנת תר"ל, הביא תחת מכש הדפוס "הספר המצות" להרמב"ם, ולו זר זהב סביב מאביו בשם "באורי הרד"ם", ובאחרית ימיו אזה למושב לו את עירנו בתור איש פרטי, ונקרא לשמים מעל שנת תרל"ו, ומעריציו בנו בית מדרש גדול ונקרא על שמו. ואבן מצבתו תועק ליללה:

"ציון לנפש אבינו אדמו"ר הרב הגאון האמתי הצדיק המפורסם בוצינא קדישא חסידא ופרישה מ' ישראל אבד"ק שעדליץ, בהרב הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ מ' דובעריש מייזעלש זצלה"ה.

יללה השמיעו בכל גבול ישראל, שאו מספד אחינו בית ישראל, רב ושליט נפל היום בישראל, אהה! בעוד יומם נככה נר ישראל, לאנחות עזבנו רועה אבן ישראל, מעשיו נודעו בכל תפוצות ישראל, יומם ולידה עסק בתורה חק ישראל, יושב ע"ז מדין ושפט את ישראל, זרחה שם שמשו להאיר לבני ישראל, לאז שכה רוחו, וגלה כבוד מישראל, סתר עליון ישכון בצל קדוש ישראל, י"ג המהורה ביום ד' י"ט מרחשון שנת קול נהי לישראל (לפ"ק), ואבל כבוד לישראל לפ"ק."

חתימה.

מִמָּה מִחִבְרַתִּי. לֹוֹחֹת זְכָרוֹן וְקָלוֹ הֵעֵתְקוֹת אֲבֵנֵי הַמִּצְבּוֹת הַעוֹמְדוֹת לִנְסֵי עַל בֵּית עֵלְמִין הַיֵּשֶׁן בְּעִירֵנוּ קְרֵאָא. מֵרֵאשִׁית הַמָּאָה הַרְבִּיעִית. מֵאֵז יָצָא שְׁמֵעָה הַטּוֹב כִּי הָיָא עִיר וְאִם בִּישְׂרָאֵל עַל אֲדוֹת רַבְנֵיהּ — הַמֵּאוֹרוֹת הַגְּדוֹלִים אֲשֶׁר הִתְנוּצְצוּ בְּתוֹכָהּ כְּזָהָב שְׂרָקָם וְכֹתֵם אוֹפִיָה וְקִרְנִים לָהֶם עַל אִפְסֵי תַבַּל. הַמְּלֹאכָה הַזֹּאת אֲבָן הָרֵאשִׁיָּה אֲשֶׁר אֵלֶיהָ נִשְׁאָתִי אֶת נַפְשִׁי כְּלִיתִיהָ בְּעוֹר הַיָּם אִפְרָשׁ בְּפִי. לְשׁוֹכֵן הַשָּׁמַיִם. וְאֲבִיעַ לוֹ שִׁבְחָה וְתַהֲלָה עַל כָּל תְּגִמְלוֹהוּ עֵלַי כִּי אֵיכֹל לִבְצַע מִחֻשְׁבְּתִי הַטּוֹבָה. וְלִהְיִיאָה לְפַעֲלָהּ. לִזְכֹּר נִשְׁמוֹת הַמְּהוֹרֹת הַנִּגְאֵהוֹת וְהַנְּעִימוֹת בְּחַיֵּיהֶן וּבְמוֹתָן. עַל אֲשֶׁר נִטְעוּ נְטִיעֵי נְעֻמִים בְּשֹׁדֵה הַסְּפָרָה הַתְּלַמּוּדִית. וְהוֹפִיעוּ פֶה בֵּין אֶחְזוּתֵיהֶן בְּהִדְרַת תּוֹרָתָן וּיְרֵאתָן בְּתַקְוַתְךָ הוֹקֵקֵי צְדָקָה. אֲמַנֵם בְּיִנְיעַת בִּשְׂרָאֵל יִכְלִיתִי לְהַפִּיק זְמַמִּי. כִּי בַעַת אֲשֶׁר עָלָה בְּרַעְיוֹנִי לְקִרְבֵּי אֵל הַמְּלֹאכָה. וּבִאֲשֶׁר דְּרַכְהָ כַף רַגְלֵי בַּפֶּעַם הָרֵאשׁוֹנָה עַל אֲדַמַּת בֵּית עֵלְמִין הַיֵּשֶׁן פֶּה וְקִסְתִּי קִסַּת הַטּוֹפָר בְּמַתְנֵי וְאֵךְ שְׁמַתִּי מִכַּט עֵינַי עַל אֲבֵנֵי הַמִּצְבּוֹת אֲמַרְתִּי נוֹאֵשׁ לְמַחְשַׁבְתִּי הַטּוֹבָה. כִּי מִצְאָתִי הִכַּל כַּעַל עֵיר־מַפְלָה; פֶּה רֵאִיתִי הַמִּצְבָּה הָרֵאשִׁית. וְשֵׁם מִצְאָתִי הַמִּצְבָּה הַמְּרוּגְלִית. וְאֲבֵנֵי מַחְצָב (בְּרוֹכְשְׁטֵינֵיץ) אֲשֶׁר הִצְנֵי שִׁינֵי הוֹמָן. אֲשֶׁר רַבּוֹת מֵהֵנָּה הִתְפַּצְצוּ לְרִסְיָסִים. כִּי הָיוּ לְמַתְלַעוֹת הַעֵת. וְאַלֶּה הָאֲבָנִים אֲשֶׁר מִצְאָתִי עוֹד עַל עַמּוּדָן. בְּעֵצֵם פְּקָקָן חֶשֶׁךְ מִשְׁחָה תֹארוֹן. לֹא נִכְרָה אוֹ הַרְיִמוֹתֵי קוֹלִי כְּשׁוֹפֵר. וְאֶקְרָא אֶת הַקְּרִיאָה אֵל רֵאשִׁי וּמִנְהַלֵּי הַחֵק בְּעִירֵנוּ. כִּי יִשְׁיֵמוּ לִבְךָ לְדַבֵּר הוֹרֵי. וְיֵאָדְרוּ נְתִיב עַל צִיּוֹנֵי הַקְּבֻרוֹת. בְּרַעְיָ נִאֲמַנָּה כִּי יֵשׁ לֹאֵל יָדֵם לְתַקֵּן הַמַּעֲנֵת. אֵךְ הֵם הֵאֲטִימוּ אֹזְנֵם כִּפְתָן חֵרֶשׁ מִשְׁמוּעַ בְּקוֹלֵי הַקּוֹרָא. וְאֵז אֲמַרְתִּי לְהִתְרַפֵּת מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִתּוֹרִיתִי לִי. כִּי לֹא דָבַר נִקְלָה הוּא. אֵךְ לִבִּי כִּים נִגְרַשׁ וְהִשְׁקַט בִּלְיָ וְיִכַּל לֹא יִכְלִיתִי לְהִרְנִיעַ אֶת רוּחִי עַד אֲשֶׁר תִּחְלוֹתִי בְּמֵלֹאכָה הַכְּבֹדָה וְהַכְּבוֹדָה הַזֹּאת. שְׁנַחֲתִי מַתְנֵי וְנַעֲרַתִּי הִצְנֵי לְחַפֵּשׁ חֶפֶשׁ מַחֻפֵּשׁ אַחֲרֵי הַמִּצְבּוֹת הָעֵתִיקוֹת. כְּאַחֲרֵי מִטְמוֹנִים. וְחִתּוֹר חִתְרֵי אוֹתָן מִמַּעֲבֵי הָאֲדָמָה בְּכִשְׁלִי וּכְלִפּוֹת. חִקִּיתִי עַל כָּל אוֹת מֵהֵן בְּשִׁבְעַת הַקְּרִוֹת וּבִדְרִיקוֹת. גַּם שְׁאַלְתִּי וְחִקְרִיתִי הֵטֵב אַחֲרֵי שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר בְּצוֹר יִחְצְבוּן הוֹצֵבֵי אֲבָן. וְאֲמַנֵם פְּנִקְסָאוֹת יֵשִׁנִּים מִפֶּה הַנְּחוּנֵי אֵל מַחֻזּוֹ הַפְּצִי. וּבְכֹךְ טַפַּחְתִּי וּרְבִיתִי בְּמֵלֹאכְתִּי זֹאת כִּשְׁנַתִּים יָמִים. וְכֹאֵל תַּעֲרוֹג עַל אִפְסֵי מַיִם עֲרֵגָה נַפְשִׁי לְכַלּוֹתָהּ וּלְחַקוֹתָהּ בַּעַת בְּרוּל וְעוֹפְרָתָה. לֹא נַחֲתִי וְלֹא שִׁקְטִיתִי וְאֲבַלְיָגָה גַּם כִּי בָא עֵלַי רִגְזוֹ וְרַע מְרַעִים בָּנִים מִשְׁחִיתִים מוֹרְדֵי אוֹר הָאֲמַת וּמַסְלָפִים דְּבִירֵי צִדִּיקִים. אֲנָשִׁים מִתְקַדְּשִׁים וּמִתְחַסְּדִים בְּנֵלוּי. וּמַחְבֵּלִים כֶּרֶם ה' צְבָאוֹת בְּסַתְרָה סְבוּנֵי גַם סְבוּנֵי וַיַּפְעֵרוּ עֵלַי פִּיהֶם לְבַלֵּי חֵק לְבַלְעֵנִי חַיִּים. וַיִּשְׁיֵמוּ תַחְתָּיִם וּמַעֲקָשִׁים עַל דְּרַכִּי וַיְצִיבוּנִי כְּמַטְרָה לְחֵיף. וְעֵלַי יָדִים הָדוּ לְהַפְרִיד בֵּין הַדְּבָקִים. וְחִסְדֵי ה' הִרְוַעָה אוֹתִי מַעוּדֵי כִּי לֹא תִמְנֵנוּ וְלֹא כִלּוֹ רַחֲמֵי. וְלַעֲנַת אֲדָם בְּרִיבּוֹ לֹא רָאָה. כִּי הוּא יִבְקֵשׁ אֶת הַנֶּדְרָף. וַיְהִי לִי לְצוֹר מַעוֹז וְלִמְנוֹן בְּעָדַי. וְסַכַּךְ עֵלַי בְּאִבְרַתּוֹ לְבַלֵּי תֵאֵנָה אֵלַי רַעֲדָה. עַד אֲשֶׁר הִבַּאתִי אֶת מֵלֹאכְתִּי עַד תִּקְהָה. —

אֲמַנֵם מֵרֵאשִׁית הַיּוֹדֵעֵי. אֵל הַקּוֹרְאִים עַל מַה אֲדִינוּ סְפָרֵי הַטְּבַעִי. כְּכֹז הַנְּנוּ לְשָׁנָה וּלְכַפּוֹל עוֹד הַפַּעַם אֶת דְּבָרֵי וְלִהְיוֹדִיעַ פֶּה מִטְרַת מַחְבְּרַתִּי שְׁלֹא לָתֵת יָד לְמַבְקָרִים הַהוֹנוֹת אוֹתִי בְּדַבְרֵיהֶם; מִנְמַת פְּנֵי לָתֵת בְּמַחְבְּרַת הַזֹּאת הָעֵתִיקָה נִאֲמַנָּה מִצִּיּוֹנֵי קְבֻרוֹת הַרְבֵּנִים אֲשֶׁר מִצְאוּ מִנּוּחַ בְּמַבְחַר קְבֻרוֹתֵנוּ בְּצִירוֹף קוֹרוֹתֵיהֶם וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם. תּוֹלְדוֹת הַרְבֵּנִים הָאֲבִידִי וְרֵאשִׁי הַיְשִׁיבוֹת אֲשֶׁר כַּעַל עִיר הַצְּדָקָה הַבִּיאֵם בְּמַסְפַּר שְׁמוֹתָם לֹא כִתְבַתִּי כִּי מַה לִּי לְשַׁחֵן קַמְחָא טַחֲנָא? אֵךְ סִדְרַתִּי אוֹתָם זֵאִי. וְרִשְׁמַתִּי פִרְטֵי קוֹרוֹתֵיהֶם וּפְעוּלוֹתֵיהֶם בְּעַקְבוֹתֵיהֶם וּפְעֻמִּים רַבּוֹת סִרְתִּי מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִתְקַהּ בְּסַפְרוֹ וּסְלַלְתִּי לִי דֶרֶךְ אַחֲרָתִי. כִּי הוּא שָׁנָה בְּסַפְרוֹ בְּמִקְוֹמוֹת רַבִּים בּוֹדֵן אוֹ בְּשִׁנְנָה. וְהוֹסַפְתִּי הַדְּשׁוֹת וְנִצְוֹרוֹת לֹא נוֹדַעוּ עַד הֵנָּה. וּבִאֲלֵה

הרבנים הנקברים פה אשר לא יביאם בעל עה"צ בספרו הטבתי מילין והרחבתי תולדותיהם וקורותיהם. על פי סופרים וספרים. כאשר יעידו ויגידו חוקרי דורנו הגדולים. וכאשר יעני הקורא לנכח יביטו ותחזינה מישורים. ונכון ובטוח לבי בהקוראים הנכבדים כי לא יתפלאו בחפשמם במחברתי ולא ימצאו שם ושארית למוריני הרב ר' שמואל בן יצחק הלוי ז"ל. ולמוריני הרב ר' שלום בן קלוגמוס הכהן ז"ל (1). להר"י אלעזר אשכנזי המחבר ס' מעשי ה' והס' יוסף לקח (2). ולהר"י צבי בר' יעקב באכטיניש המחבר ס' שחיטות ובריקות מהר"י (3). להר"י נח בר פסח דיין המחבר ס' תולדות נח על המדרש רבה ולהר"י ישראל יהואל הכהן (4) ועוד רבים וכן שלמים אשר התנערו מעפר ורצצם פה בעמק הבכא. כי למרות יגיעתי הקבקה אשר עמלתי לא עלתה בידי לגלות ציוני קברותיהם. ואתן נשמות טהורות! בהכניתי את נפשי ובנשאי עין להתבונן עדיכן על המעשה אשר עשיתן ולתאר לפני הקוראים בשרד נאמן את כשרון המעללים אשר פעלתן בחיי חלדכן עלי אדמות במחוגות תבונתי כפי אשר שמעה אזני שמין מנכן, יערב נא שחייו אליכן ולא אכשל חלילה בלשוני ולא אנקש בשגוני כי באמונה הנני עושה. ואתן תהיון צרות בצרור החיים. וכאשר יקצו ישני עפר האירו כשמש בצהרים.

מ ל ו א י ם .

ס מ ן א' (צד 7): בסוף העתקת ר"י פאללאק יש לסמן (ישרון שנה ה'). וידע הרב החה"ש מ' שוח"ה נ"י העירני במכתבו (מעש"ק ואתחנן תרנ"ז) לאמר: ודע כי הורני בי מצוה שכתבתי שם (בישרון) אדות מצבת ר"י פולק. וכדברים האלה הנוד לי בהיותי עמו בצותא חרא. אך זאת הוא נכון. הוסף להגיד לי מ"ש שם (בישרון) שהוא הוא המסכים עה"ס. ברכת אברהם (ד' וויניציאה ש"ב). כי הוא חתם שם: נאם איש תם ואיש הלך יעקב כו'. והדברים האלה המוכיחים שהוא ר"י פולק בעל החלוקים נשמטו בישרון. ויקרים הם למוצאי דעת. —

ס מ ן ד' (צד 12): יש להעיר כי לא נכונים דברי חרין בר"ל בהכרמל (החדשי שנה 2): ישראל יצטרף למלת בשם מלת טוב, שהיה פרט השנה שג"ה. ועל אמתת דברנו פנקס הח"ק בעירנו יוביה. שאין בו מוקדם ומאוחר. —

ס מ ן ה' (הערה 6): יש להוסיף ולמנות בתוך רבני לובמלא את הגימ' זונה הלוי בהגימ' הלל האבדיק ווילנא. ומביאו נכדו המחבר ס' משמרת הגרשוני (כ"י) בשער

(1) זכרון שני הסבנים הראשונים נמלא בפנקס הח"ק צעירנו (דף 3' ע"ח), וכפי הנראה נפטרו ערך שנת ש"ן, ועד היום לא ארע מהם נאווה.

(2) בפנקס הח"ק נרשם זמן מותו יום ול"ו כ"ג כסליו שנת שג"ו וסח' וואלף בספרו Bibliotheca Hebr. העתיק נמלא קצותו אשר זה נוסחה:

„פה נקבר הגאון מהר"ר אליעזר צהר"ר אליה הכופא אשכנזי ז"ל. אקוין על זמן סוער, הלא זה נגלגל חזרה, לבני הן צמחתיים גצת ס' צכי עזר, יגויי רצ וגס לי אך כזה זר הלא נלקח שנת ושם האחד אליעזר.“

(3) נפטר פה כ"ח מרחשון גש"ן (פנקס הח"ק דף ע"ח 3) וראה ע"ש על אדמותי צכ"י ח"א דף 7'.

(4) צנו סר"א שרענלל כתב בספרו איתן ה' א' ר' (דף ס"ד ע"ג): „ובק"ק קרקא ס' יסרו שנת טע"ז דרשתי צביה"נ היטה בכלות שלשים של אגלות מא"י המסיד ז"ל.“

ספרו (הח' פין בק"ג 171), וכמו כן יש להעיר כי בשנת תק"א ישב על כסא קדשו הגימ' יוסף בר' ישראל" (Roest, Catalog der Rosenthalischen Bibliothek, S. 536) ואחריו נתעלה על כסאו הגימ' ישראל יונה בר' יוסף הלוי לאנדא המחבר ס' 'מעון (ולא מעין) הברכות" (העירני הרה"ח דר. מ. בראן גי"ע) על מסכת ברכות (ד' דיהרנפורט תקע"ו). וספר כנסת ישראל הכולל ב' מחלקות א' פרי החג על מסכת ביצה; ב' עיר מגרש; על סדר נזיקין; וכמו כן חבר עין הברדול ה' על אגדות הש"ס על דרך הדרוש; וס' זמירות ישראל באורים על המקרא בדרך הפשט והמשך המקראות (מוזכרים בהקדמת ס' מעין הברכות). והח' פין כתב (כנסת ישראל צד 696) וי"ס ודו"ת מהכמת הקבלה נמצא בכ"י ביד יורשיו. —

סמן ט' (צד 14): צ"ל עדיף מחוזה כאמרם ז"ל (בבא בתרא י"ב ע"א) חכם עדיף מנביא; וכנראה נכתבה הכתובת הזאת כמין חרה: ככלב — שידלוב; יקא — קראקא; בזבו — מעיובו. ולכן נ"ל שצ"ל התורה ומשפטה (ת' ומשפט) — ליטא. וכן העתיק גם הח' מ"ה גי' (בהצופה להמניד שנה א' ג' 48—47) וראה גלעד סמן 117. (העירני יד"ג הרה"ח הכולל דר. ל. לעווזאהן הי"ח). —

סמן י"א (הערה 9): יש להוסיף שע"ס תקוני זבח (ד' פראג ש"ס) הסכימו גם הגאונים האלה; מ' מרדכי יפה ביום ב' ניסן שס"ב; מ' שלמה אפרים לונשיץ; מ' שמואל אליעזר הלוי; מ' מאיר ב"מ גדליה חתן המלך הגימ' יצחק כ"ץ ז"ל יום ה' פרשת וזאת הברכה שס"ב פה קק לובלין; מ' יודא ליווא בר' עובדיה איילנבערג הגר בקק בריסק; מ' משה בן הק"ר אברהם ז"ל הי"ד; ומ' יהודה ליווא בר' בעלזאל זלה"ה. ועוד רבים מנאוגי הזמן באו שם בהסכמה והנצרכים לענינינו הזכרנו. —

סמן י"ד (הערה 11): תולדות הרי"א ברודא כתבנו בסגנון אחר ובשנויים רבים במלואים ותקונים. והיא כעת תחת מכבש הרפוס; ותצא לאור בעוד שבועות אחרים. —
סמן ט"ז: יש להעיר שהגימ' משה ר' ענוולש נזכר בס' הלכה בתורה או"ח סמן של"ד (סק"ג). —

סמן י"ז (הערה 14): יש להעיר שהסכמת הגימ' אלעזר דכהן מיום ה' כ"ד סיון תקמ"ט נמצאת עה"ס 'שערי בינה' (ד' ווינא תקנ"ב). (והוא חתן הגימ' אריה לייב האבד"ק זאמושיץ). ובנו הוא הגימ' אריה לייבוש שהיה אב"ד בעיר חדש ובאחרית ימיו בקק שדה חדש המובא בשו"ת ברית אברהם (ס' י"ח כ"ד). כמבואר באריות דברים בהקדמת ספר תפארת שלמה. וכמו כן יש שם להוסיף שהגימ' בעריש כ"ץ בן מהבר הקצות היה אבד"ק קשונ"ז טרם היותו האבד"ק וואדעסלאב (שו"ת ברית אברהם חו"ד סמן ל"ט). וחתומי סמן ח"א. ואביו מביא ד"ת בשמו; בספרו אבני מלואים על אה"ע (סמן נ"א). וכמו כן התשובה האחרונה הנדפסת שם בסוה"ס ממנו היא. —

ש"ס (הערה 15): ערבים לו' רהעתיק דברי הגימ' חיים כהן רפאפורט (כת' חו"ד סמן ז'): גם זכורני כד הוינא טלוא יתקף אחר נשואין שלי היה שם בבית מדרשנו ספר הטו"ז של גאון אחר ושמו היה ר' שלמה הר"ף שהיה אב"ד בקק סלוצק שם. והיה לו שם בשם הגדולים. והיה נכתב בכ"י הגאון הג"ל ג"כ השגה על פסק הטו"ז. ע"כ. —
עוד ש"ס (צד 28): רוד מת באב שבאח"ש ואולי צ"ל: ב' אב שבת אחר הצות פה טמונהו' (העירני יד"ג הרה"ח דר. ל. לעווזאהן גי"ע). —

(*) והגימ' שלמה אפרים לונשיץ נולדתי עוד הסכמה אחת עה"ס ט"ע ט"ל (ד' הענה טע"ג), וחסס טס בראשונה לפני חתימת סג"מ יעעיה הלוי סרוויטץ וסג"ר הסל"ה, ומ' אליהו ליאן המנכ"ר ס' נ"כ ל"ל יו"פ (ראה אדומ"ו בנספוח לדיקיס לר 60).

ס מן י"ט (הערה 18): יש להעיר שהג'מ צבי מיוחס הסכים שנת תקכ"ג (כ' מנחם אב) על השו"ת גאונים בתראי (ר' טורקא תקכ"ד) בהיותו האבד"ק לאנצדוט. —
 סמן כ': «כד ואין ציל כדו אין ריל יעטצט אויט נכט מעהר דאס אוינע דער נעמיינדע, כי הגר כבה ועין העדה נסתמה» (העירני יד"ג הנ"ל). —

ס מן מ"א (צד 44): «סמוך להכנסת כלה. ראה נפשות צדיקים צד 34 שכל היום ויז נקרא הכנסת כלה ושם הראתי מקום לשע' יוד ס' שג'ו (העירני הנ"ל). —

ס מן ס"ג (צד 53): «בהר"ד שמואל מזליש, יש להוסיף מה שכתב על אדותו בנו הג'מ משה (בהקדמת ס' דרש משה): ... וגם עשה צדקה בכל עת ונדב לכתוב על קלף גדול ספר התפלה וגם הפטורה שניהם כרוכים ומצופים בכסף הרבה וניתן הכל למעט מקדשנו ביהכ"נ ר' אייזיק ר' יעקלש"ו עכ"ד; וכפי אשר ראיתי את סדר ההפטורה נדבו בשנת ת"ז שנתים אחרי הבנת ביהכ"נ. —

ס מן פ"ב (צד 60): יש להעיר שנמצא בשו"ת כתר כהונה (ס' נ"ז) גב'ע מהג'מ בעריש האבד"ק המעלניץ מיום י"א מנחם תקנ"ה ואחריו חתם: «הק' בנימין וואלף בהג'מ שלמה האבד"ק פינטשוב». —

ס מן צ"א: יש להעיר מה שכתב הג'מ ישראל ניימאן וצ"ל בהקדמת ספרו «מחנה ישראל» (ר' קראקא) שאמו מרת רבקה היתה בת הרב המנהיג מ' בצלאל במ' הלל דיינא מפה. —

ס מן צ"ט: אדות הג'מ יצחק מטיסמניץ מצאתי כתוב בקובץ גדול כ"י הכולל שאלות ותשובות מאת הג'מ יצחק אייזיק במ' מרדכי מ"מ ודרשן בלבוש (ראה מ"ש אדותו בס' אנשי שם ס' רפ"ד) בסמן קכ"ג בסוף שריוחא דענונא: «והסכימו בהתרה זו ביריד יאולאוויטץ המאורות הגדולים היה הרב הגדול מוהרר מרדכי אביד ור"מ דק"ק פורדייץ ודק"ק רישא והרב החסיד מ' יצחק אביד דק"ק טיסמניץ. וכ"ז היה ערך שנת ת"ס. —

סמן ק"ב: יש להוסיף שהר"י זלמן פישלס היה פה פו"מ העדה אחרי מות זקני הר' צבי פיאסקער ז"ל, ואחרי אשר נהפך עליו הגלגל וירד מנכסיו נהיה בנו הר' בערלי למלמד תינוקות ויש שכמו לסבול עול התורה ולעת זקנותו נתמנה לדיינא. —

ס מן ק"ז: הוגד לי מוקן אחד בפה שהיה נכד בעל «באר היטב». —

סמן ק"ב: מהר"י וואלף בער ש"ף נמצא ת"י נכדו הדרשן הר' מרדכי רובינשטיין ג"י חבור יקר על «קדושת החדש» וחבורים רבים על מסכתות הש"ס. —

פליטת סופרים

הערות והארות על «לוחות הזכרון» מחוקרי דורנו.

כ"ה פטרסבורג כ"ב אדר א' תרנ"ז.

רב טוב וברכה לך חכם נכבד וסופר מומחה!

בתורה רבה קבלתי העלים מחבורך היקר לוחות זכרון. ובפעם הראשונה נתקבלו העלים בפה בעת הלכתי למסעי, וגם אחרי שובי לא מצאתי את המנוחה הנדרשת לכתוב הערות לחבורך. ומה גם כי רואה אנכי כי פתוחים לפניך ספרי חכמי ישראל המתים ז"ל והנבדלים לחיים יצ"ו מבעלי אסופות וחכמי הבקרת, והזקה שלא תוציא דבר שאינו מתוקן. — ובענין שאלתך נידון הס' כרם המד דע כי הס'

היה אינו ת"י אך הוא נמצא באוצה"ם באוקספורד 1. ורמ"ש ברשימתו הגדולה (עמוד 2800) כותב: ר' אליעזר בר' יצחק אייזיק מוויסאקי דלישא בפניסק הדפים ס' ב"ם חמד עה"ת (המכיל לקושים מחבורו הגדול כ"ס הברכה) בדיהנפורט שנת ראשית פרי' ד' ס' ז' וב' דפ"ם 40. וההסכמות עליו נכתבו עד שנת תע"ו. ובראשו שיר הכתוב בתמונת ענול. — ועוד ראיתי להעירך כי במחברתו האשכנזית של הרא"ה נייבוער ע"ד הכ"י בפה (עמוד 140) נזכר עוזר הרוסא מכרקוב (Kraków) 2 במכתב לאלהיו בשייצו (בע"ס המצות לקראים המכונה אדרת אליהו) משנת הרמ"ד. והיה אם אמצא בקרוב זמן פנוי אוי לא אמצע משלוח לכבודך את אשר אמצא להעיר. ואתה בטובך סלה לעמוס המרדות כמוני הרוצה להועיל לכל העוסקים בתורה וחכמה ואין לאל ידו מאפסת הפנאי.

מכבדך ומוקירך

ד.ר. א. א. הרבני.

אדוני היקר והנכבד!

לו תדע את המון מרדות ומלאכות העולות ומשתרנות על צואי כי או תבין מדוע החשיתי והתמהמהתי עד עתה ונפשי מראה לה תודה וברכה לך ולזכרך על עבודתך בקדש אשר בה הצלת פנינים מעמקי נשיה והפחת היים בעצמות יבשות כן תוסיף וכן תרבה כיד ה' הטובה עליך והיית ברכה בארץ. — כאשר באו עלי מלאכתך לידי בעודם בכפי בלעתים חלא תדע מראש כי נפשי צמאה לשמוע נצורות וחדשות ואמת אשר מארץ תצמח ותו"מ ראיתי כי יש לי להעיר על דבריך ועל סגנון של המצבות בעצמן כמה וכמה הערות. אבל עתותי אינן בידי ורק הנעי חופש ומנוחה מנו לי. על כן ילאו דברי אוהבך דוד גם הפעם ורק להראות כי נכבדה וגם יקרה מגמתך הטהורה בעיני הנני שולח לך איזה נרגרים למען תדע כי עברתי על כל דבריך בעין פקוחה ובלב מלא תודה. והנה משנה ומשלש את בקשתי שתשלח לי דפוס מהמצבות היותר קשות לקרא כי או אקוה להיות לך עוזר מעיר ולהניח חשכות ולגלות סתומות כאשר זכיתי פעמים אין ספורות לקרוא מתוך דפוס המצבות מה שלא ראו על תלך.

והנני אוהבך ומוקירך כערכך

דוד קויפמאנן.

Budapest 4/3 97.

1) אחרי יגיעה רבה עלתה צידי להשיג הספר הזה אשר הוא יקר המלואה, ומלאחי עליו הסכנות הג"מ חנה"ס חז"ד ור"מ נקלוז דנריסק, ניוס ג' כ"ז למצ"י חע"ג; הסכנות הג"מ ג' עשה צ"י שלמה זלמן זלטה"ה שהוראדנא האב"ד ור"מ דק"ק קריינק, ש"צ של הנחצר; ותעודות אב"ד הג"מ יחזק אייזיק צה"ס זלטה"ה דינא וספרא דק"ק וויסאקי יל"ה ניוס י"ד אלול חס"ו. ונפנים הספר מוצאו ד"ת צ"ס הג"מ חנה"ס צרודא (פ' לו, ויקהל); צ"ס הג"מ מרדכי זיסקינד האב"ד ק לובלין (פ' קדושים); והקטע דודי הסורתי מ' נאנש הנקרא צפ"כ ר' נאנש בלונקס" (פ' חקת); "ושותעי לחץ ע"ן מהרצני מ' נאנש מניד דק"ק הורשאנ מ"די עברו פה ק"ק קאלנין יל"ו" (פ' צהעלותך). וכנראה חצר הרי אליעזר גם הם' יזנ רך כיצוד מ' נאנש מנילה (זאלקווא תק"צ 40).

2) לפ"ד חין זאת העיר קראקא, רק עיר צנעקלענבורג אשר צאשכנא, וכאשר חנה"ס הסערה זו ליר"ג סכ"ג מ' עזרה"ה כ"י הסכים לדברי. מ. ד. פ.

צד 25 : עיין מה שנודע לנו כעת על מיתת הרב הגימ שאול בהג"מ העשיל שנסע לנישואי צעיר בניו חתנו של הגי' בעל חכם צבי ומת בדרך בק"ק גלווא בס' מגלת ספר להג' יעב"ץ צד 66.

שם שורה 26 : תחת כנה התארים צ"ל : כבו המאורים ומטעם החרוז בחר לכתוב מאורים במקום מאורות.

צד 26 : מצבת הגי' ר' אליעזר בן ר' אברהם הלוי אישינגא הוצאתי לאור בספרי על גולי ווינא צד 183 הערה א' וע"ד האמ"ר מפנקס העלישויא אשר הדפסתי בס' אוצר הספרות שנה ב' 114 עיין מה שהוספתי במאמרי על פנקס ביה"כ ר' זכורו הלוי מווינא הנמצא בעת בק"ק מזיליץ במעלהרין במ"ע Magazin שיצא לאור ע"י הח' ברלינר כרך י"ז צד 297.

שם : את כתב הרבנות הנשלח מפרנסי ק"ק קראקא להשר מווינא הנמצא בעת בנגוי בית עקד ספרי ק"ק ווינא הוצאתי לאור בצרוף כל החתימות ידי הפקידים האלה בספרי Urkundliches aus dem Leben Samson Wertheimers צד 139 והלאה. צד 29 ס"י י"ט : ר' יוסף הלוי בנו של הגאון ר' אליעזר הלוי אישינגא מוכר לפעמים בספרי עדות ביוסף את הגי' יצחק לנדא בשם : גיסי ושיב מ"ז הגאון הגדול החסיד המפורסם מו' יצחק לנדא הלוי נר"ו אב"ד דגליל לבוב. עיין להגמא דף כ' ע"ד. כ"ד ע"ג. ל"ז ע"א.

צד 31 ס"י ב' : במצבת הגימ אריה ליב יש להגיה : ביראת אלקים תחת אלהים מטעם החרוז ועוד מגיד תחת : הגיד ומבין חידה תחת ומבין חודה אשר אין לו שחר.

צד 40 ס"י כ"ח : המכתב הנמצא מר' שלמה רונקיל באוצר כ"ז אוקספורד ס"י 272 הוא כעין טופס הקבוצים הנכתבים לעניים להליץ בעדם ולהגן עליהם הכי על כן נקרא : מליצות - Brief ולהיות שנכתב בשנת ש"ז נוכל ליחסו בבטח לר' זלמן רונקיל האחרון אשר אליו ייחס הח' נייבויער ברישמתו שם גם שיר לחנכה המתחיל : יקנים עם נערים / כי שמו בקרבו בראשי החרוזים : זלמן חוקי. הודיעני נא מאין תדע את שם אביו של ר' זלמן שאינו נזכר על מצבתו. 3

צד 45 (ס"י מ"ג) שורה 2 : אספר אורה דברים קשים להלמס ועתה ברור בלי כל תפוגה שצ"ל : אספה אורה. ומספר המצבה רצה לומר כי שנת בית ליצירה קדרה וחשכה כי אספה את נגהה כי בהילו נר הגאון על ראשה היתה כלה אורה ושמחה ועתה נהפכו פניה כשולי קדרה ועל כן ימחר להוסיף : השם יחס אותנו במהרה. — צד לי שלא ציינת ברור כי המלות בואנה מקוננות הן התחלת מצבה אחרת ועתה גורע לי כי שמנה חרוזים אשר סוף כלם היא הברת נה ימצאו במצבה הזאת ואם כן איפוא צריך להפריד בין הדברים ולהבדיל ע"י אות או קו קטן בין המלות נתנה מקוננות. ובוה תפטר. גם חדה אחרת כי ר"ת למ"ק אינם רומזים על מלות למספר קטן כנהוג הרבה אלא על : למקום קבורה ושעור הדברים כן הוא : ה' ניסן (ת"ב) למקום קבורה נתנה. ועוד אומר לי לבי כי תחת עלינה אשר יש להלמו בדוחק ובקושי הבנה צ"ל אלינה מלשון אלי כבתולה. שם ס"י מ"ד : לפני מלת נאונה תחסר תיבת : הורד או הוסר או כדומה לזה. —

צד 46 ס"י מ"ח : עיין מה שכתבתי על ר' איזוק בהר' יעקלש במאמרי על יחוסו של הגי' אלעזר פלעקלש במ"ע החדשי שנה ל"ז צד 381 הע' ב' ג' ד'.

(8) שם אביו מלחמי כחונ צפנקס הח"ק ונעיינו דף כ"ה, וצפנקס הסוכנות ונתייכ"נ דקופס נעיינו כרעס אביו "ר' יואל", וסלופס נסתרות זידע! — ס. ד. ס.

צד 48 הערה 31: עיין מה שכתבתי לתולדות ה' ר' יצחק מאיר פרענקל בספרו על גולי ווינא צד 224.

צד 50 שורה 2: עיין על ר' ישראל שמואל קליפארא או קלהרי ס' תואר פני שלמה להח' המנוח ר"מ לאנדעסבערג (קראטאשין תר"ל) צד 58 והלאה ומה שכתבתי במ"ע החדשי כרך ל"ח צד 130.

שם שורה 20: תחת שנינוס אולי צ"ל: ששנים 4. — עוד שם שורה 22: ת' גמילו סביר צ"ל גמיר וסביר.

צד 51 שורה 16: בעל מחבר ס' נידרות שמשון ותוס' הרשים על המשנה הוא החסיד ר' שמשון בלאך מהאמבורג ראש לומדי בית המדרש אשר יסד חפרנס ר' ישכר בער הכהן בעיר אלטונא בשנת תפ"ה עיין צואתו אשר הוצאתי לאור במ"ע החדשי כרך מ' צד 269 וס' תולדות יעב"ן להח' אברהם חיים וואנגער צד 34 הערה 286. — שם שורה 30: צ"ל ערירי: ת' עדידי: כי כבר נאמר שנגדע מבלי בן ממלא מקומו ומהלף גועז.

צד 56 שורה 16: הגני מעתיק לך בזה מה שמצאתי על הגאון ר' משה לבוב וזוגתו בפנקס ההזכרות אשר לק"ק טריר כאשר העתקתי הדברים בשנת תרמ"ח:

י"א"נ מוריני ורבינו הרב מהור"ר אברהם משה בן מוריני ורבינו הרב מהור"ר העשל רבוב וצלה"ה... אב"ד ור"מ בק"ק טריר ובמדינת ג'ע (ר"ל): גליל (עליון) יצ"ו ובשאר מדינות הקרובים לק"ק הג"ל משך כ"ב שנים... יום ב' ר"ח אב תקמ"ח לפ"ק בליל א' נגהי ליום ב' ונקבר ביום ב' ר"ח אב. י"א"נ הצדקת והחסידה... מרת בילא בת הגאון מהור"ר מאיר איגר וצ"ל... אשת הגאון הגדול המפורסם מהור"ר משה לבוב וצלה"ה אב"ד ור"מ פה ק"ק טריר... יו' ד' כ"ח אייר תק"ן לפ"ק.

צד 60: להיות שנוספת את ירך על גדולי פינטשוב והרבנים אשר עלו על מדין בקהלה המפורסמה הזאת הגני גולה את אונק כי במ"ע החדשי כרך ל"ח צד 500 והלאה הראיתי לכבוד יום מלאת מאה שנה ליום הולדת פאר עמנו החכם המנוח ר' יום טוב צונץ כי ר' ליב צונץ אבדיק פינטשוב היה גאון משפחתו וזכיתי להוכיח כי הרבנים ר' משה יצחק יהודה ליב ור' יהודה ליווא ור' ליב צונץ אשר חשובים לג' אנשים שונים הם אחד כי נתעלם לפי שעה מכל החוקרים שני שמות הללו הם רק מעטפות שונות אשר בהם יראה לפנינו כבוד הגאון ר' ליב צונץ בנו של ר' נפתלי הירץ איש פראנקפורט והתנו של ר' משה תאומים מווינא. ומעת אשר כתבתי את מאמרי הג"ל אנה ה' לידי עוד מופת חותך וראיה אשר אין עליה תשובה להראות אמתת דברי כי במקום אשר נקרא במצבת ר' שמחה אב"ד דק"ק סטריא שנפטר בלבוב ביום ג' אסרו חג של שבועות תנ"ז לפ"ק (עיין מצבת קדש ח"א 2 ס' ע"ג): היה מהור"ר שמחה במוהר"ר משה יצחק ז"ל נמצא בכ"י שורת דברי שמואל להגאון שמואל נח ליפשיטין אבדיק טורבין שמתחם בהקדמתו להגאון משה שמחה אבדיק סטריא ור"מ דק"ק לבוב בן הגאון המפורסם משה ליב צונץ האבדיק פינטשוב בהג"מ נפתלי הירץ מווינא (ר"ל מפראנקפורט דמיין ונקרא על שם ווינא להיות שהעיר הזאת היתה מקום תחנותו של המו"ר משה תאומים אבי הקדוש ר' אהרן אבדיק

(4) לדעתנו נוספת הנוכח, סנוכיס" נכונה, וסיא מן הספרד "סין" וסנכנס" כמו "סנו כסנו לשונם" (ספלים ס"ד), "סליך סנוכיס" (שם מ"ס). — ס. ד. פ.

קראקא). ואם כן איפוא אין לפנינו טעות סופר במצבת קודש כאשר דמה הג'מ' זוסף לעוונשטיין בהערותיו היקרות על ס' אנשי שם להר"ש באבער צד 249 סמן תקמ"ב והכל על מקומו יבא בשלום. — ולהעריך עוד על איזה חכמים אשר הרימו קרן בקהלת פינטשוב אכנה בשם ר' ליב ר' זנתן מפינטשוף אשר נזכר כמו ב' פעמים בס' לקט שמואל לר' שמואל פיבוש סופר נכד הסמ"ע ומחותנו ר' מיכל ר' אייוקש הרב מפינטשוף אשר מצאתי את זכרו בס' הג'ל דף ס"ד ע"א ואין כאן מקום להאריך.

צד 62 הערה 39: בדבר ר' שאול זוספרו מצפה יקתאל היה לך להזכיר מה שצבר כעמיר גורנה החכם המנוח ר' לויר לאגדסהוט בספרו תואה"ש צד 70 והלאה ומה נמלצו וגם נמצאו דברי החכמים ר' מתתיה שטראשון בסוף ס' קריה נאמנה ור' יום טוב ליפמאן צונץ בסוף ספרו על המנהגים הנקרא Die Ritus בדבר ס' בשמים ראש ועיין גם בהאגרות אשר הו"ל דה. אלכסנדר ביכלער בספ"ז שי למורה.

ב"ה ל"ג בעמר תרנ"ז לונדון.

שוכט"ס לידודי הרב החכם השלם המשכיל מו"ה הד"ר פ"ג נ"י.

הא לך תורתו וגם הערותי להערתך התשיעית, קונטרס ראשון לספרך היקר "לוחות זכרון" (א) לזקוניו (של הג'מ' שכנא) הוקם הג'מ' ישראל בנו לר"י ובהיו שניהם הקים לו גם מהרש"ל שם ישיבה ועליהם רמו (שו"ת מהרש"ל סי' ט"ז) וימת ר' שכנא ויעל מהרש"ל לכסא הרבנות, ור' ישראל נשאר ראש הישיבה, וימת ר' ישראל וימלאו שני בני מהרש"ל, היה יחיאל והיה זאב את מקומו בישיבה (שם ושארית 70). (ב) והם היו ראשי הישיבה גם בימי הגאון הלבוש. ג) ואחרי הלבוש עלה הג'מ' שלמה בר' יהודה לאב"ד, ובנו הג'מ' יהודה לר"י (כי בני מהרש"ל היו קצינים ומחלו על כבודם. בהיות מהר"ש בן יהודה קרובם ממשפחת לוריא). ונתבקשו ר' שלמה ור' יהודה בנו בישי"מ בשנת שנ"א (ראה קינת תלמידם בשושלת הקבלה). דר' יהודה בר' שלמה בן ושמו הג'מ' משה ויכהן תחתיו בישיבה וימת יום ג' כ"ה אייר שעה. ולר' ישראל בר' שכנא בן חכם אא"ז הג'מ' משה הריף אב"ד קרעמניץ ויקח משה את בתו לאשה. וכ"ז ברור. מפני טרדות שונות, ומפני כי נסבכתי בסבך מלאכה תולדה אחרת לא יכלתי לנמור את הערותי והארותי לספרך היקר, ואקוה לשלוח לך איזה ברח סיון הבע"ל כל מה שיש לי להוסיף או לנרוע (6) ושם אגלה הדיעות ונצורות בנוגע למשפחת אא"ז הג'מ' משה ר' מענדעלש, ובראיות ברורות. — יודרך הדו"ש נצה באהבה רבה

יוסף כהן צדק.

ב"ה ה' ל"ג בעומר הלולא דוקני הרמ"א זצ"ל, סעראצק.

כבוד הרב המפורסם בבקאותו שוקד על דלתי התורה כ"ש

חיים דובעריש פריעדבערג נ"י.

אחד"ה"ה כמשפט הנני להראות כי נ"י כי השובה מחברתו בעיני ארשום פה הערותי, ואשר נתקשה בדברי רש"י בפסחים ס"ד ע"ב: וא"י לתקן המקלות, פירוש רש"י זה בשבת

(5) צענייטס כלות וניסלות אסכה על הערותי היקרות ונאלד נעלות, ואקום לסדסיקן אי"י ניסד עס הערות שוקרי דוקנו הגדולים אשר קלדו פס כי קלדס הידיעס עססערע.

ס. ד. פ.

דף קכ"ד) דלא מטלטלי מקלות, שהם תיקון ההפשט, ועיין ביצה (דף ל"ב ע"א), וד' תוי"ט לא הבינתי שכתב הגם לר"א לא גזרו על שבות רק משום דאפשר בלא"ה מהגמ' דשבת, ובגמ' דשבת לא קאמר רק דאפילו לאחר התרת כלים אסור בדאפשר כיון דהוי שלא לצורך כלל הוי שבות דמדריגה דאסור אפי' במקדשי, ועא"ה סי' ש"ה, ואי לא גזרו על שבות במקדש כלל לא הו"ל למיסר, ועכ"ז ס"פ"ה מכית הבחירה בדאפשר אסור, ובתוי"ט פ"א דתמיד מ"ג ובת' רע"א סי' קנ"ט, ובארעא דרבנן הקשה מהך דפסחים שלא חילק הרמב"ם בין הול לשבת, ע"ש, ולכאורה י"ל דכיון דנדרחה מלאכה נמורה כש"כ אסור דרבנן, ואין בכחי לכתוב ובפרט שאחר כל יגיעותי לא אדע אם ידפיס כל מכתבי מחמת הוצאת הדפוס, וכאשר יבטחני להדפיס כל דברי, או אי"ה בלי"ג אמלא מבוקשו. 6. —

צד 6: כמדומני שבהערות לעיר הצדק נמצא הר"י פרי"ן 7, וכפי המסורה היה שם הר"י פרי"ן בר' שלמה שפי"א, והובא בשו"ת מהר"י ווייל, ואח"ז הלך לעיר קושטאנין בנסיונות בארזן באשכנזי ובחקמת שו"ת מהרש"ל התייחס לגזע רש"י. — צד 7: כבר הוכחתי (במכתבי בעיר תהלה צד 153) כי זה לא היה ר"י פולק, כ"א ר' יעקב קופלמאן סג"ל המוכא בד"מ אר"ה סי' תס"ז סק"ב, ובאה"ע סי' קכ"ד, ואח"ז נדפס במ"ע הצפירה לה' יא"פ"ז מפא"ר כי קלעתי אל השערה. — שם: בת רבו לו לאשה, במ"ע המריץ משנת תרמ"ג הוכיח בני הר"י יצחק מאור מקאשיין, הסמוך לפינטישוב, שט"ס שם שהרי בשו"ת הרמ"א סי' כ"ה משמע שרא ידע מעניני הר"י שכנא, אך מספר מגלת יוחסין כ"י להר"י אפרים זלמן מרגליות כ' שתשובות אלה אינם להרמ"א רק להר"י משה בר' משולם. — צד 9: "ואבי הג"מ משה, ואבי הג"מ ישכר בער שהיה אבי הר"י פסח הכהן מואלקווי שהו"ל לקוטי הפרדס (ד' אמ"ד תע"ה). — שם: "ויהי ניסוי, בס' שירי תהלה (ברלין תקנ"א) להר"י זאב בוסנער מברא, שם כתוב שאביו הר"י דוד הכהן בע"ס מראה הכהן, היה בהג"מ משה האבד"ק בעלזא, בהר"י יהודה ליב מלוצק, בהג"מ משה האבד"ק לוצק, הג"ל, ובחקמת סי' פ' שנים להר"י אלישע מהוראדנא כ"י שאביו הר"י אברהם האבד"ק לונגשיין (ויש לו הסכמה בספר ויכתוב משה) היה חתן הר"י משה מלוצק גם הר"י שמעון הכהן האבד"ק יאולוויץ בהר"ב איתן האזרחי היה חתנו. — צד 10: "מגלה עמוקות" ביד הר"י אברהם יהודא נאסטינסקי נ"י בלאדו נמצא בכ"י חדושי מהר"ן שפירא בעל מג"ע על יוד וחז"מ ובגליון שם כ"י להג"מ מענדיל מקראטשין בעל עטרת זקנים, גם נמצא שם ביד הר"י יצחק בהארע"ר נ"י ממנו סי' החטף על חכמת האמת. — שם: הר"י משה ר' מענדילש"ה הביאו הש"ך בספרו הארוך סוס"י ל"ה, ובשער סי' תולדת יעקב על ברכות. — צד 11: "על סידור שער השמים" ובס' אגרת הקדש מגלילות א"י (אמ"ד שצ"ה) להר"י גרשון בר' אליעזר סג"ל נמצאת הסכמתו בחברת הג"מ יוסף קלמנקושי. — צד 12: בהמנוח מ' דוד, הובא בפירושי יונתן להר"ד משעברשין על תרגום יב"ע דברים ד' ד' ות' רמ"א סי' פ"א, ובסוף פירוש הקצר לרבה ח"מ (קראקא שכ"ט). — צד 13: "בס' קב הישר" ובס' אור צדיקים לר"מ פאפארש (נפילת אפ"ס). לב אר"י (פ' דברים), קרבן שבת פ"ג סי' נ', שו"ת מהר"ם לובלין סי' ב"ה, והוא חתן המהרש"ל, ובתולדות מהר"ם כתבתי מה שארע לו עמו ועם המהרש"א ותוי"ט, ובג"מ הג"מ שלמה, הוא אבי אא"ז הג"מ וואלף האבד"ק אליק. — שם: "בשנת שעה" הוא הר"ב משה משה ומקודם היה באפסא גליל קראקא, שהביאו בהערה 5 ובקונטרס אוצרות חיים הנספח'

- 6) נפסס מפלס אלפיס כל דכריי נמסרת עיוחדם ציחד עם הערות חוקרי דורכו הגדולים.
7) ראה הלאה בהערות סי' וועטטיין מפס. [לוחם זכרון.]

לשׁוֹת מִים חַיִּים כִּי שֶׁנִּפְטָר שֶׁפִּי בִּאֲפֶטָא וְאִינוּ אִמְתָּ. אַחֲרָיו הִיָּה בְּלוּבְמֵלָא הַגִּמְ מִשֶּׁה
הַאֲבֵדִיק הַעֲלֵמָא. מֵאֲהֵלִיב דְּלִיטָא. בְּהַגִּמְ מֵאִיר קֶאֱצִינְעֵלְלִינְבוּגִין מִבְּרִיסָא. — שֶׁם : הַגִּמְ
אֲלִיעֹזֵר בְּרִי מְנַחֵם, הוּבֵא בְּשַׁעֲרֵי תְּשׁוּבָה סִי תִּקְנֵי'א סְקִבִּיה. — עוֹד שֶׁם : רִי יַעֲקֹב בְּרִי
מִרְדִּכִּי, יֵשׁ לוֹ הַסְּכֵמָה בְּסִי דְּבְרֵי חֲכָמִים. — עוֹד שֶׁם : הֵרִי יִשְׁכֵּר בַּעֲרִי, הוּבֵא בְּסִי אֲדִנִי
פּוֹ (פִּי בֵּא) וְהוּא בֶן הַגִּמְ מֵאִיר הַאֲבֵדִיק לִּבְלִיָּין (אֲשֶׁר הִבִּיא כִּי בַּעַד 17). וְאַחֲרָיו הִיָּה
בְּלוּבְמֵלָא הַגִּמְ אַחֲרָן יִזְאֵל, וְיֵשׁ לוֹ הַסְּכֵמָה בְּמִרְגְּלֵי תוֹרָה, וּבּוֹמֵן אַחֲרָן הֵרִי מִשֶּׁה חַיִּים
הוּבֵא בְּטוֹב טַעַם וְדַעַת לְהֵרִישׁ קְלוּגְרִי נִפְטָר תְּרַכִּיָּה. — צֵד 14 : רִי יוֹסֵף וְיֹסֵפִי מְלֻבּוֹב
בְּמִי נִפְתְּלֵי הוֹרִיקִי, וְיֵשׁ לוֹ הַסְּכֵמָה בְּסִי מִים חַיִּים. — צֵד 15 : נִבְחַר בְּמִקּוּמוֹ הַגִּמְ חַיִּים.
הוּבֵא כֹּאבְנֵי שְׁהֵם (יִזְרֵא בֵּא תֵּנֵא) בְּהַגִּמְ יַצְחָק הַרְיָף (הַמוּבֵא הֵלֵאָה צֵד 20). — שֶׁם :
יֵשׁ לְהַעִיר שֶׁהִיָּה שֶׁם בּוֹמֵן אַחֲרָן מִ'וֹ יַצְחָק שֶׁנִּתְקַבֵּל מִשִּׁדְּלוּב לִקִּי סְטֵאבְנִיקִי, וְאַחֲרָיו
הֵרִישׁ מִ'וֹ מֵאִיר מִשִּׁדְּלוּב וּמִ'וֹ בְּאוּסְטְרָאוּצִיא בְּהֵרִישׁ מִ'וֹ יַעֲקֹב הַאֲבֵדִיק אֲפֶטָא, וְאַחֲרָיו
הֵרִישׁ מִ'וֹ אֲבִרְהֵם רוֹשִׁינְעֵרֵנִי שְׁהֵלֵךְ מִשֶּׁם לוֹוֵאִידְסְלוּב. — צֵד 16 : עַל גִּי בְּבוֹתִי וְיֵשׁ לוֹ
הִרְבֵּה תְּשׁוּבוֹת וְכו' 18). — שֶׁם : וְהַסְּכִים עִים מִתְּנוֹת כְּהוֹנֵה, אִם הִלְדִי, בֵּאֵר שְׁבַע, לֹחַ עַל
דְּקֹדֵק לְרִי הִילְפְּרִין (קֶרְאָקָא שְׁנִיָּה). מוֹבַח הוּבֵא עַל סְמִיָּה וְהַשְּׁמִישׁ פַּה אֵת הֵרִי אֲשֶׁר לְעַמִּיל
שֶׁהִבִּיאוּ בְּרִמְ כְּתִיבַת הַשְּׁמוֹת אוֹת אֵי וְהַשְּׁאֲרִית יוֹסֵף סִי יוֹדֵי, וּבְרִכַת הַמִּים. — צֵד 25 :
רִי בְּנִימֵן זֹאבִי הִיָּה תִי מִמֵּנוּ בְּכְתוּבִים שׁוֹת עַל אוֹיְבֵי וְהַשְּׁאֲלָתוֹ לְהַגִּמְ אֲבִרְהֵם הַאֲבֵדִיק
נִאֲשַׁעֲלֶסֶק וְכַעַת בְּסֵאֲרֵשׁוּב. — שֶׁם : רִי שְׁמִשׁוֹן, הוּבֵא בְּשׁוֹת פֶּרַח מִטָּה אַחֲרָן הִיָּב סִי
סִיָּה וּבִידֵי מִשֶּׁה עַל מִדְּרֵשׁ רַבָּה. — עוֹד שֶׁם : רִי יוֹסֵף יַאֲסִקִי יֵשׁ לוֹ הַסְּכֵמָה בְּסִי אַרְבַּע
חֲרָשִׁים וּכְנֵרָאָה שְׁאֲחֲרָיו הִיָּה הַגִּמְ שְׁמוּאֵל כְּנֵרָאָה שְׁהוּא חֲרָב (וְקִינִי) הִבִּית שְׁמוּאֵל בְּרִי
אוּרִי שִׁיבוֹשׁ מוּוֹאִידְסְלֵב. — עוֹד שֶׁם : רִי אֲלִיעֹזֵר הַבְּחִין, יֵשׁ אֵתִי סִי עֲנַף עֵץ אֲבוֹת
כִּי לְהֵרִי אֲרִי לִיב הַאֲבֵדִיק דְּיוֹקֹב וְנִמְצֵא שֶׁם הַסְּכֵמָתוֹ מוֹסֵד דִּי תִּמּוֹן תִּקְמִיד, וְהֵרִי יִשְׂרָאֵל
כִּיָּין יֵשׁ לוֹ הַסְּכֵמָה בְּסִי נְתִיבוֹת עוֹלָם עַל הַסְּמִיָּה. גַּם כְּהֵנוּ שֶׁם הַגִּמְ יוֹסֵף אִישׁ אִמְתָּ
בְּהַגִּמְ יַצְחָק אֲבֵדִיק סוּוִירָה, וּבְנוּ הַגִּמְ יַצְחָק מִדְּרָאָה אֲבִישׁ נִפְטָר בְּהֵאֲרָחוּב. — צֵד 27 :
נִחַלַת בְּנִימִין, בְּנוּ הִיָּה הַגִּמְ נִפְתְּלֵי הוֹרִישׁ הַאֲבֵדִיק פִּנְטְשׁוּב לִּבְלִיָּין, חֲתָן (וְקִינִי) הֵרִי
הַעֲשִׂיל מִקֶּרְאָקָא. — צֵד 28 : מִי דוּד שְׁמוּאֵל שְׁמַעֲלָקָא, הַסְּפִירוֹ בְּסִי קֶשֶׁת יְהוֹנָתָן (דְּרוּשׁ
דִּי) וְיֵשׁ לוֹ הַסְּכֵמָתוֹ בְּסִי נֶאֱוֵן צִבִי, זֶרַע בִּירְךְ שְׁלִישִׁי, — שֶׁם : נִתְעַלָּה לְשַׁבַּת עַל כֶּסֶף
אוֹ הַגִּמְ חַיִּים מִסְּלוּצֵק בְּהַגִּמְ מֵאִיר וְנִפְטָר שֶׁם דִּי סוּין תִּקְמִיָּה. — צֵד 31 : הֵרִי אֲרִי לִיבִי,
הוּבֵא בְּסִי שִׁיחַ יַצְחָק פֶּסְחִים (רַף כִּדִּי). —

חֵק יוֹסֵף בְּמוֹהֲרִיא זִיל הַאֲבֵדִיק סְעֵרָאצֵק מְכוּנָה לְעוּוִינְשִׁיין.

בַּעִיָּה אוּר לְיוֹם הִי עֵרִיָּה כִּסְלוֹי תְּרַנְוִי לְפִיק פַּה קִיק בְּרַעֲסֵלוּיא יַעִיא.

אֲדוּן יִקְר וְנִכְבְּדוּ

שִׁמַּחְתִּי בַּפֶּלֶךְ נִחַמְד אֶף נַעִים מֵלֵא חֵן וְשִׁכֵּל טוֹב, כִּי הִרְאִית כַּחַךְ הַגְּדוּל
וּבְקִיאוֹתֶךָ הַנִּפְלָאָה בְּסִתְרֵי סְפִירוֹתֵינוּ הַחֲדָשָׁה וְגַם הִישַׁנְהָה, וּמֵאֵד נִהְיִיתִי בְּרֵאוּתִי
אֵת הַמְרָאָה הַגְּדוּל הַזֶּה, אֲשֶׁר אֲסַפֵּת וְלִקְטֵת וְעֵרַכְתִּי לְפָנֵינוּ תוֹלְדוֹת גְּדוּלֵי הַדּוֹר, וְיִשְׁבִי עַל
מִדִּין בְּקֵהֳלוֹת רַבּוֹת, וְגַם יִתֵּר דְּבָרֵי חֲכָמָה וּמִדַּע אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי מִטַּעֲמִים כֹּאֲשֶׁר אֲהַבֵּה נִפְשֵׁינוּ,
אֶךְ לְמַעַן תִּבְיָן וְתִשְׁכַּל שְׁקֵרָאֵתִי כֹל דְּבָרֶיךָ הַטּוֹבִים וְהַנְּכוּחִים אוֹסִיף עֲלֵיהֶם אוֹיְבֵי

(8) הִכֵּן הַנְּעִיר רַעֲסָה פַּה רַעֲיָה נִפְלָאָה וְכֹל הַנְּקוּוֹת אֲשֶׁר נִדְּפְסוּ דִּיָּח נִסֵּס
הַנְּעִיר הַנְּעִיל, וְנִלְאָץ הִיִּיתִי לְקִלְרָה וְהִיאֵה אֲדַפִּים כֹּל דְּנִרְוִי הִיקְרִים, כֹּאֲשֶׁר הַנְּעִמְתִּי. ח. ד. פ.

הערות קטנות אשר מצאתי אחת הנה ואחת הנה ואלו הן: צד 14 הערה 7. צדקת בדברך שהג' בעל בית שמואל היה ר"מ ואב"ד בק"ק פיורדא רק ספרו יצא לאור בפעם הראשונה בשנת תמ"ט בדיהרנפורט, והמהדורא תנינא נדפס בפיורדא, ואולי נסע הג"מ שמואל לאחר זמן מק"ק פיורדא וישב על מקומו הראשון ק"ק שידלוב? 9. — לפני הג"מ נחום אשר הבאת בסוף הערה 7 יש להוסיף את הג"מ יהודה ליב בר' יוסף סג"ל אשר היה שם אב"ד שנת תקנ"א והסכים על 'ס' אור המאיר הנדפס בקארעין שנת תקנ"ח (10) ראה. Roest. הערה 8. הג"מ יעקב אבי הג"מ העשיל הסכים ג"כ בשנת שצ"ו על סידור שער השמים ועליו הסכים ג"כ הג' בעל תוס' יו"ט בתואר אב"ד דק"ק לובלין ואין כעת בידי להכריע כי הספר של הפוס הראשון אין לפני. — שם. הג"מ משה חתם ג"כ בראש ההסכמות על התנ"ך עם העתקת הר' יקותיאל בלי"ץ משנת תל"א. — הגאון בעל השליה ז"ל הלך לעולמו בשנת שפ"ח בעיה"ק ירושלים לדעת צונץ (Literatur-Geschichte S. 426). — צד 23. חידושי תורה מאת הג"מ אברהם ברודא נמצאו ג"כ בס' מנחת כהן להר"י שבת י בר' משה. — צד 25 שורה 10 צ"ל י"ד טבת. — צד 27. הג"מ יצחק יוסף תאומים אשר היה אב"ד פה קהלתנו גם אביו הג"מ חיים יונה היה פה אב"ד אבל כבר הלך לעולמו בי"ז טבת תפ"ח ואחריו ישב על כסאו הרב בעל שו"ת מקור ברוך ואחריו הרב מ' יצחק יוסף תאומים, עיין מאמרי אשר כתבתי (?) בהאסף — ה. ד. פ. על רבני מדינת שלעוועין. אביו הג"מ חיים יונה חבר ג"כ קונטרס פנים מסבירות יקר במציאות מאד ונמצא באוצר ספרי המדינה. — צד 26 בהערה. צ"ל נחמות ציון תמורת מנחם ציון. — שם: הג"מ וואלף סירקש הסכים גם בשנת תע"ד ע"ס זרע בירך שלישי ועל שו"ת השיב ר"א בשנת תפ"ז. — צד 27 בהערה. עיין מ"ש על הג' בעל נחלת בנימין הר"י אלעזר לאנדסהוט בספרו תולדות אנשי שם צד 2 ומשם נראה שהג"מ יצחק בנימין וואלף כתב ספרו נחלת בנימין כשהיה רך בשנים וצעיר לימים והוא בעצמו הדפיסו באמ"ד (11). — שם. מה זה ספר דעת חכמה אשר הסכים עליו הג"מ יצחק מאיר תאומים? (12). — צד 29 בהערה. הג"מ מרדכי בר' אברהם הסכים כבר בשנת תס"ט עה"ס קרינים בתואר אב"ד ק"ק זאלקווא. — צד 30 בהערה. הג"מ שמשון מייזלש נפטר ביום ח' סיון תקכ"ט בעיר זאלקווא (2). עיין שער המלך (13). — שם. ובנו הג"מ משה צבי הירש לא הלך לעולמו סביב לשנת תקנ"ח כי הנה מצאתי הסכמתו על 'ס' תורה אור (זאלקווא תקס"ב) מיום י"ז שבט תקס"א. — צד

- (9) עד הסה לא נחזר הדבר כי על ס' עיר צניעין. על אגרות הס"ס (ד' פפ"ד א' תנ"ח) ונאלח הסכמות. ניום כ"ז שבט תנ"ז, ובראש נכתב שם "הסכמת הג"מ שמואל אב"ד ק"ק שידלוב". ונתייחס אלפוא שחזר לנדידת פולניא. ח. ד. פ.
- (10) גם אכני ונלתי הסכמות ונשנת תקנ"ה על הסידור קול יעקב. ח. ד. פ.
- (11) אחרי אשר בא ס' נחלת צניעין לנגד עיני נוכחתי לדעת שהלך עם הרב הונעיר, ואכני נספתי שחזתי כי על כן נקרא ס' נחלת צניעין כי ונחלת צניעין הוא. ונודה ונחז ירוסם.
- (12) ס' דעת חכמה הוא חלק הראשון מהספר דברי חכמים ונדפס ח. ד. פ.
- זהאונזרוב תנ"כ.
- (13) צ"ל שער הונלך (חלק שני שער הספר הליקיס פ"ז) כתוב: "וורנא הרב הגאון הגדול נופת הדור כבוד ונחור" שנתון וניזלש. אצ"ד דק"ק לעטנז ונלפנים היה אצ"ד ר"מ צקהל ונפוארס ק"ק זאלקווי יל"ה, ונחז עניתונתו לא לכה להשתמש נחלא ונחז לנעקוון הראשון לשכ"ב עם אצ"ד יו ונחז לן חיים ונפטר ניום ג' א"ח שנתונת תקכ"ט." ח. ד. פ.

31 הערה 20. צ"ל באמ"ד: דיתוב על כסא שביבין... מושלמים ביראה ובאהבת ה' מצומדים... על קדושת השם הגדול והמיוחד... נשמתו אליו פקודה... לעת האוכל שירותו לא בא... ובית הסדר ישב השך וצלמות בכלי ברזל ואע"פ כן ישב בתענויות... יצאה מפני צהי צמא בקדושה ובטהרה... נגדר עד שנפצע מוחו בכמה בתרים... אחז מיד על פניו נפל... במר נפשו... כי הונחה קרבן ה' ונפש אחזו לריח נחה... כסף סך ל"ה אדומים... עד שלא ינטו הצללים... מאבריו אשר תוקד לקבורה... הקדוש וצעק שמע ישראל עד גמורא... מאריך באחד עה... המה סעולמנוחות ועזבו אותנו לאנחות וגודל הצדקה אשר הרבו לעשות צדק לפניהם יהלך... (כן מצאתי בקונטרס לביהכ"נ צילמן פה ברעסלווא).

— צד 33 שורה 7. צ"ל תקל"ה ת' תקל"א. — צד 32 הערה 21. הג"מ שאול קאצינעלבוין הסכים בתואר אבד"ק העלמא בו' ניסן תל"ג על ס' לקט שמואל. — צד 33 שורה 19. צ"ל פפד"א ת' פפד"מ. — שם. הג' בעל מרכבת המשנה היה עדין בשנת תקכ"ז אבד"ק העלמא כמבואר בהסכמתו על ס' מאורי אש. והיה חותן הג"מ אהרן יהושע אליהו הערצפעלד האבד"ק ראויטש בנליל פוונא. — צד 40. כ"י ר"ז הונקיל מקראקא נמצאים כעת באוקספורד עיין רשימת נייבויער נר' 272:2 וגם 272:36. — שם. מנין לנו שהאמיר במחיר יין היה כולערא? בלי שפק דבר היה 14. — צד 41 ס' ל"א. אולי הר' יהואל כ"ץ הוא ג"כ הג"מ ישראל יהואל כ"ץ רפאפורט הנזכר למטה? 15. — שם ס' ל"ג. צ"ל ביום חשבת כ"ג אלול כי כ"ז אלול לעולם לא יהי בש"ק ובשנת ש"ס היה ביום ג'. — צד 43 ס' מ. צ"ל טעמי מסורת ולא המסורה. — צד 44 ס' מ"ב. על הקדושים משנת שצ"ז עיין מה שכתב עליהם הכמר Wegierski ס' 93 ואת דבריו אדפיס עוד הפעם במכתב חדשי שלי. — צד 48. כתיב הג"מ גבראל מקראקא מונחים עתה באוצר ספרי אוקספורד עיין רשימת נייבויער 1019,a; 2170:6; 468:2. — שם הערה 31. צ"ל תפ"ב ולא ת"פ. — צד 50. מנין לך שהר"י ישראל שמואל בר' שלמה הרופא ספרד קליפארי היה זקנו שר הקדוש הר"י מתתיהו מקראקא? 16. — צד 51. מחבר הס' נזירות שמשון מת בעיר האמבורג ובנו הר"י משה האמבורגר היה דיין בעיר מעועריטש בפולין גדול. והאבד"ק זוואלין אחר היה. — צד 52 (הערה 38). הג"מ אלעזר חבר גם פ"י על הש"פ ונדפס בווינא תרכ"ב (Zedner 446) 17. — צד 60. תולדותיו של הרב בעל שמן רוקח וכל יוצאי חלציו כתב בימינו אלה הרב אבד"ק קעמפנא אחד מנכדיו. — צד 62 (הערה 39). דברי העוב"י לא מעלין ולא מורדין כנודע, ועל הסכסוך שהיה בימי הרצ"ה מבערלין אדות הס' תורת יקותיאל ראה מ"ש הר"ל לאנדסהוט בספרו תוא"ש על רבני ברלין הכל בסדר טוב וישר ונכון וגם מה שהוספתי במאמרי על רבני מדינת שלעזיען על יוצאי חלציו הרב בעל כסא דהרסנא. — ועת לקצר מפני טרדות רבות אשר סבבנו יום יום, ואתה תעלה מעלה מעלה בסולם החבמה והתבונה ותרבה ותוסף לקח ותוציא מעינותך החוצה לטובת ספרותנו הקדושה ולהגדיל תורה ולהאדירה כאות נפש דוי"ש וטובתך כל הימים מרדכי ברך.

Dr. M. Brann.

- 14) גם יד"כ הס"ח דכ. ל. לנעוויזאסן ס"ו סעיני "כי הסולעלא זלם לאירופא זנזן נאוסר, ולא היטה נחלת דכר (אירגענד איינע זייכע)." ח. ד. פ.
- 15) גם אנכי חשבתי כן בהסקפה הראשונה, אכן אחרי סובי נחנתי, כי סדר הזמנים לא יסכינו.
- 16) יעויין נא נספר "כלילת יופי" ח"א דף כ"ד ובעיר הלדק נד 70 (צסהערות).
- 17) הפירוט על ההגדה של פסח לקוחה מהספר ונעטה רוקח עה"ת. ח. ד. פ.

הערות והארות.

מאת פ. ה. וועטשטיין בקראקא.

א) לנו נודעים רבנים ששרתו בקדש תוך קהל ועדה פה קראקא זמן רב עוד לפני הג'מ' יעקב פולק, כי נמצא כתוב בכתבי הארכיב כי בשנת 1469 ביום 20 יאנואר נתנו זקני העדה בקראקא את שני בתי הכנסת הישן והחדש עם מקומותיהם ומנשי קבריהם אשר ברחוב סט. אנא" בחליפין להכהנים הגדולים יאן דלוגאיש הזקן ויאן דלוגאיש הצעיר במחור בית לתפלה עם מקומות ברחוב "שפיגלר" (סט. טומאשא) ודבר החליפין נגמר ונעשה בפני ב"ד של ישראל, והוא: יוחנן חיימים מדובראנאוויצי הדיין ויוחנן הנאמן (נוטריום) וסגן הדיין, וכן נמצא נזכר שם "דוקטור ישראל זק" בין שמות האנשים שנקראו בשנת 1507 מאת שר העיר לבוא לפניו ויבטיחוהו הבטחה נאמנה — בקנס אלף פלורין וחרם רכוש העובר — שישבו איש תחתיו ולא יהיו אף אחד מהם לצאת מקר העיר החוצה ולתור לו מקום מושב מחוץ למדינת פולניא, וידענו גם ידענו כי בשם "דוקטור" (אשר הוראתו בשפת רומי "מורה") נקרא אז כל מורה הוראה וכל תופש ישיבה אשר נסמך והכתר בכתר "מורני", ולפי' אנו יודעים רבנים בקראקא שקדמו שנים הרבה עוד לפני ר"י פולק, והם שני ר' יוחנן ור"י זק הנזכרים. ב"ד בקראקא נודע לנו עוד משנת 1412 (קצ"ב), כי נמצא רשום בכתב הארכיב כי באותה שנה מכר כנעץ, בנו של הקצין לעוועק, הוכר המלח בוויעליטצקא ובבוכוויא בשנת 1368, את ביתו שעמד פה "ברחוב היהודים" (סט. אנא") לנוצרי בפני ב"ד של ישראל. —

ב) בזמנו של הג'מ' יעקב פולק כהנו בכהנת ההוראה בקראקא עוד רבנים אחרים והם ר' פריץ אשר עמד בראש העדה הביהמית בשנת 1519 (18) ונזכר בס' ברכת המים (להג'מ' מיכל ר' יוזפס) דף מ"ז ע"א ערך צפרה, ור' לעף, לעוועק, מרדכי הורין, ברוך, זישל, ואשר, אשר עמדועמו עם ר"י פולק — בצותא הרא ויעידועליו בשנת 1522 — בהתבעס לדון לפני שר העיר — כי הוציא דבדעל האשה העבריה קלארא, אשת משה, כי נטמאה מידי היהודי שמואל, רופא כירורגי בחצר המלכה, ור"י פולק הנאשם בא במצרים ונאלץ לעוזב אז את העיר קראקא (19).

ג) ללא נכון כתבת שהג'מ' ר"י פולק ישב פה לפניו על כס הרבנות ואח"כ בפראג, כאשר כבר טעו בזה רבים וכן שלמים, כאשר הערותי בקדמוניות צד 59 והוכחתי את ההפך, כי הג'מ' ר"י פולק בא מפראג לקראקא — לרגלי החרם ע"ד קיום המיאון (בשנת רנ"ב — ומקראקא — לרגלי הרבה ודבר המשפט בשנת רפ"ב — לאחיק, ובהיותו בדרך, במדינת תונרמה, נתן הסכמתו על הס' "ברכת אברהם" (ד' ווינציאאה ש"י"ב) — וכמו כן ללא נכון כתבת כי כבר בשנת 1507 (רס"ז) ישב הג'מ' אשר על כסא הרבנות בקראקא, בסמך

18) בשנת 1519 פלגה צעירנו ונרינס זין אנשי סמי הקהלות לניי נהס זכות ציהס"ג, אם לקהל פולניא, או לאנשי עדת ציהס, וניסו את עלומוטיסם לפני הנוכח זיגמונד הכאסון וילא דבר ונלכות ונלפניו כי להרלסוטיס נשפט הנכורה, ואסור להאחרוטיס להדריך כף רגלס צניה הספלה, אמרי כי נודע הדבר ע"פ עדים כאוניס כי צני הקהלה הסולנית סקיוו ונכפסס את הצני ויתקנו אוסו ודי פעס צפעס צעוד אשר הקהלס הצנימית טרס סיהס צקלחאק. ראה: Metz. Korona T. 34 f. 170. פ. ה. ו.

19) הסר הוליא את נשפטו כי עליו להסנע צציהס"ג שנעולס לא הוליא על האשה ועל הכופא את הסס הרע הזה ולו לא תלנד לו זכות כל רכשו, ואס נסנע או לא, או כי נחרץ עליו דין קסה (כדצרי צעל עה"ל צסערותיו לז 16) וזה אין כל זכר ורמז צכתצני הארכיב. פ. ה. ו.

על בעל "עיר הצדק" בהערותיו צד 14. אשר העתיק שם מקתבי הארכיב דברים לא כהיותם וכתוב כי בכתבי הארכיב בשנת 1507 נזכר שם הנ"מ אשר בשם "רב" ובאמת הדבר כשקר יסודתו ולא נמצא שם אף רמז כל שהוא ל"רב אשר" כי אם נזכר סתם השם "אשר" בלי כל תאר הכבוד, בעוד באותו מקום ובאותה שנה נזכר אמנם איש אחר והוא ר' ישראל זק בתאר "דוקטור" המורה על נושא משרת מורה הוראה בישראל. — בדבר זמן פטירתו של הנ"מ אשר יש לתקן ת' ש"יין" ציל "רצ"ב" כאשר הביא בעל עיר הצדק בהערותיו צד 16. —

(ד) ס" ל"ב: "אברהם בהר" משה פישל" שנפטר שנת ש"ם (1580) הוא כפי הנראה בנו של הרופא משה פישל שנבחר פה לרב העדה הפולנית בשנת רצ"ב (1532). —
 (ה) ע"ד הקדושים (בס"מ מ"ב) נודעים לנו דברים נכבדים, דברי אמת, מספרו של Wegierski החי בקראקא בזמן ההוא, ואלה הדברים שכתבם בשנת 1615 (ת"א) ארבע עשרה שנים אחרי הריגת הקדושים. בספרו 95 Kronika Zboru Ewang. p. המפיצים אור על גופא דעובדא היכי הוה, ועל הדברים בפנקס הח"ק אשר לצדם הצבת את סמן השאלה: "בשנת שצ"ז (1637) ביום ועש"ק, עת חנם, חג ה"הימעלפארט", סרו שני תלמידים — בשובם מעיר קאלווארעו מכפרת פשע (ואבלאם) לקראקא — למושבות בני" בקאזמיר וישתו שם בבית יהודי מי דביש, וכאשר לא הפצו לשלם לו מאומה בעד המשקה, לא נתן אותם לצאת מן הבית ויקם בו שאון והמולה, ויהודים דחפום ויחרפום, והתלמידים בפצצם בחוקה החוצה ובבואם לתוך העיר ובספרם זאת לחבריהם, התלקטו אליהם, ויתאספו ויתגודדו, לתבוע את עלבון כבודם, להגקם מיהודים זעומי נפשם ולכלות בהם חצי חמתם, וחסמו התלמידים את הדרך בעד היהודים אשר היו בתוך העיר לרגלי עסקיהם, ויתגפלו עליהם, ויכוס במאר מאד, היהודים לא יכלו לבוא לביתם ולקדש את השבת, ויתחבאו איש איש ככל אשר היה לאל ידו, ביום המחרת, בש"ק, בבקר השכם, בחפצם לשוב לאהלם ולבני משפחתם ובלכתם בליות משרתי בתי הספר והעומדים בראשם — בשלמם להם כסף מלא בעד הליות — חכו ויארבו התלמידים להם כחכי איש גדודים ויכוס ויפציעום וירצחו נפשות אחדות מהם, המל"ים מפתחם שלא ירגמום באבנים אשר השליכו עליהם, ברחו על נפשם, והיהודים מבילתי יכולת לבוא למחוז הפצם, לבתי מושבות בני" בקשו מנום ומחסה בבתי הנוצרים, התלמידים חקרו וידרשו אחריהם מכית לבית ואלה שנמצאו בידיהם סחבום החוצה ויכוס נפשם, אחדים מבי" את נפשם הצילו בחסדי הנוצרים הישרים קתולים ולותרנים, אשר נכמרו נחומיהם עליהם ויסתירום מתחת לארץ, אנשי הצבא אשר עמדו מזוינים על המבצר לוו אח"כ את היהודים לשלחם ולהוליכם למעונותיהם, ובקום התלמידים עליהם ובהחלם לשוב ולשלוח בהם יד ולהכותם, ירו אנשי הצבא עליהם ופילו מהם שני הללים, הדבר הוה הרתיה את לבות התלמידים כסיר מצולה ויצוק שמן וגפריית על מדורת שנאתם לבי" ולא נחו מזעפם ולא שב אפס עד כי נקמו את נקמת דם שני חבריהם השופך ויהרגו יהודים אחדים בידים ובמים וירבו אנשי חיל לבוא והתלמידים נפצו והשערוריות הללו, דבריו אלה יתאימו בד כבד עם הדברים שבפנקס הח"ק, עם שנהרגו ביום הש"ק קודם שבועות כ"ט אייר שצ"ז, עם שנסתרו ונפדאו בבית גוים מפני האזורים הרשעים האלה וכשנודע להם הדבר לקחו אותם בחזקה מן הבתים וכו', ע"פ הספור מוכנים לנו הדברים, עם לא היה להם השולם" המכניס למה שלא הפצו התלמידים לשלם להם בעד המשקה.

רוח התקונים.

עמוד 5 שורה 14: תחת מהמה ציל מהנה. — שם שורה 15: ת' אכלתם ציל
 אכלתן. — עמ' 6 שורה 9: ת' יריהם ציל יריהן. — שם שורה 27: ת' 1133 ציל
 1033. — עמ' 7 שורה 8: ציל לפיק (וישרון שנהה). — שם שורה 29: ת' כבראי ציל
 כראי. — שם שורה 36: ת' מפיח ציל מפיחם. — עמ' 13 שורה 21: ת' ציל ייז. —
 עמ' 9 שורה 24: ת' לאב"ד ציל לר"מ. — צד 14 שורה 14: ת' עדין ציל עדיף. —
 עמ' 16 שורה 10: מלת כ"ץ יש למחוק. — שם ושם ת' ורבי ציל רבו. — שם שורה 29
 מלת בר יש למחוק. — עמוד 17 שורה 10: ת' וכשר ציל וכאשר. — עמוד 19 שורה
 22: ת' שמומה ציל השמימה. — עמ' 20 שו' 4: ת' שיש ציל שלישי. — שם שורה
 16: ת' הרביעית ציל החמישית. — שם שורה 33: ת' ב" ציל כ"י (ר"ל: כתיבת יד). —
 שם שורה 36: ת' בדברי ציל כדברי. — שם שורה 37: ת' יכתוב ציל תכתוב. — ע' 21
 שורה 12: ת' חמש ציל שלש. — שם שורה 38: ציל תורת. — עמוד 22 שורה 31: ת'
 בקראי ציל בקראו. — עמ' 23 שורה 15: ת' תלמידיו ציל תלמידו. — שם שורה 22
 ת' אחת ציל אחד. — שם שורה 29: ת' לקט ציל לקוטי. — עמ' 25 שורה 14: אחרי
 מלת חי ציל בעיר גלונא. — שם שורה 35: ת' ועלה ציל יעלה. — עמוד 26 שורה
 23: ציל יא. — עמ' 32 שורה 28: ת' אנדת ציל הנדת. — עמ' 29 שורה 24: ת' היה
 ציל היה לו. — עמ' 35 שורה 29: ת' פה. ויקח ציל פה — ולקח. — עמ' 40 שורה
 9: ת' הקדיש ציל הקודש. — עמ' 43 שורה 27: ת' המועטים ציל מועטים. — עמ' 48
 שו' 37: ת' המאור ציל המאור. — עמ' 49 שו' 16: ת' ויקבר ציל ונקבר. — עמ' 51
 שו' 34: ת' שרע"ב ציל שבע"פ. — עמ' 52 שו' 12: ת' הר" ציל הר"א. — עמ' 62 שו'
 25: ת' קראננאלד ציל קארננאלד. — עמ' 63 שו' 26: ת' ייתפחו ציל ייתפחו. — עמ'
 66 שו' 2: ת' מקטפין ציל מקטפיה ידיעה. — עמ' 70 שו' 37: מלת אחד יש למחוק.
 עמ' 74 שו' 40: ת' הגדפת ציל הגדפס. — עמ' 78 שורה 22: ת' הינם ציל הינם
 רבים. — עוד שניאות הדפוס נמצאו, וכמו כן נמצא פעמים בלתי ספורות מלת "שמה"
 תמורת "שם", והקורא המשכיל יתקן בטובו וידיני לכת זכות.

C
1099.

Lichot Sikoron

enthaltend

Epitaphien von Grabsteinen des israelitischen
Friedhofes zu Krakau

nebst biographischen Skizzen

von

Bernhard Friedberg

Krakau.

Drohobycz, 1897.

Druck und Verlag von A. H. Żupnik.

Nachdruck verboten.